

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2021

Kryštof Halamek

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Haličská řež roku 1846 – historický kontext a reflexe

Bakalářská práce

2021

Kryštof Halamek

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kryštof Halamek**
Osobní číslo: **H18273**
Studijní program: **B7310 Filologie**
Studijní obor: **Slavistická studia zemí Evropské unie (dvouoborové): Polština
Historie (dvouoborové)**
Téma práce: **Haličská řež roku 1846 – historický kontext a reflexe**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Zásady pro vypracování

Student/ka se popíše a analyzuje události spojené s plánovaným polským povstáním roku 1846, zvláště se zaměří na výústění těchto plánů do tzv. haličské řeže v rakouském záboru Polska v roce 1846. Práce si bude všimnout jak historického kontextu a průběhu události, tak její pozdější reflexe v polské literatuře a dramatu.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- BACZYŃSKI, Bogusław Andrzej. *Mogiła rabacyjna na Cmentarzu Starym w Tarnowie. Grób uczestników niešťczęsnych wydarzeń z lutego 1846 roku*. Tarnów: Miejska Biblioteka Publiczna im. Juliusza Słowackiego, 2017.
- CHOWANIEC-LEJCZYK, Bronisław a kol. *Ks. Michał Głowacki a powstanie chochołowskie. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w 160. rocznicę wybuchu powstania chochołowskiego*. Nowy Targ, 2010.
- GERBER, Rafał. *Powstanie chochołowskie 1846 roku. Dokumenty i materiały*. Wrocław, 1960.
- GILL, Arnon. *Freiheitskämpfe der Polen im 19. Jahrhundert: Erhebungen, Aufstände, Revolutionen*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 1997, s. 261-331.
- KAMIEŃSKI, Krzysztof. *Okropne dzieje przynióšť nam czas. Duchowieństwo diecezji tarnowskiej wobec wydarzeń 1846 roku*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 2015.
- KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1951.
- KINIEWICZ, Stefan. *Revolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1950.
- LIMANOWSKI, Bolesław. Rozdział VI. Wybuchy powstania i rabacja chłopska w Galicji. V: *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846*, Kraków, 1913, s. 160-183
- MANFRED, Laubert. Metternich und die Kritik der deutschen Presse an der Revolution in Krakau und Galizien 1846, V: *Historische Vierteljahrschrift: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft und für lateinische Philologie des Mittelalters* 17, (1914-1915), s. 34-53
- MONTOWSKI, Michał. *Krew, która woła: pamięć i niepamięć o rzezi galicyjskiej 1846*. Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, 2016.
- POKLEWSKA, Krystyna. *Krew na śniegu. Rzecz o rabacji galicyjskiej w literaturze polskiej*. Wrocław; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.
- RADZIKOWSKI, Stanisław Eljasz. *Powstanie chochołowskie*. Kraków, 1911.
- ŚLIWA, Michał. *Rok 1846 w Galicji. Ludzie, wydarzenia, tradycje*. Kraków, 1997.
- TRACIŁOWSKI, Krzysztof. *Jakub Szela*. Warszawa: Warszawa Firma Wydawnicza, 2011.
- VON MISES, Ludwig. *Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien 1772-1848*. Wien, 1902.
- WYCECH, Czesław. *Jakub Szela. Pięć prac o Jakubie Szeli*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1956.
- WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846. Jakub Szela*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955.
- WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958.
- ZIEJKA, Franciszek. Dwie legendy o Jakubie Szeli. V: *Kwartalnik Historyczny* 4/1969, s. 831-852

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Michal Téra, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2020**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Sendražicích dne 28. 5. 2021

Kryštof Halamek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce Mgr. Michalu Térovi, Ph.D. za poskytnuté rady a konzultace. Děkuji také své rodině, která mě při psaní této práce celou dobu podporovala.

Anotace

Název: Haličská řež roku 1846 – historický kontext a reflexe

Tato bakalářská práce si klade za cíl seznámit české prostředí s polským národním povstáním roku 1846 a následnou selskou vzpourou, během které bylo na území střední a západní Haliče brutálně povražděno přes tisíc osob, převážně šlechticů. Tyto tragické události se pro svou krvavost zapsaly do polských dějin jako tzv. haličská řež. Práce si všímá nejen historického kontextu a průběhu obou povstání, ale také jejich pozdější reflexe v historiografii.

Klíčová slova: dějiny Polska, Halič, krakovské povstání roku 1846, haličská řež, rabacja, Jakub Szela

Anotacja

Tytuł: Rzeź galicyjska w 1846 roku – kontekst historyczny oraz odbicie w literaturze

Celem niniejszej pracy jest zapoznać czeskie środowisko z polskim powstaniem narodowym 1846 roku oraz mając miejsce zaraz po nim rzezią galicyjską, podczas której zamordowano ponad tysiąc osób, przeważnie szlachciców. Praca zajmuje się nie tylko kontekstem historycznym oraz przebiegiem owych tragicznych wydarzeń, a tudzież historiografią napisaną na ten temat od 1846 roku do chwili obecnej.

Słowa kluczowe: historia Polski, Galicja, powstanie krakowskie 1846 roku, rzeź galicyjska, rabacja, Jakub Szela

Annotation

Title: The Galician Slaughter of 1846 – Historical Context and Reflection

The so-called Galician slaughter, which took place immediately after the suppressed Kraków Uprising of 1846, is remembered in Poland as one of the bloodiest peasant revolts in Polish history. Over a thousand people were killed, most of them being Polish nobles. In spite of this, the events of 1846 remain almost completely unknown to Czech historians and public alike. The aim of this thesis is therefore to popularize this tragic part of Polish history by providing a detailed description of the course of both uprisings and then examining the historiography since written on the topic.

Keywords: history of Poland, Galicia, Kraków Uprising of 1846, Galician Slaughter, rabacja, Jakub Szela

Obsah

Úvod.....	1
1. Historický kontext (1814-1846)	5
1.1. Vývoj polské společnosti napříč zábory.....	6
1.1.1. Pruský zábor	6
1.1.2. Rakouský zábor	8
1.1.3. Ruský zábor.....	9
1.1.4. Svobodné město Krakov	12
1.2. Boje se záborovými mocnostmi	14
1.2.1. Listopadové povstání 1830–1831.....	14
1.2.2. Velká emigrace a konspirační činnost (1831–1846).....	15
1.2.3. Povstání roku 1846.....	17
2. Průběh haličské řeže	21
2.1. Povstání v Haliči	21
2.1.1. V Tarnově.....	23
2.1.2. V Jasłu a Dukle	29
2.1.3. V Sanoku	29
2.1.4. V Chochołowě.....	31
2.1.5. V Horożaně	34
2.2. Haličská řež.....	34
2.2.1. Jakub Szela.....	36
2.2.2. Vraždění Boguszů	38
2.2.3. Obrana Brzostku.....	42
2.2.4. Řež ve zbytku Haliče.....	44
2.2.5. Pacifikace haličského venkova.....	46
3. Haličská řež v historiografii	49
3.1. Polská a rakouská historiografie 1846–1945	49
3.1.1. Antoni Tessarczyk: <i>Rzeź galicyjska 1846</i>	50
3.1.2. Rakouská historiografie 60. let 19. století.....	52
3.1.3. Rok 1896	56
3.1.4. Bádání Bronisława Łozińskiego.....	58

3.2.	Historiografie období komunismu (1945–1989).....	63
3.2.1.	Stanisław Kieniewicz: <i>Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku</i>	63
3.2.2.	Bádání Czesława Wycecha	68
3.3.	Současný stav bádání (1989–).....	70
3.3.1.	Haličští rolníci po řeži	72
3.3.2.	Mise Felixe prince ze Schwarzenbergu.....	73
3.3.3.	Identita haličských rolníků	75
3.3.4.	Haličská řež a konspirace Piotra Ściegiennyho.....	75
3.4.	Shrnutí a zhodnocení historiografie	77
	Závěr.....	80
	Streszczenie	82
	Summary	84
	Seznam pramenů a literatury.....	86
	Edice pramenů	86
	Sekundární literatura.....	86
	Internetové zdroje	89

Úvod

Období oněch známých 123 let záborů polského území bývá obvykle spojováno se vznikem moderního polského národa. Poláci vstupovali do „dlouhého 19. století“ čerstvě zbaveni své státnosti, jejíž tradice sahala bez přerušení mnoho staletí do minulosti. Vzpomínky na slávu starého státu byly proto čerstvé a o to bolestivější, a z touhy po jeho oživení se vmžiku stal hlavní imperativ takřka celé polské elity. Zatímco konzervativní část polské společnosti doufala, že k obnovení státnosti může dojít na základě obratného vyjednávání se záborovými mocnostmi, mladší generace polských vlastenců pod vlivem romantického nacionalismu a radikálních demokratických myšlenek zastávala, jak známo, zcela opačný názor. Povstání proti záborovým mocnostem, jež doprovázela evropské dějiny až do vzniku tzv. Druhé polské republiky po první světové válce, hrála naprosto zásadní roli při vytváření narativu polského „národního příběhu“, v rámci kterého jsou vnímána jako hrdinské projevy polského vlastenectví proti despotickému útlaku.

Tomuto vznikajícímu národnímu příběhu však zasadilo obrovskou ránu povstání roku 1846. To mělo zpočátku celonárodní ambice, ale kvůli včasnému zásahu záborových mocností mohlo vypuknout jen na území Haliče, jež tvořila rakouský zábor, a v Krakovsku, proto je povstání zpravidla známé jako krakovské. Povstalci se snažili v souladu se svými nacionalistickými ideály získat pro národní věc nejen haličskou venkovskou šlechtu, ale i polsky hovořící poddané. Revolta nicméně dopadla pro povstalce otřesně. Nejen, že se haličští rolníci nepostavili na stranu nacionalistů, ale dokonce hráli rozhodující roli při potlačení jejich povstání. Hned poté však došlo k jedné z nejkrvavějších rolnických vzpour v polských dějinách. Rolníci začali 19. února 1846 napadat šlechtické dvory a masakrovat venkovské šlechtice, jejich rodiny a vrchnostenské úředníky. Toto běsnění, známé mezi rolníky jako tzv. *rabacja*, se rychle rozšířilo do celé západní a střední Haliče. Během několika dnů bylo povražděno přes tisíc lidí, z nichž většina zemřela v okolí měst Tarnów, Jasło, Bochnia a Nowy Sącz. Rakouské vojenské posádky a sbory finančních strážníků byly schopny těmto násilnostem definitivně zabránit teprve na začátku března. Po průběhu tzv. haličské řeže, jak byly tragické události posléze nazývány, se začali rolníci usměřňovat do organizovaného hnutí proti robotě. Po několika týdnech neúspěšného vyjednávání s jejich vůdcem, sedlákem Jakubem Szelou, bylo toto hnutí v dubnu rakouskou vládou s pomocí armády potlačeno. Na pacifikaci haličského

venkova byly potřeba desítky tisíc vojáků a rolnický odpor v určitých podobách pokračoval až do roku 1848.

Z haličské řeže se záhy stalo celopolské téma. Byla a dosud je bohatě reflektovaná nejen v publicistice a historiografii¹, ale i v umělecké literatuře. Události ve svých textech zpracovali takoví polští autoři jako Zygmunt Krasiński², Juliusz Słowacki³, Stefan Żeromski⁴ či Bruno Jasiński⁵. Nejnovějšího uměleckého zpracování se haličská řež dočkala v roce 2019, kdy spisovatel Radek Rak vydal svůj román *Baśń o wężowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli*⁶. Tento román obdržel nejedno prestižní ocenění (včetně ceny Nike a ceny Janusze Zajdla) a v době psaní této práce se chystalo jeho filmové zpracování.⁷ Navzdory této živé reflexi však fenomén haličské řeže nacházel svou cestu do českého povědomí jen v nepatrných zmínkách. Jednu z mála výjimek představuje kvalitní monografie Miloše Řezníka o polských povstáních v 19. století, ale i on řeži věnuje pouhé dva odstavce.⁸ Haličská řež dokonce v době psaní této práce postrádala byť sebekratší článek na českojazyčné Wikipedii. Český čtenář se tak ve výsledku nemůže s těmito tragickými událostmi seznámit ve svém rodném jazyce. Právě to mě přivedlo k napsání této bakalářské práce.

Cílem práce ovšem není a ani nemůže být celistvé pojednání o haličské řeži. Takový badatelský počín by si žádal mnohaleté úsilí nejednoho zkušeného a ambiciózního historika. Je zřejmé, že příslovečných „bílých míst“ zůstává v historiografii roku 1846 pořád mnoho, ale moje ambice jsou skromnější. První kapitola uvádí události roku 1846 do kontextu polských dějin první poloviny 19. století. V její první části si všímám společenského a dějinného vývoje ve všech záborech a ve Svobodném městě Krakov. Dále se kapitola zabývá polskými konflikty

¹ Pro nejnovější výpis historiografie viz SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014, s. 12–31. ISBN 8371818513.

² Okamžitě po řeži vedl Krasiński se Słowackým básnickou polemiku. Básně obou viz v KRASIŃSKI, Zygmunt, SŁOWACKI, Juliusz. *Psalmy przyszości. Odpowiedzi na Psalmy przyszości*. Kraków: Universitas, 2001. ISBN 8324200258.

³ Viz Tamtéž.

⁴ Viz ŻEROMSKI, Stefan. *Turoń. Dramat w trzech aktach*. Warszawa – Kraków: Wydawnictwo J. Mortkowicza, Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, 1923. ISBN není.

⁵ Viz JASIŃSKI, Bruno. *Słowo o Jakóbie Szeli*. Paryž: Imprimerie Menilmontant, 1926. ISBN není.

⁶ Viz RAK, Radek. *Baśń o wężowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli*. Warszawa: Powergraph, 2019. ISBN 978-83-661-7811-3.

⁷ *Baśń o wężowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli*. V: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. [online]. [Cit. 2021-04-19]. Dostupné z

https://pl.wikipedia.org/wiki/Baśń_o_wężowym_sercu_albo_wtóre_słowo_o_Jakóbie_Szeli

⁸ Viz ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*. Praha: Argo, 2006, s. 262–263. ISBN 80-7203-668-8.

se záborovými mocnostmi a konspiračními hnutími, počínaje listopadovým povstáním v ruském záboru v letech 1830–1831 a konče krakovským povstáním roku 1846 a haličskou řeží. Ve druhé kapitole se podrobněji věnuji průběhu samotného povstání a následné řeže. Při popisu průběhu povstání se zaměřuji pouze na venkov Haliče, kde na rozdíl od Krakova došlo k řeži. Průběh polského národního povstání jsem zpracoval především na základě soudních záznamů zpřístupněných v edici pramenů zhotovené Józefem Sieradzkým a Czesławem Wycechem⁹ a pozornost konkrétně věnuji povstaleckým akcím v okolí měst a obcí Tarnov, Jasło, Dukla, Sanok, Chochółów a Horożana. Řež samotná a rolnické povstání jsou v práci popsány na základě různých pramenů, včetně korespondence a paměti svědků a jednoho zápisu ve farní pamětní knize. Na rozdíl od podkapitoly o národním povstání je zde ve velké míře využita sekundární literatura, proto se tato podkapitola místy vyznačuje spíše kompilačním rázem. Vzhledem ke skutečnosti, že rolníci napadli více než 400 dvorů a zavražděno bylo přes tisíc lidí, je pozornost této kapitoly pro únosnost zaměřena na působení rolnického vůdce Jakuba Szely, jemuž je tradičně připisován zásadní podíl na násilnostech, a jenž působil v okolí měst Brzostek, Pilzno a Jasło. Kapitola pojednává o průběhu nepokojů od jejich počátků 19. února 1846 až po internaci Szely rakouskou správou v dubnu téhož roku. Součástí kapitoly je i životopis Jakuba Szely v období před povstáním a krátké pojednání o průběhu řeže v okolí měst Bochnia a Nowy Sącz. Třetí kapitola, týkající se vývoje historiografie o haličské řeži od roku 1846 až po současnost, seznamuje čtenáře na základě rozboru vybrané literatury a pramenů s příčinami haličské řeže, což je (nejen) v dějepisectví doposud kontroverzní téma. Kapitola je rozdělena chronologicky podle vývoje dějepisectví a vzhledem k absenci monografie či syntézy, která by shrnovala současné poznání o haličské řeži, je zakončena mým vlastním shrnutím a zhodnocením nejdůležitějších poznatků dosavadní historiografie.

Jak naznačuje zadání, původně měla tato bakalářská práce zahrnovat i kapitolu o obrazu haličské řeže v umělecké literatuře. Kvůli závažným problémům s heuristikou, spjatých s vládními opatřeními proti pandemii COVID-19 v letech 2020–2021, která platila i v době mého studijního pobytu ve slezském Opolí, jsem však musel od původních záměrů upustit a záběr práce byl o tuto kapitolu nakonec zúžen.

⁹ Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. ISBN není.

Veškeré překlady citací v polštině a němčině byly provedené mnou. Pravopis starších citovaných textů je ponechán v původní podobě.

1. Historický kontext (1814-1846)

Po naprostém selhání ruského tažení císaře Napoleona se Varšavské knížectví ocitlo pod okupací vojsk Ruského impéria. Alexandr I. zde zavedl již v únoru roku 1813 okupační správu, tzv. Prozatímní nejvyšší radu. Stejného roku se odehrála setkání představitelů ruského, pruského a rakouského státu, na základě kterých mělo být v rámci míru s Francií Varšavské knížectví zlikvidováno a jeho území rozděleno mezi ony tři mocnosti. Tzv. šestá koalice svedla proti Napoleonovi úspěšnou válku a Paříž byla v březnu roku 1814 obsazena carem Alexandrem. Císař Napoleon abdikoval a Varšavské knížectví, které vzniklo v důsledku Tylžského míru jakožto spojenecká země Francie, bylo vydáno na milost záborovým mocnostem. Abdikace francouzského císaře na jaře roku 1814 otevřela možnost jednání o poválečném uspořádání Evropy a budoucnosti polského státu. Sjezd panovníků a diplomatů ve Vídni byl zahájen v září toho samého roku. Součástí ruské delegace byl společně s carem Alexandrem Karl Nesselrode, zodpovědný za ruskou zahraniční politiku, a také kníže Adam Jerzy Czartoryski, který usiloval o prosazení carovy politiky vůči polskému území. Tu Alexandr zformuloval ve své instrukci pro Karla Nesselrode ze srpna roku 1814. Podle ní Varšavské knížectví mělo jakožto válečná kořist a kompenzace války s Napoleonem připadnout Rusku. Car si na polském území nárokoval právo zavést státní zřízení nezávisle na mezinárodních vlivech. Zbytek válečné kořisti (Sasko, solné doly Wieliczka) byl Alexandr ochoten postoupit jiným vítězným mocnostem.¹⁰

Ruský stát získal obsazením Varšavského knížectví rozhodující vliv ve střední Evropě, který byl dále zkonsolidován dohodou s Pruskem, jehož podporu si car zajistil za cenu některých západoněmeckých a saských území. Velká Británie ale považovala nově získanou moc Romanovců za závažné porušení mocenské rovnováhy v Evropě a z polské otázky se stal předmět ostrého sporu mezi Ruským impériem a Pruskem na jedné straně a Velkou Británií, Rakouskem a Francií na straně druhé. Obě strany se snažily získat v Polsku co největší vliv. Car si získal přízeň Poláků díky několika velkorysým krokům, mezi které patřilo i umožnění slavnostního návratu polských vojáků do Varšavského knížectví. V očích polské elity Alexandr

¹⁰ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795-1914*. Warszawa: WN PWN, 2005, s. 58, 85–90. ISBN 83-01-14506-4.

převzal roli Napoleona jakožto obnovitele polské státnosti.¹¹ Pro Poláky byl ale obzvláště důležitý jeho slib, že veškeré polské země pod jeho vládou budou sjednoceny.¹²

Poválečný osud polského území byl rozhodnut v roce 1815. Do Pruska bylo začleněno nově vzniklé Poznaňské velkoknížectví (*Wielkie Księstwo Poznańskie*), Chelmiňsko (*ziemia chełmińska*), Michalovsko (*ziemia michałowska*) a město Toruň. Z části krakovského *departementu* se stala malá, ale samostatná Krakovská republika (*Rzeczpospolita Krakowska*), známá rovněž jako Svobodné město Krakov. Rakouskému záboru byla navrácena strategická území v okolí Krakova. Nejvýznamnější byl ovšem zánik Varšavského knížectví a jeho nahrazení Polským královstvím, které se ocitlo v personální unii s Ruským impériem. Velká část bývalé *Rzeczpospolité*, v Polsku známá jako tzv. zabraná území (*ziemie zabrane*), však zůstala v užším spojení s ruským státem.¹³ Vznik Polského království, neformálně označovaného jako Kongresovka, znamenal v porovnání s přednapoleonským obdobím výrazné rozšíření vlivu Ruského impéria na polském území, a to především na úkor Pruska.¹⁴ Z napoleonských válek nicméně vyšlo Pruské království výrazně posíleno, ztrátu polského území totiž kompenzovalo územními zisky v Sasku a Porýní, díky kterým získalo rozhodující roli v nově vzniklém Německém spolku.¹⁵ Každý zábor skýtal Polákům odlišné podmínky pro kulturní, společenský, hospodářský a politický rozvoj. Proces integrace do záborových mocností tak postupně mezi Poláky prohluboval civilizační rozdíly, často patrné dodnes.

1.1. Vývoj polské společnosti napříč zábory

1.1.1. Pruský zábor

Součástí pruského státu byly po Vídeňském kongresu následující polská území: Velkopolsko a Kujavy (jakožto součást provincie Poznaňské velkoknížectví), Slezsko (kde ještě v půli 19. století polské obyvatelstvo představovalo téměř třetinu populace) a Východní Pomoří, Varmie a Mazury, jež byly administrativně zařazeny do Západních a Východních Prus. Roku 1824 byly tyto dvě provincie spojeny, zřejmě ve snaze snížit hodnotu hlasů polských šlechticů v provinčních sněmech v Gdaňsku a Královci.¹⁶ Poznaňské velkoknížectví se

¹¹ CHWALBA, Andrzej. *Historia Polski 1795-1918*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000, s. 248. ISBN 83-08-03053-X.

¹² KOSMAN, Marcei. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011, s. 212. ISBN 978-80-246-1842-5.

¹³ CHWALBA, Andrzej. *Historia Polski 1795-1918*. Cit. d., s. 249.

¹⁴ KOSMAN, Marcei. *Dějiny Polska*. Cit. d., s. 212.

¹⁵ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795-1914*. Cit. d., s. 266.

¹⁶ Tamtéž, s. 285, 289, 292.

rozkládalo na 28 951 km². V roce 1815 zde žilo 776 tisíc obyvatel, z nichž přinejmenším 70% tvořili Poláci. Dětilo se na dva vládní obvody (*rejencje*), poznaňský a bydhošťský, jejichž nejvyššími představiteli byli prezidenti. Vládní obvody se dále dělily na okresy, které byly spravovány landráty. V čele státní správy byl nejvyšší předseda (*prezes naczelny*), označovaný také jako nadprezident, jenž sídlil v Poznani. Nejvyšším předsedou byl vždy Němec. Současně ve velkoknížectví působil místodržící (*namiestnik*), který zastupoval krále, ale v porovnání s nejvyšším předsedou měl jen omezené pravomoci. Tento úřad zastával od roku 1815 polský aristokrat Antoni Radziwiłł, jehož žena Luisa byla neteří Fridricha II. Velikého.¹⁷

Prusko bylo podle mnoha měřítek jednou z nejvyspělejších zemí své doby. Již v roce 1811 byl na pruském území vyhlášen tzv. regulační edikt, čímž byl zahájen proces rušení poddanství. Obdobný zákon platil od roku 1823 v Poznaňském velkoknížectví.¹⁸ Kromě emancipačních procesů probíhaly v tomto období také modernizační reformy správy, armády a školství, které bylo pro transformaci společnosti zvláště důležité. Na pruském území začaly být usilovně budovány německé státní školy všech úrovní a ke konci 40. let zde docházelo do školy přes 80% dětí.¹⁹ Intenzivní modernizace měla však rovněž podobu germanizačních tlaků. Polské školství bylo v době dělení *Rzeczpospolite* na vyšší úrovni než to pruské, a to zejména zásluhou Komise pro národní vzdělávání (*Komisja Edukacji Narodowej*), občas známé jako první ministerstvo školství v Evropě, jež zanikla v roce 1794. Pruský stát polské školy podporoval pouze v Poznaňském velkoknížectví, kde se Poláci na rozdíl od zbytku pruského záboru těšili určité autonomii. Polština zde byla užívána v soudnictví, ve vládních institucích a na základních a středních školách. Žádná polská univerzita v pruském záboru ovšem nebyla.²⁰

Po porážce listopadového povstání se nejvyšším předsedou stal Eduard Flottwell, se kterým přišla nová vlna germanizace. Úřad místodržícího byl zrušen, polští šlechtici přišli o reprezentaci v landrátech, a polským šlechticům, kteří pomáhali uprchlíkům nebo povstalcům, byl zabavován majetek. V tomto období poskytoval Polákům podporu filantrop Karol Marcinkowski, jehož Společnost pro podporu vzdělávání (*Towarzystwo Naukowej Pomocy*) udělovala stipendia chudým studentům. Na jeho odkaz později navázalo mnoho

¹⁷ Tamtéž., s. 268–270.

¹⁸ GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Historia Polski, 1764-1864*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985, s. 137, 152. ISBN 8301037326.

¹⁹ DAVIES, Norman. *God's Playground. A History of Poland, Vol. II: 1795 to the Present*. Oxford: OUP Oxford, 2005, s. 88, 90–91. ISBN 9780199253401.

²⁰ Tamtéž, s. 88, 167–169.

významných osobností, včetně Karola Libelta, Augusta Cieszkowského a Hipolita Cegielského. Roku 1848 došlo v Poznani k neúspěšnému povstání, po kterém bylo velkoknížectví definitivně zlikvidováno.²¹

1.1.2. Rakouský zábor

V době dělení *Rzeczpospolité* anektovala habsburská monarchie území v Malopolsku a na západě Ukrajiny. Na tomto etnicky různorodém území, které bylo na tajném sjezdu panovníků v roce 1797 potvrzeno jako součást rakouského území, vzniklo tzv. Haličsko-vladiměřské království, jehož hlavním městem byl Lvov.²² Po Vídeňském kongresu byl rakouský zábor ustálen na hranicích z dob prvního dělení, ztratil však město Zámostí. Haličsko-vladiměřské království bylo s rozlohou 77 300 km² jednou z největších provincií v habsburské monarchii a roku 1817 zde žilo téměř 3,5 milionů obyvatel, z nichž v západní části Haliče převládali Poláci, zatímco ve východní části většinu tvořili východní Slované (dnešní Ukrajinci, dříve v polském prostředí označováni společně s dnešními Bělorusy jako tzv. *Rusini*). Sídliila tu i početná židovská menšina.²³ V čele haličské správy byl gubernátor, který sídlil ve Lvově a který s pomocí dalších úředníků, známých kolektivně jako tzv. Gubernium, vykonával správu krajů. Administrativně se království dělilo na zmíněné kraje (*cyrkuły*) a dále na magistráty (ve městě) a dominia (na venkově). Správa byla s výjimkou nižších úrovní výlučně německého rázu, ale působili tu taktéž německy hovořící Češi. V roce 1817 byl obnoven zemský sněm (*sejm stanowy*), kde zasedali představitelé čtyř stavů: vyšší a nižší šlechty, měšťanů a duchovenstva. Jeho kompetence byly však omezené a sloužil jen jako poradní orgán císaře.²⁴

Halič neměla mnoho předpokladů pro úspěšný hospodářský vývoj. Byla od habsburské monarchie geograficky izolovaná a v porovnání s ostatními zeměmi císaře Františka I. v mnoha ohledech zaostávala. Průmysl se zde takřka nerozvíjel a většina místního obyvatelstva žila v chudobě. Ta se zhoršovala také kvůli vysokým pozemkovým daním, jejichž snížení marně požadovala u císaře tamější šlechta. Úděl rolníků byl navzdory reformám Josefa II. dále tížen robotní povinností.²⁵ Kulturní vývoj zde zpočátku také nebyl příznivý. Byla obnovena

²¹ Tamtéž, s. 88–90.

²² GILL, Arnon. *Die polnische Revolution 1846. Zwischen nationalem Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung*. München – Wien: R. Oldenbourg, 1974, s. 51. ISBN 3-48644131-0.

²³ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795-1914*. Cit. d., s. 251–252.

²⁴ ZGÓRNIAK, Marian. *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*. *Wielka Historia Polski*. Tom 7. Kraków: Fogra, 2014, s. 71–72, 76. ISBN 978-83-60657-17-1.

²⁵ Tamtéž, s. 72, 74.

univerzita ve Lvově, ale vyučování zde probíhalo pouze v latinském a později v německém jazyce. V Haliči bylo kvůli nátlaku císařské vlády jen devět gymnázií. V souvislosti se zostřeným sporem mezi Rakouskem a Ruskem roku 1828 nicméně gubernátor August Lobkowicz učinil Polákům řadu ústupků. Na Lvovské univerzitě byla otevřena katedra polského jazyka a literatury a pro úředníky byla zavedena povinná znalost polštiny. Především se ale zúročilo úsilí Józefa Maksimiliana Ossolińského, bylo totiž slavnostně otevřeno tzv. *Ossolineum*, ze kterého se stala významná polská kulturní instituce. Ve Lvově působilo rovněž divadlo, kde se konala představení v polštině a němčině.²⁶

Tento vývoj byl přerušen listopadovým povstáním. Po něm bylo na Halič posláno 90 tisíc vojáků, zesílila cenzura a přišla vlna zatýkání skutečných i domnělých konspirátorů.²⁷ Nedošlo ale na rozdíl od ruského záboru k likvidování institucí. Kvůli úpadku Polského království se začalo polské národovecké úsilí soustředit v Haliči, kde *Ossolineum* figurovalo jako centrum nejen kulturního a společenského dění, nýbrž také konspiračních aktivit.²⁸ O modernizaci ekonomiky se zasadili mj. Leon Sapieha, Tadeusz Wasilewski a Alfred Potocki, díky jejichž iniciativě vznikly Haličská zemská úvěrová společnost (*Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie*), Haličská spořitelna (*Galicyjska Kasa Oszczędności*) a Technická akademie ve Lvově. Návrhy na zrušení roboty, projednávané na haličském zemském sněmu, se neprosadily.²⁹

1.1.3. Ruský zábor

Nově vzniklé Polské království, známé jako Kongresovka, bylo s rozlohou 127 321 km² o 17% menší než Varšavské knížectví. Počet obyvatel činil okolo 3,3 milionů, ale do roku 1830 se zvýšil na 4,2 miliony. Poláci tvořili 75% obyvatelstva, zbytek představovali Židé, Němci, Litevci a *Rusini*.³⁰ Z vůle cara Alexandra byla v Kongresovce vyhlášena ústava, kterou navrhl Adam Jerzy Czartoryski. Nová ústava, na svou dobu jedna z nejliberálnějších v Evropě, Polákům přiznala práva, která byla v jiných záborech nemyslitelná. Podle ní sice bylo Polské království trvale spjaté s Ruskem osobou cara, ale mělo právo na vlastní vládu, hranice a polštinu jakožto úřední jazyk. Kromě toho ústava zaručovala Polákům řadu osobních svobod,

²⁶ Tamtéž, s. 76–77, 80.

²⁷ GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Historia Polski, 1764-1864*. Cit. d., s. 219–220.

²⁸ ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*. Cit. d., s. 248–251.

²⁹ ZGÓRNIAK, Marian. *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*. Cit. d., s. 185.

³⁰ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795-1914*. Cit. d., s. 103.

včetně svobody vyznání, tisku a práva na majetek. Z formálního hlediska bylo možné Polské království považovat za konstituční monarchii.³¹

Z dob Varšavského knížectví bylo zachováno administrativní dělení území na *departementy*, které byly ale přejmenovány na vojvodství. Po Vídeňském kongresu jich bylo osm a v každém působila tzv. vojvodská komise. Sejm fungoval podobně jako ve Varšavském knížectví. Byl složen z poslanecké sněmovny a senátu a scházel se každé dva roky na 30 dní.³² Volebnímu právu se těšilo přes 100 tisíc obyvatel, převážně šlechticů, což byl počet srovnatelný s mnohonásobně lidnatější Francií. Významnou vládní institucí byla Státní rada (*Rada Stanu*), v jejíž čele byl v době carovy nepřítomnosti místodržící (*namiestnik*). Skládala se z Valného shromáždění (*Zgromadzenie Ogólne*) a vlády, která nesla označení Administrativní rada. Car v Polském království disponoval výkonnou mocí v její úplnosti. Jmenoval místodržícího, ministry, senátory, biskupy, předsedy vojvodských komisí a další funkcionáře. Patřilo mu taktéž výlučné právo vykonávat zahraniční politiku Polského království a jen on měl nárok na zákonodárnou iniciativu. Zákony schválené Sejmem mohl vetovat. Nejhorší pro Poláky ale byla skutečnost, že car měl právo měnit, případně i odvolat ústavu.³³ Od trojího dělení Polska byla součástí ruského záboru i tzv. zabraná území, která s rozsahem 463 200 km² představovala 62% bývalé *Rzeczpospolité* a zahrnovala území dnešní Ukrajiny, Běloruska, Litvy a Lotyšska. Žilo zde necelých šest milionů obyvatel, z nichž většinu tvořila východoslovanská etnika. Zabraná území byla rozdělena do dvou generálních gubernátorství: jedno mělo centrum v Kyjevě a druhé ve Vilniusu. Dále bylo území děleno na gubernie v čele s civilními gubernátory. Ruský stát nebyl vybaven na převzetí soudnictví, proto byly v zabraných územích polské soudy zcela nedotčeny a zasedali v nich Poláci. Obě části ruského záboru byly pro vývoj polské kultury a vzdělanosti poměrně příhodné.³⁴

Roku 1821 se v Kongresovce stal ministrem financí kníže Ksawery Drucki-Lubecki, během jehož působení došlo k oživení ekonomiky. Vznikla Zemská kreditová společnost (*Towarzystwo Kredytowe Ziemskie*) a roku 1828 byla založena Polská banka, která disponovala právem na emisi peněz. Z města Lodž se stalo významné centrum textilního průmyslu

³¹ KIENIEWICZ, Stefan. *Historia Polski, 1795-1918*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996, s. 66–68. ISBN 8301121378.

³² Tamtéž, s. 66–67.

³³ CHWALBA, Andrzej. *Historia Polski 1795-1918*. Cit. d., s. 258–260.

³⁴ Tamtéž, s. 19, 202–204.

a tzv. *Zagłębie Dąbrowskie* bylo důležitou oblastí pro těžbu zinku, olova a černého uhlí. Drucki-Lubecki ale zároveň výrazně zvýšil daně, které dolehly hlavně na rolníky. Zrušení poddanství bylo v nedohlednu. Po Vídeňském kongresu se v Kongresovce navzdory cenzuře rychle rozvíjelo polské školství. Rostl počet škol různých úrovní a druhů, včetně světských židovských škol, a roku 1816 vznikla ve Varšavě univerzita, která zanedlouho získala dobrou pověst. Po odvolání ministra Stanisława Kostky Potockého v roce 1820 a nástupu Stanisława Grabowského se však počet škol začal výrazně snižovat.³⁵ Mezi významné varšavské kulturní instituce patřily Společnost přátel vědy (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk*) a Národní divadlo. Polským kulturním centrem v zabraných územích byl Vilnius, kde působila nejlepší polská univerzita a mnoho tiskáren, nakladatelství, několik společností pro vědu a divadlo. Příznivý vývoj zde byl ovšem narušen odvoláním Adama Jerzyho Czartoryského z funkce kurátora vilenského školského obvodu (*wileński okręg naukowy*).³⁶ Po nástupu Mikuláše I. přišlo v souladu s novou politikou integrace zabraných území do Ruska omezování svobod uniatů. Byly zpřetrhávány jejich institucionální vazby na katolickou církev a nahrazovány církví pravoslavnou. Řeckokatolické duchovenstvo bylo podrobena rusifikaci.³⁷

Nezanedbatelnou součástí polského politického života v ruském záboru byla opoziční činnost vůči carovi, která byla ztělesněna nejen legální činnosti ve vládních institucích, ale také různými konspiračními spolky, vedenými v duchu vlasteneckého romantismu a liberalismu. Centrem takových spolků, tvořených převážně mladou inteligencí a důstojnictvem, byla Vilniuská univerzita. Během 20. let došlo ale k jejich odhalení, a represím se nevyhнул ani básník Adam Mickiewicz, jenž byl poslán do vyhnanství. Zlomem v polsko-ruských vztazích bylo odhalení vazeb liberálně a radikálně smýšlejících Poláků na děkabristické povstalce. Následoval proces s tzv. Vlasteneckou společností, který se odehrál v Polském království. Ruské impérium bylo shovívavostí k obviněným pobouřeno. V následujících letech rostlo napětí nejen mezi Poláky a Rusy, ale také mezi radikálními a smířlivými Poláky. Roku 1829 se skupina polských důstojníků a literátů v čele s Piotrem Wysockým a Maurycym Mochnackým neúspěšně pokusila v souvislosti s korunovací Mikuláše I. polským králem vyvolat povstání.³⁸

³⁵ Tamtéž, s. 267–270.

³⁶ ZGÓRNIAK, Marian. *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*. Cit. d., s. 77–79.

³⁷ Tamtéž, s. 58–59.

³⁸ FRIEDL, Jiří, Tomasz JUREK, Miloš ŘEZNÍK a Martin WIHODA. *Dějiny Polska*. Praha: NLN, 2017, s. 368–369. ISBN 978-80-7422-306-8.

Následky listopadového povstání, které vypuklo o rok později, byly pro Poláky naprosto katastrofální. V Polském království car roku 1832 odvolal ústavu, místo které vyhlásil tzv. Organický statut. Byl zrušen Sejm, společně s polskou armádou a univerzitami.³⁹ Místodržícím se stal polní maršál Ivan Paskevič, dobyvatel Varšavy, za jehož působení byla Kongresovka postupně zbavována znaků autonomie: na území království byly ve prospěch pravoslaví likvidovány katolické kláštery, vojvodství byla nahrazena guberniemi a v roce 1841 byla zastavena činnost Státní rady.⁴⁰ O modernizaci zemědělství v tomto období usilovali tzv. klemensovčáci (*klemensowczycy*) v čele s aristokratem Andrzejem Zamoyským, ale bez větších výsledků.⁴¹ Ve zbytku ruského záboru došlo po listopadovém povstání k obdobným represím. Roku 1839 zde byla zlikvidována řeckokatolická církev, v Kyjevě vznikla ruskojazyčná Vladimírská univerzita a polské střední školy byly zavírány a nahrazovány školami ruskými. V důsledku těchto změn Vilnius ztratil svou bývalou důležitost pro rozvoj polské kultury a vzdělanosti. Roku 1838 carská vláda zakročila proti skupině polských vlastenců okolo Szymona Konarského, bývalého majora polského vojska a energického organizátora konspiračních aktivit. Konarski byl roku 1839 popraven.⁴²

1.1.4. Svobodné město Krakov

Nově vyhlášené Svobodné město Krakov se rozkládalo na 1150 km² a jeho počet obyvatel čítal 88 tisíc. Suverenita státečku byla omezována záborovými mocnostmi, avšak krakovský Wawel měl a dosud má pro Poláky obrovskou hodnotu jakožto odvěký symbol polské státnosti, kde byl pohřben nespočet příslušníků polské elity včetně panovníků. V návaznosti na tuto tradici byli v tomto období na Wawelu pochováni národní hrdinové Józef Poniatowski a Tadeusz Kościuszko.⁴³ Kromě Poláků, kteří tvořili převážnou část obyvatelstva, tu žila i židovská menšina, jež na rozdíl od dalších menšinových skupin pěstovala svou kulturní a náboženskou nezávislost. Svobodné město Krakov mělo vlastní, oktrojovanou ústavu, kterou ve jménu cara Alexandra sepsal Adam Jerzy Czartoryski. Vstoupila v platnost roku 1815 a o tři roky později vznikla její přepracovaná podoba.⁴⁴ Obsahovala řadu liberálních principů, včetně

³⁹ DAVIES, Norman. *God's Playground. A History of Poland, Vol. II.* Cit. d., s. 244.

⁴⁰ CHWALBA, Andrzej. *Historia Polski 1795-1918.* Cit. d., s. 281–283.

⁴¹ Tamtéž, s. 286–287.

⁴² Tamtéž, s. 209, 217–219.

⁴³ KOSMAN, Marcei. *Dějiny Polska.* Cit. d., s. 213.

⁴⁴ GRODZISKI, Stanisław. *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie.* Kraków: TAIWPN Universitas Kraków, 2012, s. 18, 24–25. ISBN 97883-242-1517-1.

rovnosti všech občanů před zákonem, nezávislosti soudů a práva volit a být zvolen do vládních institucí, byť omezeného vysokým censem. Z polštiny se stal úřední jazyk. Administrativně se Svobodné město Krakov dělilo na 23 obcí (*gminy*), z nichž devět bylo v Krakově. Působilo zde 43 farností. Vládu Krakovské republiky vykonával dvanáctičlenný Senát, který měl také zákonodárnou iniciativu. Shromáždění reprezentantů (*Zgromadzenie Reprezentantów*) jmenovalo předsedu Senátu a další vysoké úředníky a vykonávalo dozor nad soudy.⁴⁵

Nový řád skýtal Krakovu jedinečné podmínky pro zprostředkování obchodu mezi záborovými mocnostmi, jejichž cla byla v porovnání s krakovským státem vysoká. Průmysl se zde však příliš nerozvíjel a většinu obyvatelstva tvořili rolníci. Ti se ale formálně těšili osobní svobodě a proces jejich emancipace postupoval s řadou úspěchů. Ačkoliv samotná instituce poddanství zrušena nebyla, došlo k pozvolnému přechodu od robotní povinnosti k systému pravidelného odvádění renty, což posílilo postavení rolníků vůči vlastníkům půdy. Před rokem 1845 byla renta odváděna v 75% všech obcí.⁴⁶ Politický život byl rozdělen do dvou táborů. V čele prvního stál předseda Senátu Stanisław Wodzicki, který byl loajální vůči carovi a oblíbený mezi bohatými statkáři a aristokraty. Druhý tábor, tzv. městský, se orientoval kolem Shromáždění reprezentantů a Jagellonské univerzity, která měla právo na reprezentaci v Senátu i ve Shromáždění reprezentantů. Ve 20. letech získal díky zásahu záborových mocností převahu tábor Wodzického: univerzita přišla o autonomii a roku 1827 byl vyhlášen zákaz svolávat Shromáždění reprezentantů. Krakov byl jedním z hlavních center polského vzdělání. Na Jagellonské univerzitě se přednášelo polsky a počet žáků na základních a dalších školách se rychle zvyšoval.⁴⁷

Po listopadovém povstání byl liberální charakter Krakovské republiky postupně likvidován. Roku 1833 byla změněna ústava. Shromáždění reprezentantů přišlo o velkou část svého vlivu. Vznikla tzv. Konference rezidentů, která ve jménu záborových mocností vykonávala dozor nad Senátem i Shromážděním reprezentantů. Poté, co skupina polských konspirátorů zavraždila agenta carské policie, okupovaly v roce 1836 Krakov všechny záborové mocnosti. Z krakovského státečku vojska odtáhla až roku 1841. K procesu budoucího začlenění krakovského státu do habsburské monarchie přispěla Konference rezidentů, která získala ve

⁴⁵ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795-1914*. Cit. d., s. 238–239.

⁴⁶ Tamtéž, s. 245–248.

⁴⁷ Tamtéž, s. 239–242, 249.

Svobodném městě Krakov značný vliv.⁴⁸ Svobodné město Krakov bylo habsburskou monarchií anektováno po neúspěšném krakovském povstání roku 1846.⁴⁹

1.2. Boje se záborovými mocnostmi

1.2.1. Listopadové povstání 1830–1831

V roce 1830 panovalo v Polském království napětí. Ke špatné situaci výrazně přispěla hospodářská krize, která se dotkla především chudých měšťanů a radikalizovala je, společně s rostoucí antipatií mezi Poláky a Rusy. Konkrétním podnětem k vypuknutí povstání byl však plán cara Mikuláše na protirevoluční intervenci do Belgie, jenž by zahrnoval obsazení Polského království carskými vojsky a nasazení polských vojáků do Belgie, k tomu vše na polské náklady. Toto bylo naprosto neslučitelné se zájmy a ideály polských národovců. V čele organizace varšavského povstání, které se opíralo především o armádu, byl Piotr Wysocki a další důstojníci, ale postupně se mezi organizátory zařadilo úřednictvo a akademická inteligence, včetně Maurycyho Mochnackého. Po několika odkladech bylo povstání kvůli jeho bezprostředně hrozícímu odhalení nakonec vyvoláno 29. listopadu 1830.⁵⁰

Toho dne skupina povstalců přepadla varšavský zámek Belveder, kde sídlil bratr cara Alexandra a vrchní velitel polského vojska velkokníže Konstantin. Konstantin se nicméně v zámku úspěšně schoval a povstalci museli uprchnout s nepořízenou. Po městě vypuklo povstalecké burcování. Onoho dne povstalci prolili krev polských generálů, kteří se k nim odmítli přidat. Mezi zabitými byl i Stanisław Potocki. Události 29. listopadu se zapsaly do historie jako tzv. listopadová noc.⁵¹ Varšava se ocitla v rukou povstalců. Součástí vlády se stali mj. Adam Jerzy Czartoryski, Joachim Lelewel, Julian Ursyn Niemcewicz a Władysław Ostrowski. Ve vládě měl převahu konzervativní kurz, povstalci totiž nebyli s to najít dostatečně radikální a zároveň schopné osobnosti, které by se mohly postavit do čela povstání. Sám Czartoryski chtěl revoltě předejít a marně žádal Konstantina, aby proti povstalcům zakročil. Pro radikálně demokraticky smýšlející Poláky představovala oporu Vlastenecká společnost (*Towarzystwo Patriotyczne*), v jejíž čele stál Joachim Lelewel, a která smír s Ruskem zásadně odmítala. Konstantin opustil Varšavu a v prosinci se konzervativní generál Józef Chłopicki

⁴⁸ KIENIEWICZ, Stefan. *Historia Polski, 1795-1918*. Cit. d., s. 121.

⁴⁹ Tamtéž, s. 172–173.

⁵⁰ ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu*. Cit. d., s. 189–194.

⁵¹ SZPOTAŃSKI, Stanisław. *Powstanie listopadowe, 1830–1831*. Warszawa: Komitet Główny Obchodu Setnej Rocznicy Powstania Listopadowego, 1930, s. 6–7, 12–16. ISBN není.

prohlásil diktátorem, ale pod tlakem varšavského davu a radikálního křídla povstalců byl v lednu 1831 Chłopicki nucen zřít se pozice diktátora, stejně tak byla navzdory protestům Adama Jerzyho Czartoryského prosazena formální detronizace cara Mikuláše. Válka se stala nevyhnutelnou.⁵²

Na začátku února vpadla do Kongresovky armáda polního maršála Ivana Dybiče a po několika menších střetech došlo 25. února k rozhodující bitvě u Grochowa. Tam Poláci utrpěli porážku, avšak ne bez ušetření těžkých ztrát ruskému vojsku, které se muselo vzdát všech nadějí na rychlé dobytí Varšavy. Sám velitel povstání Chłopicki byl těžce raněn, načež Sejm jmenoval novým velitelem konzervativního generála Jana Skrzyneckého. K povstání v Polském království se na konci března přidala revolta v Litvě, která zasadila ránu ruským komunikačním liniím. V dubnu zahájili Poláci ofenzivu a zvítězili u obcí Wawer, Dębe Wielkie a Iganie, ale litevští povstalci začali být poráženi. V průběhu května podpořila polská vojska v rámci dalšího útoku litevské povstání, nepodařilo se jim však dobýt hlavní litevská centra, tj. Vilnius a přístav Połaga. Následující polská ofenzíva vyústila v rozhodující bitvu u Ostrolenky, kde byli Poláci poraženi, což mezi nimi vyvolalo politickou krizi a vlnu radikalizace. Ivan Paskevič, nový velitel ruské armády, zahájil tažení na Varšavu. Skrzynecki byl mezitím zbaven vedení a řada generálů byla zatčena.⁵³ Ve Varšavě zavládla nespokojenost z průběhu války. Pod vlivem Vlastenecké společnosti, která se nezdráhala osočovat poražené generály ze zrady, vrazil zuřivý varšavský dav v noci 15. srpna do Radziwiłłowského zámku, tehdejšího sídla vlády. Zavražděno bylo sedm lidí, včetně čtyř generálů. Těla obětí byla následně pověšena na pouliční lampy.⁵⁴ V nastalé situaci se do čela povstání postavil generál Jan Krukowiecki, ale Paskevič zanedlouho zaútočil na Varšavu. Na začátku září roku 1831 Krukowiecki vyjednal kapitulaci města, čímž povstání přišlo o své centrum. Válka skončila.⁵⁵

1.2.2. Velká emigrace a konspirační činnost (1831–1846)

Po polsko-ruské válce bylo na území Pruska a habsburské monarchie internováno dohromady okolo 48 tisíc polských vojáků a důstojníků, jejichž emigrace začala být

⁵² ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu*. Cit. d., s. 195, 197–200, 203–204.

⁵³ WANDYCZ, Piotr. *The Lands of Partitioned Poland, 1795–1918*. Seattle: University of Washington Press, 1974, s. 109, 114–116. ISBN 0-295-95358-6.

⁵⁴ KRAUSHAR, Aleksander. „Życie potoczne Warszawy w czasach listopadowych (1830–1831)“. V: *Przegląd Narodowy, tom V., nr. 5.*, 1910, s. 554–556, 558.

⁵⁵ WANDYCZ, Piotr. *The Lands of Partitioned Poland, 1795–1918*. Cit. d., s. 116.

organizována oběma mocnostmi již na podzim roku 1831. Polští důstojníci se ocitli v situaci nesrovnatelně lepší než polští vojáci, kteří byli v pruském státě internováni v tvrdých podmínkách, a na rozdíl od důstojníků jim nebyl odchod snadno umožněn. Car vyhlásil na velkou část povstaleckých vojáků amnestii a nepožadoval po ostatních záborových mocnostech extradici hlavních vůdců povstání. Populárním cílem emigrantů byla Francie. Režim Ludvíka Filipa byl obeznámen s radikálními tendencemi, které s sebou Poláci nesli, přesto ale ustoupil tlakům republikánské části francouzské společnosti a jejich příchod umožnil. Tito Poláci se nicméně ve Francii ocitli pod přísným dohledem vlády. Polských emigrantů ve Francii bylo ve 30. letech okolo 5500. Emigrace byla zastoupena v menších počtech rovněž v Belgii, Velké Británii, USA a dalších zemích, včetně Alžírsku a Turecka.⁵⁶

Nejdůležitějším centrem polského života v emigraci se stal konzervativní Hôtel Lambert v Paříži, v jehož čele byl Adam Jerzy Czartoryski. Emigranti okolo Hôtelu Lambert považovali radikálně demokratické tendence za nebezpečné a budoucnost polského národního boje spatřovali ve spolupráci s evropskými velmocemi, která by mohla vyvrcholit válkou s Ruskem, případně s dalšími záborovými mocnostmi. Polský stát měl podle nich být obnoven v hranicích z dob květnové ústavy. Kulturní význam Hôtelu Lambert byl obrovský. Právě zde totiž zažil svůj vrchol polský romantismus, představovaný Adamem Mickiewiczem, Juliuszem Słowackým, Zygmuntem Krasińským, Cyprianem Kamilem Norwidem a Fryderykem Chopinem. Na základě iniciativy Czartoryského v Paříži vzniklo několik polských kulturních institucí, včetně dodnes existující Polské knihovny. Dalším centrem polské emigrace ve Francii byla tzv. Polská demokratická společnost (*Towarzystwo Demokratyczne Polskie*), jejíž program naopak prosazoval všelidové povstání ve všech třech záborech s cílem zavést suverénní demokratickou republiku a podniknout rozsáhlé společenské změny. Mezi další radikálně demokratické organizace patřilo tzv. Mladé Polsko (*Młoda Polska*), působící v Bernu, a tzv. Sjednocení polské emigrace (*Zjednoczenie Emigracji Polskiej*) v Poitiers. Významnou osobností demokratické emigrace byl historik Joachim Lelewel.⁵⁷ Zdaleka nejextrémnější program měly krajně levicové Hromady polského lidu (*Gromady Ludu Polskiego*). Jejich členové, především vojáci z povolání, v duchu raného socialismu prosazovali zavedení

⁵⁶ KALEMBKA, Sławomir. *Wielka Emigracja. Polskie Wychodźstwo Polityczne w latach 1831–1862*. Wiedza Powszechna: Warszawa, 1971, s. 10, 12–13, 18, 35–39, 58–59. ISBN není.

⁵⁷ FRIEDL, Jiří, Tomasz JUREK, Miloš ŘEZNÍK a Martin WIHODA. *Dějiny Polska*. Cit. d., s. 378–380.

společného vlastnictví a odvolávali se na tradice prvních křesťanů.⁵⁸ Tendence emigrantů k mysticismu, posílená mj. nepřízní, kterou katolická církev projevovala vůči polským povstalcům, byla pozoruhodná. Zvláště mezi literáty byl populární mystik Andrzej Towiański, který přišel do Paříže v roce 1841 a jehož nauka byla inspirována švédským mystikem Emanuelem Swedenborgem. Towiański měl obzvláště velký vliv na Adama Mickiewicze.⁵⁹

Velká emigrace se výrazně zapojila do organizace tajných spolků ve všech zábořích. Po potlačení hnutí Józefa Zaliwského na začátku 30. let sehrálo z emigračních uskupení největší roli Mladé Polsko, díky jehož úsilí vzniklo ve spolupráci s Szymonem Konarským Sdružení polského lidu (*Stowarzyszenie Ludu Polskiego*). Organizace se uplatnila zejména v Haliči, kde vznikla její odnož Všeobecná konfederace polského národa (*Konfederacja Powszechna Narodu Polskiego*). Obě uskupení si kladla za cíl získat podporu rolnictva pro budoucí národní povstání. Roku 1840 ale došlo v Haliči k velkému zatýkání spiklenců, což přerušilo jejich činnost, aniž by dosáhli větších výsledků. V pruském záboru byla Polskou demokratickou společností zřízena tzv. Poznaňská centralizace, v jejíž čele byl Karol Libelt. V Kongresovce na začátku 40. let založil představitel Polské demokratické společnosti Jan Wincenty Mazurkiewicz Svaz polského národa (*Związek Narodu Polskiego*), se kterým byl spjatý i Edward Dembowski. Ve stejné době začala působit konspirace kněze Piotra Ściegiennyho, který se pod vlivem emigrace snažil v Kielecku a Lublinsku přesvědčit rolníky, aby se přidali k národnímu povstání. Jeho učení, ovlivněné křesťanským socialismem, kombinovalo požadavek na národní svobodu s požadavkem na sociální spravedlnost. V roce 1844 byl zatčen a později poslán do vyhnanství.⁶⁰

1.2.3. Povstání roku 1846

Půle 40. let byla pro haličské rolníky mimořádně trudná. Velká neúroda a povodně vyvolaly na venkově hlad a mezi rolníky a šlechtici rostlo napětí. Začala tu vznikat nová konspirační síť, řízená Teofilem Wiśniowským z tzv. Centralizace (ústředního orgánu) Polské demokratické společnosti, Edwardem Dembowským z pruského záboru a z Kongresovky Leonem Mazurkiewiczem a Julianem Goslarem. Do dalšího polského národního povstání se Goslar snažil zapojit nespokojené rolnictvo, což by však bylo možné jen za předpokladu, že by

⁵⁸ KALEMBKA, Sławomir. *Wielka Emigracja*. Cit. d., s. 195–196.

⁵⁹ Tamtéž, s. 311–312, 314–316.

⁶⁰ CHWALBA, Andrzej. *Historia Polski 1795-1918*. Cit. d., s. 299–301.

povstání proběhlo před zemědělskými reformami rakouské správy, případně před vypuknutím potenciálního rolnického povstání. V roce 1845 se odehrály schůzky, na kterých spiklenci projednali plánované povstání. Vypracováním plánu povstání byl pověřen Ludwik Mierosławski, podle kterého mělo povstání vypuknout v únoru roku 1846, a to ve všech zábořích. Bylo určeno složení povstalecké vlády, kde pruský zábor představoval Karol Libelt, Kongresovku Władysław Dzwonkowski, krakovský stát Ludwik Gorzkowski a Halič Jan Tyssowski. Kromě představitelů Polské demokratické společnosti Jana Chrzciciela Alcyato a Wiktora Heltmana byli do vlády jmenováni ještě tři tzv. velkosprávci (*wielkorządcy*), kteří reprezentovali Poznaňsko (Aleksander Guttre), Pomoří (Władysław Kosiński) a Halič (Franciszek Wiesiołowski). Všichni tito představitelé povstání se sešli v Krakově, kde 28. ledna vytvořili tzv. Národní vládu. Plány neunikly pozornosti Gubernia a zbylých záborových mocností. V Haliči Gubernium ovšem záměrně umožnilo organizaci povstání volný chod a k zatýkání došlo jen ve Lvově, kde bylo zadrženo 35 povstalců. Habsburská monarchie to zřejmě udělala záměrně, aby získala záminku pro anexi Svobodného města Krakov.⁶¹

Již měsíce před povstáním bylo spiklencům zřejmé, že jejich šance na úspěch byly malé, zvláště také vzhledem k jejich neschopnosti vyburcovat rolníky na svou stranu, jejichž potenciální podpora byla rozhodující. Velká rána byla povstání zasazena, když ještě před jeho vypuknutím došlo v pruském záboru k zatčení mnoha jeho představitelů, včetně Ludwika Mierosławského a Karola Libelta. Krakov byl preventivně okupován vojsky generála Collina 18. února 1846, což donutilo vůdce povstání Leona Czechowského přesunout datum jeho vypuknutí o tři dny zpět, tj. na noc z 18. na 19. února. Tehdy zahájila povstalecká vojska pochod k opěrným bodům kolem Tarnova, který měla obsadit. Tamější rolníci měli být přesvědčeni k účasti na povstání. V čele tarnovské správy, která byla o plánech povstání poměrně dobře informovaná, stál *starosta* (tzn. nejvyšší správce, krajský hejtman) Joseph Breinl von Wallerstern. Pod vlivem rakouské správy rolníci povstalcům silně nedůvěřovali a šířily se mezi nimi zvěsti o tom, že vyhlášený cíl povstalců prosadit emancipaci rolníků pouze sloužil k odlákání pozornosti od skutečné podstaty nadcházejících událostí: venkovská šlechta se prý chystala rolníky vraždit. Již 19. února bylo zřejmé, že tarnovská operace selhala. Rolníci, do kterých byla vkládána naděje, se totiž postavili proti povstání a mnoho spiklenců zajali, či zabili. Mezi zajatými byl i Franciszek Wiesiołowski a jeho bratr Michał. O život přišel mj. Józef

⁶¹ ZGÓRNIAK, Marian. *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*. Cit. d., s. 190–192.

Eisenbach, jeden z povstaleckých velitelů. Neúspěch povstaleckých operací v Tarnově byl doprovázen podobnými selháními u měst Sanok, Jasło a Sambor. Zvláštním případem byla vesnice Chochołów, která se připojila k povstalcům, ale záhy se císařskému vojsku vzdala. Ve městech Bochnia a Wadowice nebyli povstalci s to započít jakýkoliv útok, navzdory připravovaným plánům.⁶²

V důsledku povstání, představovaného zejména radikálně smýšlejícími šlechtici, dosáhly na venkově protišlechtické nálady svého vrcholu, a cílem nenávisti rozrušených rolníků se brzy staly místní vrchnosti. Devatenáctého února začali rolníci z tarnovského kraje a jeho okolí, mj. pod vlivem sedláka Jakuba Szely, přepadávat a drancovat dvory. Jejich majitelé byli nejednou zmasakrováni společně se svými rodinami a vrchnostenskými úředníky. Rozběsnění rolníci ze dvorů loupili dobytek spolu se zásobami potravin a sídla následně srovnávali se zemí. Řádění se postupně rozšířilo i do dalších částí střední a západní Haliče. Po obrovské vlně násilí, která trvala několik dní, se Jakub Szela stal nejmocnější osobou v širokém okolí. Rakouská správa si jeho autoritu dobře uvědomovala a brzy ho úspěšně přiměla ke spolupráci při udržování rolníků na uzdě. Na oplátku však museli představitelé správy slíbit, že robotní povinnosti budou sníženy. Tato vyjednávání nakonec nikam nevedla a hnutí, mezi rolníky známé jako *rabacja*, bylo potlačeno císařskými vojsky. Během tragických únorových událostí, které se do historie zapsaly jako haličská řež, padlo rolníkům za oběť více než tisíc lidí, většina v tarnovském kraji. Zničeno bylo celkem okolo 430 dvorů. Sám Jakub Szela byl údajně vládou odměněn medailí a následně deportován do Bukoviny, kde mu byla přidělena půda. Výraznější nepokoje definitivně ustaly v létě téhož roku.⁶³

Povstání bylo zdárnější v Krakově samotném. V noci z 20. na 21. února zahájili povstalci na jeho ulicích útok proti rakouským jednotkám, který sice nebyl úspěšný, ale přiměl generála Collina, aby se svými vojsky z Krakova odtáhl. Vznikla Národní vláda Polské republiky (*Rząd Narodowy Rzeczypospolitej Polskiej*), v níž Halič zastupoval Jan Tyssowski, Ludwik Gorzkowski byl v čele Krakova a Aleksander Grzegorzewski představoval Polské království. Povstalci si se svými radikálními záměry, které zahrnovaly zrušení stavovských privilegií a poddanství a přiděly půdy, zajistili přízeň místního obyvatelstva a jejich armáda se

⁶² GILL, Arnon. *Die polnische Revolution 1846*. Cit. d., s. 186, 190–193, 195–197, 199–200, 207, 211, 213, 218–220, 223.

⁶³ GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Historia Polski, 1764-1864*. Cit. d., s. 237–239 a ZGÓRNIAK, Marian. *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*. Cit. d., s. 192.

rozšířila na okolo šest tisíc. Jan Tyssowski se 24. února prohlásil diktátorem a ve stejný den se v Krakově objevil Edward Dembowski, jenž se rychle stal jedním z hlavních představitelů povstání. Ludwig von Benedek, tehdy podplukovník, společně s posilami rolnických dobrovolníků rozdrtil 26. února oddíl povstaleckého vojska u vesnice Gdów. Dembowski byl příštího dne při pokusu o zapojení rolníků do povstání zastřelen rakouskými jednotkami, což bylo pro povstání zničující. Tyssowski se zřekl vlády, ustoupil z Krakova a 4. března se vzdal na pruských hranicích. Téhož dne do Krakova napochodovalo ruské a rakouské vojsko. Povstání trvalo devět dní a skončilo bez většího boje.⁶⁴

⁶⁴ KIENIEWICZ, Stefan. *Historia Polski, 1795-1918*. Cit. d., s. 165–166.

2. Průběh haličské řeže

2.1. Povstání v Haliči

Plánované povstání roku 1846 mělo původně celonárodní ambice, ale konspirace s ním spjaté se rozvíjely především v Haliči a Poznaňsku. Krátce před určeným termínem vypuknutí povstání byla poznaňská konspirace odhalena, takže povstání mohlo nakonec proběhnout jen v Krakově a na území Haliče.⁶⁵ Krakovské povstání se stalo hlavním tématem celé řady publikací⁶⁶, ale pro nedostupnost či nedostatek dostupných primárních zdrojů zůstává stejně jako dění v pruském záboru mimo pozornost této kapitoly. Organizace povstání na území Haliče nešla pozornosti tamějších rolníků, kteří byli nezákonnou činností spiklenců stále více znepokojováni. Napětí rostlo. Když se povstalečtí vojáci začali 18. února shromažďovat u opěrných bodů kolem Tarnova a později u dalších měst, nedaly na sebe dlouho čekat první roztržky mezi povstalci a rolníky, které někdy končily i krveprolitím. Téměř všude, kde povstalci podnikli vojenské operace, se totiž rolníci rozhodli nejen k revoltě nepřispět, ale také aktivně zabránit jejímu chodu.

Procesy s povstalci začaly ještě téhož roku. V souvislosti s revoltou bylo zadrženo okolo tří tisíc osob, ale kvůli nedostatku důkazů či potřebných kapacit byla naprostá většina zanedlouho propuštěna. Sami povstalci by si to přiznávali jen neradi, ale habsburská monarchie vůči nim postupovala mírně, byť z pragmatických důvodů. Procesy se nakonec týkaly pouze povstaleckých vůdců a organizátorů, a ačkoliv bylo vydáno mnoho rozsudků smrti, až na výjimky byl každý z nich snížen na pět až dvacet let žaláře. Toto se ovšem netýkalo Teofila Wiśniowského a Józefa Kapuścińskiego, kteří byli v roce 1847 ve Lvově skutečně oběšeni, což vyvolalo v polské společnosti pobouření. Podle Bolesława Limanowského, který jednoznačně

⁶⁵ WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846. Jakub Szela*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955, s. 68, 76. ISBN není.

⁶⁶ Na téma tragických událostí roku 1846 byla napsána celá řada publikací, z nichž většina věnuje alespoň trochu pozornosti nejen haličské řeži, ale i krakovskému povstání. Z děl, která pojednávají o povstání v Krakově, viz třeba VON SALA, Moritz. *Geschichte des polnischen Aufstandes von Jahre 1846*. Wien: Im Verlage von Carl Gerold's Sohn, 1867. ISBN není; WAWEL-LOUIS, Józef. *Kronika rewolucyi krakowskiej w roku 1846*. Kraków: Skład Główny W Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1898. ISBN není; LIMANOWSKI, Bolesław. *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.* Kraków: Spółka Nakładowa „Książka“, 1913. ISBN není; GILL, Arnon. *Die polnische Revolution 1846. Zwischen nationalem Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung*. Cit. d.

stranil povstalcům, byly procesy mnohem tvrdší než v Prusku a porovnatelné s ruským přístupem.⁶⁷

Tato podkapitola pojednává o povstaleckých vojenských akcích (případně snahách o ně) v okolí měst Tarnov, Jasło, Dukla a Sanok. Text se věnuje i obci Chochołów, kde se na rozdíl od zmíněných měst rolníci připojili na stranu povstalců. Kvůli nedostatku dostupných pramenů a omezeném rozsahu místních povstaleckých aktivit nepojednává podkapitola o přípravách povstání v okolí měst Řešov, Přemyśl a Berežany.⁶⁸ Při popisu povstání mi jako hlavní pramen slouží tzv. Polská sbírka historicko-literární (*Pokłosie polskie historyczno-literackie*), kterou během druhé poloviny 19. století shromáždil historik Józef Wawel-Louis. Jde o rozsáhlý korpus poměrně neuspořádaných výpisků z různých zdrojů, ale především ze soudních záznamů týkajících se procesů s povstanci. Tyto záznamy obsahují velice podrobné popisy osudů povstalců a často se navzájem překrývají. *Pokłosie* dosud nebylo publikováno ve své úplnosti, ale jeho část byla zpřístupněna díky úsilí historiků Józefa Sieradzského a Czesława Wycecha, kteří v 50. letech minulého století spolu s kolektivem historiků vytvořili obsáhlou edici pramenů o událostech roku 1846.⁶⁹ Tato edice zahrnuje kromě zmíněných výpisků Wawela-Louise i z latiny přeložené pamětní knihy haličských far (*Libri memorabilium*) a korespondence svědků či lidové písně. Ve výpiscích jsou často vynechávány části slov, které jsou Sieradzkým a Wycechem pro lepší čitelnost dopisovány. Tato práce citace z jejich knihy uvádí i se zmíněnými dovysvětleními, která jsou náležitě označena. Wycech zápisky zužitkoval při svém vlastním bádání o povstání v Haliči, ale přínos této podkapitoly spatřuji především v tom, že jde o mé vlastní zpracování průběhu povstání, sepsané na základě výpisků Wawela-Louise bez závislosti na monografii Wycecha⁷⁰ či jiných líčeních povstání v sekundární literatuře. Popis událostí ve vesnici Horožana byl na rozdíl od zbytku textu zhotoven na základě jiného zdroje, a sice edice pramenů a dalších textů, které ku příležitosti padesátého výročí haličské řeže shromáždil kněz Stefan Dembiński.⁷¹

⁶⁷ LIMANOWSKI, Bolesław. *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.* Cit. d., s. 251.

⁶⁸ Tamtéž, s. 89–90.

⁶⁹ Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe.* Cit. d.

⁷⁰ Viz WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846. Jakub Szela.* Cit. d.

⁷¹ Viz DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich.* Jasło: Nakł. autora, 1896, s. 167–169. ISBN není.

2.1.1. V Tarnově

Tarnov byl jedním z nejdůležitějších cílů tamějších povstalců. Jak již bylo zmíněno, útok byl však kvůli strachu z pozatýkání povstalců přesunut o tři dny zpět, na noc z 18. na 19. února. Vojsko, které mělo za úkol město obsadit, sestávalo ze dvou hlavních částí. Severní část, v jejíž čele byl velitel celé operace major Leon Czechowski, se měla sejít ve vsi Klikowa, napochodovat na tarnovský cholеровý hřbitov a potom obsadit pěchotní kasárny, zatímco jižní část, které velel bývalý kapitán Józef Eisenbach, byla pověřena výpravou do vesnice Tarnowiec a následným obsazením jezdeckých kasáren. Následně se obě části měly setkat s povstalcí z Tarnova a město společně obsadit.⁷² Severní část se skládala především ze dvou oddílů. Jeden oddíl ke Klikowé vyrazil ze severu, z obce Bolesław. Druhá skupina severního vojska pochodovala směrem ze severovýchodu, přes obce Radomyśl, Jastrząbka a Lisia Góra.

V kasárnách finanční strážce obce Bolesław se kolem osmé hodiny ráno objevili povstalci Teodozy Czyżowski a Michał Sroczyński, kteří se pokusili zapojit finanční strážníky do povstání. To se jim podařilo a shromáždili dohromady okolo 60 osob, včetně civilistů. Mezi další povstalce, kteří se tu shromáždili, patřili bratr Sroczyňského Bogumił, Roman Czyżowski, Teodor Czyżowski, kněz Wiktor Klein, Franciszek Gawroński a další. Cesta do Tarnova byla ovšem již od začátku doprovázena komplikacemi. Vůz, na kterém jel finanční strážník Gawroński a šlechtici Orzechowski a Bystron, se na cestě převrátil, v důsledku čehož vypálila Bystronova brokovnice a prostřelila mu u lokte kabát.⁷³ Když jeli přes obec Ćwikowa, do cesty se jim postavili rolníci. Ti však byli zanedlouho rozehnáni. Ve vsi Olešno se povstalci dočkali od místního dvora, patřícího Kotarskému, podpory: získali náhradní vůz a čerstvé koně. V obci Odporyszów se k rolníkům donesly zvěsti o podezřelé povstalecké činnosti a místní *mandatariusz*⁷⁴ je spolu s knězem instruoval, aby proticísarské povstalce zadrželi. Zanedlouho po setmění začali rolníci čekat na příchod revolucionářů s cepy a vidlemi v rukou. Jako první z Olešna přijelo vozem šest sluhů Kotarského. Ti byli rolníky puštěni, ale potom přijely další

⁷² SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 47, 54.

⁷³ „*Na pierwszym wozie wyjechał finanswach Gawroński z panami, t.j. z Orzechowskim i Bystronim, a Roman Czyżewski i Kopeć obok wozu konno; wóz im się po drodze wywrócił, strzelba Bystroniego wystrzelila i mu surdut około łokcia rozdarła.*“ Viz Tamtéz, s. 50.

⁷⁴ *Mandatariusz* byl úředník na úrovni dominia (tj. nejmenší správní jednotky Haliče), který v úzké spolupráci s vrchností uplatňoval moc rakouské správy, zvláště vůči místním rolníkům. K jeho zodpovědnostem patřilo i vybírání daní či vykonávání trestů, proto byli nenáviděni. Viz *Mandatariusz*. V: *Leksykon genealogiczno-historyczny* [online]. [Cit. 2021-01-07]. Dostupné z <https://genealogia.okiem.pl/glossary/glossary.php?word=mandatariusz>

dva vozy, které tentokrát vezly ozbrojence. Těm už rolníci průjezd neumožnili.⁷⁵ Propukla šarvátko:

„Rolníci křičeli ‚nepouštět‘, takže se vozy otočily a začalo se z nich seskakovat. Rolníci jeden vůz překlopili. Všichni se z něj rozutekli, ale chytli kočího, rolníka ze Zelichowa, 2 vidle a 2 sekery. Nato zase přijela bryčka a vůz. Vůz ujel, ale rolníci z něj sebrali 2 brokovnice, palaš a trochu munice. Brzy poté přijel vůz tažený čtyřspřežím a na něm 5 lidí. Ti se nedali zastrašit, a když je rolníci chtěli stáhnout z vozu a vůz převrátili, nasadili bajonety a začali pálit a bránit se palaši a bajonety. Padlo okolo 15 výstřelů a jeden z rolníků střelil na povstalce z pistole – cepy [sic]. Tehdy byl rolník Józef Włoch zasažen do boku. Kule ho prostřelila a zavrtala se mu do kabátu, protože když byl odvezen do domu Woźniczky, aby byl ošetřen, vypadla kule z jeho oděvu. Zemřel o 2 hodiny později (...).“⁷⁶

Kromě toho byl také těžce raněn rolník Andrzej Tatarczuk, několik dalších utrpělo menší zranění. Mezi povstalce, kteří se objevili v Odporyszowě, patřili mj. Roman Czyżowski, Kopeć, Sworzeń, Lisowski, Zygmunt Rydel, Orzechowski a Bystroń. Z nich skončili v rukou rolníků finanční strážník Jan Kopeć, Andrzej Lisowski, Kazimierz Wolski a Jakub Majchrowski. Rolníkům se celkem podařilo zadržet třináct osob, které posléze dovedli do města Żabno a poté do Tarnova. Kopeć byl rolníky okraden, sebrali mu boty a pak ho bosého v mrazu donutili jít pěšky až do Tarnova, v důsledku čehož mu těžce omrzly čtyři prsty na nohou.⁷⁷ Výprava oněch povstalců nicméně pokračovala, a sice přes vesnici Sieradza. Zde byli místní šlechtici taktéž zapojeni do povstání. Vzhledem k nepřítomnosti manžela byla místní hlavou rodiny Konstancja Starzyńska, která svolala místní rolníky a hlásala, že až se jí vrátí muž, odpřísáhne, že zruší robotu. Rolníci jí ovšem nedůvěřovali a začali se vyzbrojovat. Přijely tři

⁷⁵ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 49–51, 61.

⁷⁶ „Chłopi krzyczeli ‚nie puszczać‘. Wozy zawróciły więc, z wozów zaczęły zeskakiwać. Chłopi gonić – jeden wóz przewrócili. Wszystko uciekło, tylko przytrzymali woźnicę, chłopca z Zelichowa, 2 widel i 2 siekiery. Na to nadjechała znów bryczka i wóz. Jadący uciekli, a z wozu zabrano 2 strzelby, palasz i nieco amunicji. Zaraz potem czterokonný wóz i na nim 5 osób. Ci nie dali się zastraszyć i gdy ich z wozu ściągac chciano i wóz przewrócili – nasadzili bagnety na broń, poczęli strzelać i bronić się palaszami i bagnetami. Padło okolo 15 strzałów i jeden z chłopów z pistoletu do powstańców strzelił – cepami. Wtedy to padł chłop Józef Włoch trafiony kulą w bok okolo brzucha. Kula przeszła na wylot i utkwila w sukmanie, bo jak go do domu Woźniczki odwieziono i tam ratować poczęto, kula z płótnianki wyleciała. Umarł on we 2 godziny potem (...).“ Tamtéž, s. 51.

⁷⁷ „Jan Kopeć, c.k. koronny strážník skarbowy. Urodzony 1817 r., kawaler, syn chłopca, od roku 1840 przy straży granicznej, następnie finanszowe w Bolesławiu. Chłopi go przytrzymali, zabrali mu 12 fl.c.m. i zegarek, obdarli, ściągali z niego buty. Pieszko i boso 2 chłopów odstawiło go do Tarnowa. Odmroził sobie 4 palce u nóg. Od Oleśna jechał na wozie z Czyżowskim, Lisowskim i Sworzeniem. Ułaskawiony na lat 10.“ Tamtéž, s. 56.

vozy plné ozbrojenců, kterým ale rolníci umožnili projet po naléhání Starzyńské a místního *ekonomy*⁷⁸. Potom dorazili povstalci z Odporyszowa, včetně Piekusińského, obou bratří Rydlů, Teodora Czyżewského, Orzechowského, Bystroně, Sworzeně, Lisowského a Lewandowského. Připojili se tu k nim Erazm Gołuchowski a Franciszek Romański. Na dvoře získali nový vůz a vyrazili dál. Jejich příštím cílem byla buď vesnice Partyń, nebo blízké Łęki za Partyniem. Tam se na ně rolníci také připravili. První příchozí vůz nechali projet. Druhý a třetí už ne. Došlo ke krvavé konfrontaci, při které rolníkům za obět' padlo několik povstalců a byli zde zajati mj. Romański, Orzechowski a Roman Czyżowski.⁷⁹ Zbytek jel dále, do Łukowé.⁸⁰ Tam se setkali s mnoha dalšími povstalci, mj. i se skupinkou, která zahrnovala Konstantyho Wiśniewského a jeho dva páse Romana Machnického a Dobrowolského. Skupina Wiśniewského rovněž narazila při cestě do Łukowé na houževnatý odpor rolníků. V rámci výpravy do Łukowé šel Wiśniewski přes vesnici Zdrohec, kde byla skupinka doplněna o šest vyzbrojených mužů, včetně Jana Stasického, Ignacyho Rogawského, Andrzeje Karaše a Jana Gołembierského. Ve městě Żabno se jim rolníci společně s měšťany postavili do cesty a pokusili se je zadržet. Jako odpověď povstalci začali střílet. Celkem vystřelili pětkrát a zasáhli Jana Mliczka do levého ramene. Andrzej Nizioł byl udeřen kopím do hlavy, načež omdlel. Ve vesnici Sieradza došlo k podobné situaci, zde ale Wiśniewského skupina úspěšně pod hrozbou střelby donutila rolníky uvolnit cestu. Z Sieradzy šli kvůli špatným podmínkám na cestě do Łukowé pěšky. Hůře dopadla skupina Macieje Adamského, která byla v okolí Otwinowa kolem šesté hodiny večer přepadena, zajata a následně předána tarnovské správě.⁸¹

Ta část vojska, která se do Klikowé shromažďovala směrem ze severovýchodu, tj. přes Radomyśl, Jastrząbku a vesnici Lisia Góra, na žádný odpor rolníků nenarazila a v průběhu celé cesty byl naprostý klid. Jedinou větší komplikací bylo to, že se koně museli namáhavě brodit sněhem, kvůli čemuž došlo ke zpoždění. Situace se však změnila, když brzy

⁷⁸ *Ekonom* byl v Haliči úředník, který dozíral na řádné vykonávání roboty. Úřad zahrnoval mj. i nucení rolníků, aby robotovali, za což byl na venkově náležitě nenáviděn. Viz Ekonom. V: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. [online]. [Cit. 2021-01-08]. Dostupné z <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ekonom>

⁷⁹ Ani z výpisků Wawela-Louise, ani z vysvětlivek Sieradzského a Wycecha není jednoznačné, v jaké vesnici k popisovaným událostem došlo. Podle výpisků na s. 53 byli povstalci včetně Romana Czyżowského zadrženi v Partyni. Podle dalších, poněkud podrobnějších výpisků na s. 61 došlo k ale k jejich zajetí ve vesnici Łęki nad Partyniem (tj. v dnešní obci Łęg Tarnowski). Samozřejmě nelze také vyloučit možnost, že povstalci byli přítomni v obou vesnicích. Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 53, 61.

⁸⁰ Tamtéž, s. 51–53, 61.

⁸¹ Tamtéž, s. 47–48, 61.

ráno dorazili ke vsi Lisia Góra. Tam už totiž na povstalce vyčkávala skupina čítající asi 200 rolníků, která je začala strhávat z koní a vozů. Povstalci se vzdali bez násilí. Kłobukowski se chtěl bránit, ale dýka mu spadla do sněhu, a když byl stržen z vozu, na dýku se nabodl. Rolníci povstalce spoutali a těžce zraněný Kłobukowski byl společně s Franciszkiem Wiesiełowským (povstalci jmenovaným velkosprávcem Haliče) a dalšími povstalci přiveden do místní krčmy. Tam potkali Józefa Kapuścińského, jehož výpravu z města Pilzno také zhatili rolníci.⁸² Brzy do vsi dorazilo císařské vojsko, které začalo společně s rolníky organizovat odvoz zajatců do Tarnova. Mnoho rolníků využilo situace a pod dohledem vojska se pustilo do mlácení svázaných povstalců.⁸³

Kapuściński předtím povstání využil, aby se vypořádal se starostou Pilzna Kasprem Marklem, domnělým špehem a zrádcem. Osmnáctého února kolem jedenácté hodiny v noci se Kapuściński shromáždil se svými muži v pilzenské poště. Záhy si jich všimli dva noční strážci, kteří se pokusili utéct a Markla varovat. Kapuściński je však dopadnul a odvedl do budovy pošty, kde je nechal zbít a nakonec zavraždit. Marklův dům byl zamčený. Dveře se pokusili rozrazit pažbami, leč neúspěšně. Kapuściński vzal svůj palaš a roztříštil jím okna, načež se do domu vkradl spolu se dvěma jeho kumpány, Siekierským a Szumańským. V tu chvíli uslyšeli venku směrem ze zahrady šelest. Byl to Markl. On i jeho žena Teodozja marně prosili o slitování. Markl se zamknul do jednoho z pokojů. Kapuściński přikázal oběma kumpánům do dveří vypálit a sám ze zahrady také vystřelil. Vtom se dveře otevřely a Markl se chytil brokovnice Szumańského. Kapuściński se už vrátil ze zahrady a chystal se starostu napadnout, na Kapuścińského se ale vrhla plakající Teodozja a zoufale ho prosila, ať manžela ušetří. Přítomny byly i Marklovy malé děti. Kapuściński Teodozju odstrčil a několikrát Markla seknul šavlí. Szumański a Siekierski mlátili Markla pažbami a odtáhli ho před dům. Szumański ho prý udeřil tak silně, že si zlomil brokovnici. Górecki, který tam držel stráž, na rozkaz Kapuścińského bodl píkou již těžce raněného Markla do levého boku. Po utrpení dalších sečných ran se dobelhal do kuchyně. Tam upadl a zemřel. Kapuściński následně shromáždil

⁸² WIESIOŁOWSKI, Franciszek. *Franciszka hr. Wiesiołowskiego Pamiętnik z r. 1845-1846*. Lwów: Nakł. Wydaw. Dziennika Literackiego, 1868, s. 101–103. ISBN není.

⁸³ Tamtéž, s. 105–106.

další povstalce a vyrazil k Tarnovu, ale jak již bylo zmíněno, byl rolníky dopaden spolu s dalšími ve vesnici Lisia Góra.⁸⁴

Počet povstaleckých vojáků, kteří se nakonec shromáždili v Łukowé, se zřejmě pohyboval mezi 100 a 200.⁸⁵ Vojsko bylo uspořádáno do řad po čtyřech a byl zahájen pochod na tarnovský cholerový hřbitov, kde měli povstalci v čele s bývalým majorem Leonem Czechowským čekat na povstalce ze severovýchodu a na posily z Tarnova.⁸⁶ Povstalci však čekali marně a vzhledem k nečekanému rolnickému odporu a k tomu, že se začalo pomalu rozednívat, bylo vojákům přikázáno vrátit se domů a vyčkat dalších příkazů. Řada z těchto povstalců byla zanedlouho rolníky pochyтана, včetně Wiśniewského a jeho písařů Machnického a Dobrowolského, Alexandra Jurkowského, Stanisława Leśniaka a mnoha dalších. Alespoň 20 povstalců tehdy rolníci zabili, včetně Michała Sroczyńskiego, Mikołaje Rydla, Teofila Piekusińskiego a Teodora Czyżewského.⁸⁷

Jižně od Tarnova, kde se vojsko mělo shromáždit ve vesnici Tarnowiec, byla povstalecká aktivita poněkud slabší, ale odehrál se tu podobný scénář. V Tarnowci se v noci z 18. na 19. února měly shromáždit oddíly z obcí Karwodrza, Buchcice a Piotrkowice. Sám Józef Eisenbach, velitel povstalců, měl se svými muži do Tarnowce napochodovat směrem z Wesołowa. V Karwodrze byl Florianem Niemyským, majitelem vesnice, zorganizován malý oddíl pod velením jeho syna Juliana. Tento oddíl se po cestě potkal s dalším oddílem z Burzyna a společně napochodovali do vesnice Kalna,⁸⁸ kde jim Jaworski vzhledem k rolnickému odporu

⁸⁴ Výpisky o vraždě starosty Markla Wawel-Louis pořídil na základě rozsudku Kapuścińskiego dostupného v tehdejší publicistice. SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 54–56.

⁸⁵ Ve svých výpiscích Wawel-Louis uvádí více odhadů. Vojáků prý bylo mezi 120 a 150 (viz s. 48), 100 (viz s. 52), nebo 200 (viz s. 54). SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d.

⁸⁶ Zápisky si zde protičečí. Pochod z Łukowé byl veden buď Henrykem Rogalińským, přičemž Czechowski převzal přímé velení až na hřbitově („*Zebrało się około 100 uzbrojonych powstańców, i ci w wojskowym porządku szeregami po 4 wyruszyli pod dowództwem Henryka Rogalińskiego pod Tarnów i doszli do murowanej kaplicy cholerycznej. Tam się zatrzymali. Tam objął nad nimi komendę eskmajor Czechowski,*“ viz s. 52 a „*W Łukowie we dworze p. Wojciechowskiej czekają do 2 [po] północy na oddziały z Radomyśla i od Wisłoka, gdy nie nadeszli, sądzili że już wprost poszli pod Tarnów, więc i oni pod dowódz[twem] Rogalińskiego wyruszyli do Kaplicy.*“ Viz s. 57), nebo byl Czechowski velitelem již při zahájení pochodu („*W Łukowie już zastali 120–150 powstańców. Rej wodzili tam Henr[yk] Rogaliński, Leon bar[on] Konopka, Stojowski, Bartman i Kluczkowski; było i kilku księży. Po ich przybyciu w kwadrans uporządkowano i podzielono zebranych na 3 oddziały i tak wymaszerowali pod dowództwem Czechowskiego, który jechał konno na czele jako wojskowy dowódca. Tak przybyli na [cmentarz] choleryczny pod Tarnów.*“ Viz s. 49). Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž, s. 48–49, 52.

⁸⁸ Jde pravděpodobně o dnešní vísku Kalina jihozápadně od města Tuchów.

útok rozmluvil. Rolníci si nicméně podezřelé činnosti „nočních ptáků“, jak jim říkali, povšimli a shromažďovali se kolem dvora v Karwodrze. Předtím se poradili s rakouskou správou. Jejich rozkazem bylo povstalce pochytyat. Během roztržky ale stařec Florian Niemyski zastřelil rolníka Stanisława Antoše, což rolníky rozhořčilo natolik, že Niemyského zabili společně s *ekonomem* Ernestem Ganterem, soukromým učitelem Skałkowským a pěti dvorskými sluhy. Těla následně odvezli do Tarnova. Povstalci vracející se z Kalny byli buď pochyťáni, nebo pozabijeni. Sám Julian Niemyski se pokusil zachránit útekem, nicméně byl zabit 22. února ve vesnici Jastrzębia. Zřejmě při návratu z Kalny byl zabit také Różycki.⁸⁹

V Piotrkowicích a Buchcicích organizovala povstání hraběnka Celina Katarzyna Dębicka, vdova po hraběti Ludwiku Dębickém a majitelka obou vsí. Šest nebo sedm povstalců, včetně Bielańského, Grażewského, Tulasiewiczze, Witowského a Antoni Tetmajera, vyrazilo k Tarnowci nepřímo, přes vesnice Zabłędza, Poręba, Łękawka a Zawada. Na cestě narazili na rolníky, ale všechna setkání se obešla bez násilí a nebyli zajati. Dostali se přímo k Tarnovu, kde se dozvěděli, že útok je marný. Při zpáteční cestě byli opět rolníky zastaveni, přesto mohli opět bez problému jít domů. Následující den se všichni vrátili k hraběnce do Piotrkowic, a ona se v poledne rozhodla odjet do Buchcic. Tam se ale mezitím sešlo 500 až 600 rolníků, kteří chtěli její dvůr vykrást a zajmout povstalce.⁹⁰ Na stranu hraběnky se však postavili rolníci z Buchcic a byli schopni nátlaku onoho davu odolávat čtyři dny, dokud nepřišla armáda a neodvedla povstalce do Tarnova.⁹¹ Oddíl Józefa Eisenbacha, který čítal pravděpodobně 250 až 300 mužů, šel přes Wesołów, Zakluczyn, Plešno a Nowodworze, kde se rozprášili. Eisenbach byl poté zabit v Plešně.⁹²

⁸⁹ Tamtéž, s. 63–64, 71.

⁹⁰ Tamtéž, s. 66, 68–69, 71.

⁹¹ „19 lutego byli już wszyscy znowu na śniadaniu u hrabiny, lecz wiadomości złe – przerażenie. O 11 rano hrabina z Bielańskimi ucieka do Buchcic. Tam już o 5 po południu obłęga ją banda 5–600 chłopów z Zabłędzia, Garbek, Piotrkowic i Karwodrzy. Chcą zrabować i ich zabrać. Gromada Buchcice stanęła w ich obronie, nie dopuścili, tak cztery dni ich broniła, aż nadeszło wojsko z Tarnowa, z fiskalnym adjunktem Boczkowskim, które ich przeprowadziło do Tarnowa.“ Viz tamtéž, s. 69.

⁹² Ve výpiscích figurují dvě varianty. Podle výpisků ze soudních záznamů se rozprášili v Nowodworzi („Jeden tarnowski oddział powinien był mieć 300 ludzi i przez Wesołów, Zakluczyn pójść do Plešny pod dowództwem Józefa Eisenbacha, Karola Jaworskiego, Władysława Foxa i Wojc[iecha] Cieszkowicza. Doszli do Nowodworza i tam się rozprószyli.“ viz tamtéž, s. 71). Podle druhé varianty došli o dva kilometry dále, do Tarnowce („Wszystko chybiło. Zamieć śniegów utrudniła zjechanie się, zawianych dróg nie mogli odszukać. Chłopy wylapały, na cmentarzu choler[ycznym] zebrało się tylko około 200; w Tarnowcu około 250. Napadu więc zaniechać musieli.“ Viz s. 55). Druhá možnost byla Wawelem-Louisem popsána na základě tehdejších periodik, proto je pravděpodobné, že jde o zjednodušený, nepřesný údaj. Tamtéž, s. 55, 69, 71.

2.1.2. V Jaslu a Dukle

Budování konspiračních sítí v městech Jasło a Dukla bylo v chodu již v létě roku 1845. Plány na obsazení Dukly však narazily na řadu komplikací. Byly zde přítomny dvě roty císařské armády a ve vojenském skladu nebyly žádné zbraně ani munice, jen příkrývky a obilí. Kromě toho se majitel Dukly Cezar Męciński rozhodl povstání nepodpořit a v okolí Dukly povstalci též nenalezli podporu. Útok byl tak v lednu 1846 odvolán. Sedmnáctého února došlo ve vesnici Libusza k setkání organizátorů jaselského povstání. Zde se sešli mj. Franciszek Wolański a Aleksander Skrzyński. Základním problémem tu byla neschopnost povstalců vybrat si mezi sebou vůdce, přišli nicméně s konkrétním plánem. Útok na Jasło měly provést čtyři vojenské oddíly. První oddíl by shromáždili Kochanowski a Gostkowski v obci Gorlice. Další oddíl by v obcích Turza a Krošno zformovali Bolesław a Mieczysław Darowští. Třetí skupinu měl zorganizovat Jordan ve městě Brzostek a čtvrtou Wojnarowski ve Strzyżowě. Od plánu se ale neočekávalo, že uspěje. Termín útoku byl později určen na 21. února, od desáté hodiny večerní. Velitelem povstání se prohlásil Kochanowski. Dvacátého února se Wolański setkal v obci Kożuchów s třemi Wojnarowskými, Kazimierzem Jabłonowským a Teofilem Wasilewským, od kterých se dozvěděl o událostech v Tarnově a o tom, že Kochanowski odvolal celý útok. Wolański se rozhodl utéci do Uher. Ve vesnici Markuszowa potkal *ekonomu* Warchałowského. Rozhodli se jet do Korczyny za *mandatariuszem* Zarembou, ale obávali se možného zásahu rolníků. Proto se k nim připojila žena Warchałowského, aby mohli snáze rolníky přesvědčit, že to nejsou povstalci, nýbrž poklidní cestující, a tak úspěšně odjet. Přesto byl příští den Wolański v Korczyně rolníky chycen a předán rakouské správě. K povstání tedy nakonec nedošlo a kromě Wolańského byla zadržena a odsouzena řada jeho dalších představitelů, včetně Józefa Pieniążka, kněze Edwarda Maciejewského, Henryka Martiniho, Franciszka Gotschalga, kněze Ludvíka Dimeta, Marceliho Myczkowského a kněze Wojciecha Michno.⁹³

2.1.3. V Sanoku

Povstalecká činnost v okolí Sanoku byla rozsáhlá. Směrem ze severu měly do Sanoku napochodovat oddíly z Komborně, Wzdówu a Izdebky, ale většina oddílů se seskupovala jižně od Sanoku. Tudy povstalci měli pochodovat mj. z Cisé, z Lutowisek a z vesnice Ustrzyki Dolne. Všichni povstalci se pak měli sejít ve vesnici Zagórze, několik kilometrů jihovýchodně

⁹³ Tamtéž, s. 73–76.

od Sanoku, kde měla být signálem pro zahájení pochodu na Sanok hořící chalupa. V Ustrzykach Dolnych však rolníci povstalce dopadli, aniž by mohli vyrazit.⁹⁴

Jedním z opěrných bodů, ze kterého mělo dojít k pochodu na Sanok, byla vesnice Cisna. Den shromáždění povstalců v Cisné byl určen na pátek 20. února. Povstání tu zahájili bratři Kaczkowští, Józef Krzyżanowski, Jan Reisenbach, Piotr Łuzecki a Adam Zbrożek, když na základě informací získaných od finančních strážníků Jana Pieszczyńskiego a Jana Worko přepadli místní kasárny finanční stráže. Akce se obešla bez krveprolití, protože přítomní strážníci Ignacy Rogowski a Stefan Popowicz nekladli odpor a strážníci Kondratacki a Jaworski byli na hlídce na haličsko-uherské hranici. V souladu s plánem se povstalci vyzbrojili zbraněmi z kasáren, ale strážníci Pieszczyński, Rogowski a Popowicz mezitím utekli k uherské hranici, zůstal tak jen Worko. Kaczkowski nato vyhlásil odměnu za chycení oněch strážníků. V Cisné se Kaczkowski pokusil přesvědčit rolníky, aby se připojili k povstání. Odezva byla spíše pozitivní, ale váhavá. Povstalci vyrazili do vesnice Jabłonki, kde měl Krzyżanowski dům. Zde se k povstalcům připojilo dalších několik lidí včetně zmíněného strážníka Rogowského, který se rozhodl přijít zpět a povstání se zúčastnit, ale z řad rolníků se do skupiny nepřipojil nikdo. Dále jeli do Kolonice, kde vykradli zásoby lesníka Kociubińskiego, on jim však utekl a schoval se. Příští den ráno dojeli do Baligrodu, kde se k nim připojili další povstalci. Zdejší kasárny také přepadli, ale opět na odpor nenarazili, protože strážník Szklenarz měl zraněnou nohu a Terlecki a Józef Warralynlugg se ihned připojili k povstání. Warralynlugg ovšem krátce nato utekl. Povstalci dále pochodovali přes vesnice Żernica Wyżna, Berezka a Bóbrka, kde se spojili s oddílem Brześciańskiego z Kalice a s oddíly z Procisze. Dále, ve vesnici Uherce, se k povstalcům připojil onen oddíl povstalců, který šel z Lutowisek a jehož součástí byl Antoni Popiel. Velení se ujal Brześciański. Skupina povstalců čítala okolo 180 mužů. Po cestě do obce Lesko skupinu dostihl Jerzy Bułharyn, který k všeobecnému ohlasu převzal vedení. V Lesku se střetli s davem rolníků, který už předtím pochytil jednotlivé povstalce chystající se k útoku na Sanok. Povstalci se bránili a zastřelili při tom rolníka Mikołaje Łokockého a jednoho dalšího těžce zranili. Poté přišli do vesnice Zagórze. Chalupa nehořela. Pokusili se ji sami podpálit, ale kvůli sněhu nemohli. Ve vesnici Zahutyń, vzdálené méně než kilometr od Sanoku, bylo již zřejmé, že povstání nemůže uspět. K povstalcům se donesly špatné zprávy. Oddíly z Komborně, Iskrzyc a Wzdowa se prý totiž rozešly, aniž by dosáhly Zahutyně a oddíly z obcí

⁹⁴ Tamtéž, s. 78, 85, 89.

Nowosielce a Jurowce podle všeho ani nevyrazily, nemluvě o obecném odporu rolníků. S Bułharynem zůstalo jen dvacet mužů. Zahájili pochod zpět a jejich skupina, včetně Reisenbacha a Brześciańského, se šla skrýt do Uher, kde Bułharyn vlastnil vesnici Hrabová Roztoka.⁹⁵

Dvacátého druhého února přešli Baligród a odpoledne se ocitli ve vesnici Stężnica. Začali je stále více ohrožovat rolníci, proto se rozdělili do dvou skupin, které šly společně a bránily se navzájem. Na povstalce rolníci házeli kameny a klacky. Rolník Michał Koperko hodil po Mrozowském kolík a zranil mu koleno. Mrozowski na něj jako odpověď vystřelil, ale netrefil ho a kulka zasáhla rolníka Andrzeje Ramana do břicha. Přední oddíl začal také střílet, ale zřejmě jen s varovným úmyslem, neboť jejich palba pouze lehce zranila Wojciecha Owsianika a Piotrovi Olszanickému prostřelili kabát. Povstalci tak rolníky zastrašili, ale byli přesto dále pronásledováni. Za několik hodin Andrzej Raman zemřel. Ona skupina povstalců se rolníkům vymkla a v noci se dostala do Cisé, kde odhodili své zbraně. Haličsko-uherské hranice přešli vískou Roztoki Górne. V Uhrách šli do vesnice Polana⁹⁶, kde žila Reisenbachova žena. Poté postupovali dále do Uher.⁹⁷

2.1.4. V Chochołowě

V čele chochołowského povstání stáli kněz Józef Leopold Kmietowicz a Jan Feliks Andrusikiewicz. Tato revolta představovala pozoruhodnou výjimku, neboť se místní horalé již od začátku přidali k povstalcům. Kolem desáté hodiny v noci 21. února Kmietowicz a Andrusikiewicz shromáždili mezi patnácti a dvaceti rolníky. Po náboženském obřadu se oba společně s 28 rolníky, ozbrojenými sekerami a vidlemi, vloupali do chochołowských kasáren, kde spali čtyři finanční strážníci včetně vrchního dohláze⁹⁸ Sontaga. Andrusikiewicz se na Sontaga vrhl, přidržel ho a rolníci ho řetězem přivázali k posteli. Svázali také finančního strážníka Orczykowského, zbylé dva však nechali být. Jeden z nich se k povstalcům přidal. Ti

⁹⁵ Tamtéž, s. 87–89, 94.

⁹⁶ S největší pravděpodobností jde o vesnici dnes známou jako Velká Pořana. V 80. letech minulého století tato vesnice společně s některými dalšími zanikla, když na jejím místě začala výstavba vodní nádrže Starina. Viz Zajímavé miesta v Poloninách. V: *Národní park Poloniny* [online]. [Cit. 2020-11-21]. Dostupné z: <http://nppoloniny.soprs.sk/navstevnici/zaujimave-miesta/>

⁹⁷ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 86, 89–90.

⁹⁸ V němčině „Oberaufseher“. Během 19. století neexistovala pro finanční stráž ustálená česká terminologie. Výše zmíněný překlad navrhl Josef Jungmann. Viz MACKOVÁ, Marie. *Finanční stráž v Čechách 1842-1918*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017, s. 9–10. ISBN 978-80-7560-033-2.

se poté vydali do Suché Hory. Tam přepadli celníka Antoniho Lasockého a ukradli mu jím vybrané peníze.⁹⁹ Dokonce do výpisu cel připsali toto:

*„Ve jménu Polské vlády jsme my, povstalci, na rozkaz velitele Sandeckého vzali 600 zl. 40 kr. polského cla a 152 zl. 32 ½ kr. uherského cla. Starostovi navráceno. 21. 2. Podepsáni Kmietowicz, Andr[usikiewicz] a Jacenty Koiss, starosta Chochołowa.“*¹⁰⁰

Strhli říšského orla. Když pak starostovi Suché Hory nabízeli vrátit oněch 152 zlatých, odmítl. Peníze byly po povstání nalezeny u Andrusikiewiczze a u milenky jednoho z povstalců, Lebiockého, dohromady 91 zlatých. Zbytek obec Chochołów navrátila celníkům. Cesta povstalců pokračovala do obce Witów, kde zadrželi finančního strážníka Samuela Sandera, který přišel navštívit svou nemocnou milenku. Lebiocki vtrhl s rolníky do kasáren, kde sebrali sedm pušek a sedm palašů. Počet rolníků čítal okolo třiceti. Poté se vydali k lesníkovi Franciszkowi Sochorowi a sebrali mu dvě brokovnice, čtyři flinty, dvě pistole, palaš, 20 kulí, trochu střelného prachu a sekery. Rolníkům bylo poté řečeno, ať se rozejdou a ráno přijdou do kostela. Rolníci se sešli již brzy ráno 22. února. Andrusikiewicz rolníkům radil, jak v boji zacházet s kosami. Rolníci nabíjeli svoje zbraně a odlévali střely. Kmietowicz pronesl vlastenecký proslov, který přítomné prý dojal natolik, že se rozplakali. Kdo prý padne v boji, stane se svatým. Z rolníků byly vytvořeny tři oddíly po deseti mužích. S prvním šel Andrusikiewicz do obce Ciche, druhý oddíl v čele s Doboszem směřoval do vesnice Dzianisz a Lebiocki s třetím oddílem šel do Witowa. Jejich pokus nalézt podporu od rolníků z okolních vsí byl úspěšný a večer se jich v Chochołowě shromáždilo mezi 400 a 500, z nichž ovšem někteří podle úsudku povstalců nebyli bojeschopní: ti byli posláni domů.¹⁰¹

Podezřelou povstaleckou činnost mezitím zaznamenal komisař finanční stráže v Nowém Targu Romuald Fiutowski, který začal shromažďovat finanční strážníky z blízkého okolí. Když se jich připojilo 22 spolu s 200 rolníky a také úředníky Pszonou a Kulczyckým, vytáhli k Chochołowu. Ačkoliv si jejich příchodu povstalci nevšimli, narazili finanční strážníci na ozbrojené rolníky, vybíhající z chalup s kosami v rukou. Finanční strážníci je zadrželi. Až poblíž kasáren uviděli Kmietowiczovy muže. Strážníci začali pálit. Vtom se objevila skupina

⁹⁹ Tamtéž, s. 104–105.

¹⁰⁰ „W imieniu Rządu Polskiego, my powstańcy z rozkazu naczelnika Sandeckiego odebraliśmy polskiego cla 600 fl. 40 kr., a węgierskie clo 152 fl. 32 ½ kr. Wójtowi oddane. 21/2. Podpis Kmietowicz, Andr[usikiewicz] i Jacenty Koiss, wójt Chochołowski.“ Tamtéž, s. 105.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 105.

Andrusikiewiczze. Během šarvátky byl sám těžce raněn. Ranění byli také komisař Fiutowski, strážník Grzegorz Kogut a rolník Wojciech Dumalik. Strážníci byli nuceni ustoupit, a povstalci, včetně raněného Andrusikiewiczze, je šli honit. Fiutowski, kterého rolníci ještě několikrát sekli, dělal mrtvého. Vydržel, i když mu zvedli ruku a nohu. Dokonce se ani nevyzradil, když mezi sebou rolníci diskutovali, zdali mu neuříznout hlavu.¹⁰² Koguta navzdory prosbám o milost zastřelili. Pak se vrátil Andrusikiewicz, který si všiml, že Fiutowski je stále naživu. Ochránil ho před dalšími útoky rolníků a vzal ho do svého domu. Nechal poslat pro doktora, jenž ale nepřišel, přesto umožnil Fiutowskému v domu zůstat. V důsledku střetu utrpěla řada dalších lidí lehká zranění (včetně Andrusikiewiczze), mezi hůře zraněné patřili samotný Kmietowicz, rolník Jan Bochniak, Wojciech Chrobak a Andrzej Jędrusiak. O několik dní později zemřeli rolníci Maciej Jasionek a Jan Wróbel.¹⁰³

Příští den v noci do Chochołowa napochodovaly další dvě oddělení finančních strážníků. Prvnímu velel vrchní dohlížitel¹⁰⁴ Wohlfahrt, druhému vrchní komisař¹⁰⁵ Molitor. Povstání tehdy již ztrácelo mezi rolníky oblíbenost a řada z nich chtěla vůdce povstání zadržet, někteří jim dokonce chtěli ublížit, čemuž se však postavil Fiutowski.¹⁰⁶ Andrusikiewicz a Lebiocki byli ještě se svými muži odhodláni k boji, ale rozprášili se, když se druhá skupina povstalců v čele s komisařem Fiutowským rozhodla, že se vzdá Molitorovi. Při setkání došlo k nedorozumění a rolník Andrzej Olszewski byl zastřelen. Kmietowicz byl té noci střelen do pravého ramene a zanedlouho strážníky zadržen. Andrusikiewicz byl společně s Lebiockým později chycen rolníky ve vesnici Ciche a následně předán Molitorovi. Během následujících dní byli povstalci pochyťáni. Vzhledem k tomu, že se povstání zúčastnilo kolem 400 rolníků, bylo upuštěno od masových procesů a souzeno bylo nakonec jen 30 strůjců povstání.¹⁰⁷ Kmietowicz byl ještě v roce 1846 odsouzen k smrti, ale nakonec po nátlaku duchovenstva skončil stejně jako např. Andrusikiewicz ve vězení.¹⁰⁸

¹⁰² „Fiutowski, który od chłopów dostał jeszcze kilka cięć, udał zabitego, chociaż mu na próbę rękę i nogę podnosili. Radzono nad nim, czy by mu głowy nie uciąć. Nie zdradził się.“ Tamtéž, s. 106.

¹⁰³ Tamtéž, s. 105–106.

¹⁰⁴ Ve výpiscích „nadstrażnik“ Viz tamtéž, s. 106.

¹⁰⁵ Ve výpiscích „nadkomisarz“. Viz tamtéž.

¹⁰⁶ „[Rolníci] chcieli nawet powiązać Kmiet[owicza] i Andrus[ikiewiczza] jako sprawców nieszczęść. Chcieli się nawet na nich dopuścić gwałtu, ale Fiutowski nie dopuścił.“ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 103, 106–107.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 104 a LIMANOWSKI, Bolesław. *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.* Cit. d., s. 251.

2.1.5. V Horošaně¹⁰⁹

Horožana byla jedním z ohnisek povstaleckých aktivit ve východní části Haliče, konkrétně v sambirském kraji. Po vlně zatýkání v únoru 1846 se právě sem uchýlily zbytky povstalců, jejichž původním záměrem bylo zaútočit na Lvov. Místo toho povstalci plánovali zúčastnit se povstání na západě Haliče.¹¹⁰ V jejich čele byl *mandatariusz* Ferdinand Czaplicki. Kvůli katastrofálnímu konci povstání na západě Haliče byl vydán rozkaz pro odvolání povstání, který se ovšem kvůli vánici nedostal k místním povstalcům včas. Dvacátého prvního února povstaleckou skupinu tvořilo okolo tuctu dalších lidí, včetně jeho bratrů Władysława a Henryka. Tuto skupinu začali ohrožovat rolníci. Czaplicki jim předčítal manifest povstání, podle kterého měla být zrušena roboty a rolníkům odevzdána půda, ale rolníci byli nedůvěřiví a začali se kolem domu, ve kterém se povstalci nacházeli, shromažďovat. Rolníci měli rozkaz šlechtice pochyty a odvézt do vesnice Drohovyž.¹¹¹ Otec Czaplického se pokusil s rolníky vyjednávat, ale byl jimi zajat. Nemohli se dostat dovnitř, ale mohli zkusit povstalce vypudit. Začali kolem domu sypat slámu, aby lépe hořel. Povstalci při obraně domu museli střílet z oken, jenže zanedlouho byl zastřelen bratr Czaplického a dům vzplanul a povstalci tak neměli jinou možnost než dům opustit. Rolníci zakrátko zabili Ferdynanda Czaplického, Waligórského, Bredermajera, Łaszkiwicze a Łagońského.¹¹² Ze střetu vyvázli naživu Biliński, Bielewicz, Baranowski, Łomżyński a také Władysław Czaplicki. Sikorski a Miller z domu utekli a směřovali k horožanskému lesu. Rolníci je nepřestávali pronásledovat, a tak se rozhodli spáchat sebevraždu střelou brokovnice do břicha. Sikorského nato ubili cepy. Ani Millera rolníci nešetřili násilí, ten ale dělal mrtvého, dokud nebyl dovezen do Drohovyže, kde byl zachráněn vojenským lékařem a přežil.¹¹³

2.2. Haličská řež

Vzhledem k masovému charakteru haličských událostí tato podkapitola nepojednává o naprosté většině vyrabovaných a zničených dvorů, kterých byly stovky: Stanisław Kieniewicz uvádí počet přepadených dvorů na 430, ale Czesław Wycech jich napočítal 474.¹¹⁴ Podkapitola

¹⁰⁹ Jde s největší pravděpodobností o dnešní vesnici Велика Горожанна.

¹¹⁰ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 169.

¹¹¹ Dnes Дроговиж.

¹¹² Kieniewicz k zabitým povstalcům přičítá ještě další dva. O život tehdy přišli čtyři rolníci. Viz KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 170.

¹¹³ DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 167–169.

¹¹⁴ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 260 a SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 447.

se proto soustředí především na průběh řeže ve střední a západní Haliči, zvláště pak v tarnovském kraji pod správou Josepha Breinla von Wallersterna, kde byla řež zdaleka nejhorší. Právě v této oblasti měl zvláště po řeži vliv rolnický vůdce Jakub Szela. Stefan Kieniewicz uvádí, že ze všech 430 zničených dvorů v Haliči bylo 131 právě v tarnovském kraji. V Tarnovsku bylo srovnáno se zemí nejvyšší procento všech dvorů, a sice 89%. Dopočítat se všech obětí řeže je nadmíru obtížný úkol, který s největší pravděpodobností nikdy nebude dokončen. Podle odhadu Kieniewiczze zemřelo v Haliči 1070 osob, z nichž identifikuje 639, ale jen na základě jména. Jméno společně s místem Kieniewicz uvádí jen u 538 z nich, a celých 424 bylo právě z Tarnovska.¹¹⁵ Seznam Czesława Wycecha je úplnější. Ten obsahuje 728 jmen, místo je známé u 647 a 510 těchto obětí bylo v tarnovském kraji.¹¹⁶ Zbytek podkapitoly, zasazený mimo chronologický rámeček textu, se věnuje jednotlivým případům řeže v okolí měst Bochnia a Nowy Sącz, vybraným podle dostupnosti a kvality pramenů, kterých je výrazně méně než v případě tarnovského kraje a jeho okolí, i když tu také došlo k rozsáhlým násilnostem. Součástí podkapitoly není dění mj. ve wadowickém, řešovském a sanockém kraji, a to kvůli nedostatku zdrojů a také proto, že zde nepokoje měly poměrně mírný průběh.

Na rozdíl od mého textu o povstání se tato podkapitola neopírá jen o výpisky Wawela-Louise. Při popsání vraždy velké části rodiny Boguszů byly nenahraditelné paměti Ludwiky Boguszové, rozené Gorayské¹¹⁷, a zpráva Georga Doerfla, která byla sepsána na žádost *starosty* Breinla¹¹⁸. Následné události v okolí města Brzostek byly popsány zejména na základě dopisů vyššího úředníka Ignacyho Strzelbického, *justycjariusze* (tj. vysokého úředníka na úrovni *dominia*) v Brzostku¹¹⁹. Řež v okolí města Nowy Sącz byla charakterizována na základě

¹¹⁵ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 260.

¹¹⁶ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 416, 422, 424.

¹¹⁷ Paměti byly částečně zpřístupněny v knize Stefana Dembińskiego. Viz DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 311–325.

¹¹⁸ Doerfl poskytuje zcela jiný popis vražd Boguszů než Gorayská. Zpráva byla zpřístupněna historikem Tomaszem Szubertem. Viz SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 96–99.

¹¹⁹ Zpráva Strzelbického pro Gubernium ze 17. března byla částečně zpřístupněna historikem Stefanem Kieniewiczem v útlé edici pramenů pro potřeby školní výuky. Tato zpráva je uvedena ve své úplnosti v nejstarší knize o haličské řeži, jejímž autorem je Antoni Tessarczyk. V edici Sieradzského a Wycecha byly zpřístupněny čtyři dopisy, které Strzelbicki adresoval svému bratrovi: z 23. února, 4. března, 17. března a 4. dubna. Viz KIENIEWICZ, Stefan. *Rewolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1950, s. 192–197. ISBN není, TESSARCZYK, Antoni. *Rzeź galicyjska 1846 r. czyli szczegółowy opis dokonanych morderstw, rozbojów i łupieztw*. Kraków: W Drukarni Stanisława Cieszkowskiego, 1848, s. 77–87. ISBN není a SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 233–239.

pamětní knihy z vesnice Bruśnik¹²⁰. Zbytek kapitoly, včetně životopisu Jakuba Szely, řeže v bocheńském kraji a pacifikace řeže, byl ovšem mj. kvůli nedostatku pramenů napsán převážně na základě sekundární literatury. Tato podkapitola se tedy místy vyznačuje spíše kompilačním charakterem. Stranou pozornosti podkapitoly záměrně zůstává spekulace nad příčinami haličské řeže, kterým je věnován náležitý prostor ve třetí kapitole.

2.2.1. Jakub Szela

Kolem života sedláka Jakuba Szely panuje dosud celá řada nejasností. Narodil se ve vsi Smarżowa¹²¹, vlastněné rodinou Boguszů. Otcem Jakuba Szely byl rolník Jan a jeho matka se jmenovala Anna Łukasikówna. Datum jeho narození bylo dlouhou dobu sporné. Velká část starších životopisů datum narození Szely specifikuje pouze na rok, a sice 1796.¹²² Sám Szela během sepisování protokolů po svém zadržení v roce 1846 uvedl, že mu je *přes 60 let* („*lat zgórą 60*“).¹²³ Adam Bogusz uvádí, že se Szela narodil 15. listopadu 1787.¹²⁴ V poznámkách ve své knize Czesław Wycech a Józef Sieradzki tvrdí, že pravdivé datum píše ve své dizertaci Piotr Rysiewicz, který narození Szely datuje na 15. července 1787.¹²⁵ Současní historikové (Tomasz Szubert a také Krzysztof Traciłowski) však na základě výzkumu matrik upozorňují na to, že jde o datum křtu, nikoliv narození. To datují na 14. července jakožto svátek sv. Jakuba.¹²⁶ Rodinné hospodářství převzal jejich prvorozený syn Kazimierz, čímž na Jakuba Szelu padla povinnost vojenské služby. Szela si sekerou uťal dva prsty na levé ruce, aby nebyl k službě ve vojsku způsobilý, což v té době nebylo mezi rolníky nijak neobvyklé.¹²⁷ Zde se ale životopisy rozcházejí. Podle jedné varianty Szela v armádě potom nesloužil, takže se nestal gramotným.¹²⁸ Podle další varianty, představené např. ve výpiscích Wawela-Louise, strávil Szela v armádě

¹²⁰ Zprávu v pamětní knize, napsanou proboštem Wojciechem Kowalikiem, zpřístupnil ve své knize Dembiński. Viz DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 83–85.

¹²¹ Dnes se vesnice jmenuje Smarżowa.

¹²² Jde např. o anonymní životopis v díle Sieradzského a Wycecha či životopis uvedený Ostaszewským-Barańským. Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 301 a OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Złoczów: Wilhelm Zukerkandl, 1913, s. 70. ISBN není.

¹²³ JANIK, Michał. *Zesłanie Jakóba Szeli na Bukowinę*. Kraków: Drukarnia „Czasu“, 1934, s. 6. ISBN není.

¹²⁴ BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Kraków: nakł. aut., 1903, s. 21. ISBN není.

¹²⁵ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 321.

¹²⁶ SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 33.

¹²⁷ KARGOL, Tomasz. „Świadomość chłopów w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku. Zarys problemu.“ V: *Prace Historyczne 144* (2), 2017, s. 404.

¹²⁸ Např. podle Adama Bogusze a anonymního životopisu. BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 21 a SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 301.

12 let a naučil se tam číst a psát.¹²⁹ Otázka gramotnosti a vojenské služby je podle Szuberta navzdory pokročilému stavu výzkumu doposud sporná. Szubert potvrzuje, že si Szela na levé ruce skutečně uťal dva prsty, ale uvádí, že k tomu pravděpodobně došlo až poté, co se Szela vrátil z krátké vojenské služby.¹³⁰ Podle anonymního autora životopisu Szely se po sebezmrzačení dožadoval svých rodičů, aby předali hospodářství jemu. Odmítli, tak pozemek podpálil a utekl. Vrátil se až po dvou letech, když zemřel otec, poté společně s nevlastní matkou a mladším bratrem hospodářství převzal, ale bylo mu prý roku 1828 na základě rozhodnutí správy odebráno a ponecháno jeho bratrovi a nevlastní matce.¹³¹ Szela se živil jako kolář a tesař a díky své inteligenci se mezi rolníky prosadil jako jejich poradce ohledně všech obecních záležitostí.¹³² V době listopadového povstání již spolupracoval různými způsoby s rakouskou správou. S pomocí písařů podal Szela několik stížností samotnému gubernátorovi Haliče, arcivévodovi Ferdinandovi. V těchto dopisech upozorňoval na křivdy, které strpěl od svých pánů, jež zahrnovaly mj. neoprávněné věznění vrchnostenským úředníkem z konce roku 1832 a začátku roku 1833.¹³³ Pozoruhodné jsou četné zprávy o vraždách a zločinech, kterých se Szela měl v tomto období dopustit. Lze souhlasit se Szubertem, podle kterého je nutné všechny zprávy o Szelových zločinech a následném věznění brát s rezervou. Jde zřejmě o pomluvy, rozšířené především Henrykem Boguszem, který bydlel daleko od Smarzowé a tudíž podle Szuberta nemohl vědět podrobnosti o zdejším dění.¹³⁴ Tyto fámy se začaly objevovat ve 30. letech a byly podnícené vrcholícím soudním sporem mezi Smarzowou a jejím představitelem Szelou na jedné straně a Boguszi na straně druhé, zejména pak vlastníkem Smarzowé Nikodemem a Viktorem, kterému patřila Siedliska.¹³⁵ Anonym např. píše, že Szela roku 1833 zabil svou ženu, v důsledku čehož byl odsouzen na tři roky do žaláře. Poté, co byl propuštěn, spáchal podle anonyma další zločin, roku 1844 se měl totiž dopustit násilí na třináctileté sirotě a znovu skončit ve vězení.¹³⁶ Zabití ženy a násilí na sirotě uvádí i životopis Ostaszewského-Baraňského, ovšem jeho verze je trochu jiná. Podle něj byl Szela vězněn za

¹²⁹ WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 109.

¹³⁰ SZUBERT, Tomasz. „Kilka fakt z życia Jakuba Szeli“. V: *Kwartalnik Historyczny 2013/3*, s. 509.

¹³¹ WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 301.

¹³² BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 21.

¹³³ Tamtéž, s. 22–23.

¹³⁴ SZUBERT, Tomasz. „Kilka fakt z życia Jakuba Szeli“. Cit. d., s. 492–493.

¹³⁵ Tamtéž, s. 493.

¹³⁶ „Wysiedziawszy karę wrócił znowu do wsi, lecz w 1844 za zgwałcenie 13-toletniej sieroty został odstawiony do więzienia w Rzeszowie.“ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 301.

„nelidské a zvířecí chování vůči desetileté dívce.“¹³⁷ Bogusz ve své biografii Szely také uvádí zvěst, která se prý šířila ve Smarzowé, že vrahem Žida Mašlanky, který šel na jarmark v Brzostku a později byl nalezen mrtev a okraden v lese u Smarzowé, byl právě Szela. Ten měl totiž po vraždě tajemným způsobem zbohatnout. Podle Bogusze pak představitelé dominia naléhali na krajskou správu, aby podezření vyšetřila, ale Szela byl u *starosty* Breinla oblíbený, nic se tedy nestalo.¹³⁸ Szubert uvádí také variantu pomluvy, podle které k vraždě Mašlanky došlo už v mládí Jakuba Szely, a to s pomocí jeho bratra Kazimierze.¹³⁹

Bogusz (a nejen on) se také pozastavuje nad manželstvími Jakuba Szely. Ten byl totiž ženatý vícekrát. Jeho první ženou byla Rozalia Chodorzanka (Chodór), díky níž získal pozemek. Prý ji ukrutně bil a zanedlouho zemřela. Feliks Bogusz mu poté dal lepší pozemek a na oplátku mu Szela předal ten, který získal od ženy. Další ženou Jakuba Szely byla Agnieszka Prebendowska (Prewendoska), která také brzy zemřela. S pověstí tyrana bylo pro Szelu obtížné hledat ve své vesnici další ženu. Jako další manželku si našel jakousi dívku z jiné vesnice, kterou tak bil a trýznil, že od něj utekla a také brzy zemřela.¹⁴⁰ Szubert však na základě výzkumu matrik zpochybňuje – byť úplně nevylučuje – existenci tohoto manželství. Místo toho se mu zdá pravděpodobnější, že to byla Szelova druhá žena, Agnieszka Prebendowska, kdo utekl a brzy zemřel. Roku 1831 si Szela vzal svou poslední ženu, sedmnáctiletou Niewiarowskou¹⁴¹. Podle Bogusze ji z žárlivosti neustále držel doma a jednou prý dokonce čeledína, kterého podezřívá z poměru s jeho ženou, umlátí holí.¹⁴² Posledních několik let před řečí odmítal Szela vykonávat robotu a přesvědčoval ostatní, aby také přestali robotovat.¹⁴³

2.2.2. Vraždění Boguszů

Wiktor Bogusz, který doprovázel děti svého staršího bratra Felikse, přijel ráno 20. února do vesnice Kamienica. Tam si jich všimla skupina rolníků, která se ho zmocnila a odvěkla ho

¹³⁷ „Na krótko przed rabacyą siedział znów w kryminale za nieludzkie i zwierzęce obejście się z 10-letnią dziewczyną, a wolność swą zawdzięczał widocznie temu, że go Breinl potrzebował.“ Zde se pravděpodobně neblaze projevuje jazyková nejednoznačnost polštiny. Klíčová slova „gwałt“ a „gwałcić“ totiž mohou znamenat běžné fyzické násilí, ale i sexuální. „Sierota“ (tj. sirota) je pohlavně nejednoznačný pojem. Je pravděpodobné, že Ostaszewski-Barański čerpal ze stejného zdroje jako anonym, jen pomluvě sám (či někdo před ním) vymyslel podrobnosti. OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Cit. d., s. 70.

¹³⁸ BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 24.

¹³⁹ SZUBERT, Tomasz. „Kilka fakt z życia Jakuba Szeli“. Cit. d., s. 492–493

¹⁴⁰ BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 23–24.

¹⁴¹ SZUBERT, Tomasz. Kilka fakt z życia Jakuba Szeli. Cit. d., s. 497.

¹⁴² BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 24.

¹⁴³ Tamtéž, s. 25.

do zdejšího hostince, kde již byli zadržováni šlechtici z vesnice Gorzejowa. Rolníci s Wiktorem Boguszem zacházeli surově, ale situace se postupně uklidňovala, když se za Bogusze přimluvili někteří přítomní. K rolníkům se donesla zpráva, že zanedlouho přijedou vojenské posily z Demborzyna v čele s komisařem Heyrovským¹⁴⁴ a ať šlechtice zatím drží v zajetí, ale nikoho nezabíjejí. Vtom se v krčmě objevil Jakub Szela se svými rolníky, jenž si hned všiml Wiktora. Řekl prý: „*Tak ty jsi, Wiktorku, ještě naživu? Vždycky jsi mi vyhrožoval kriminálem, teď ti ukážu, že zemřeš, ale já tě musím přežít alespoň o několik hodin: chlapci, dejte se do práce.*“¹⁴⁵ Rolníci však váhali. Na obranu Bogusze se postavili jacísi Žid a Cikán a upozorňovali na rozkaz, který obdrželi. Szela prý řval: „*Rozkaz ignorujte! Bijte, zabíjejte, protože dostanu zaplaceno za každý funt.*“¹⁴⁶ Szela podle Gorayské nato začal Bogusze mlátit železnými tyčemi. Ostatní se k němu připojili a Wiktora Bogusze umlátili.¹⁴⁷ Tento popis zpochybňuje historik Stanisław Kieniewicz, který na základě různých rolnických svědectví uvádí, že ačkoliv Szela přítomen byl a skutečně rolníky k vraždě Bogusze vybízel, sám se do jeho vraždy přímo nezapojoval. Kieniewiczovi dal později za pravdu Szubert, který jako důkaz uvádí mj. zprávu Georga Doerfla, jenž po vraždě Markla nastoupil jako nový starosta Pilzna. Breinl ho pověřil vyšetřováním popsanych zločinů.¹⁴⁸ Szela podle Gorayské vycházel z toho, že dostal od správy tarnovského kraje (tj. od Breinla) v rámci pacifikace povstání právo nejen povstalce zadržovat a předávat rakouské správě, ale i vraždit. Poněvadž tímto domnělým právem zabíjet disponoval prý jen po dobu 24 hodin, záměrně jednal rychleji. Sieradzki a Wycech uvádějí, že pro účast Boguszů na povstání neexistují žádné důkazy.¹⁴⁹ Szubert s pomocí zprávy Doerfla ale poskytuje argument pro jejich účast: Stanisław Bogusz mladší byl totiž v okolí vesnice Jaworze rolníky přistižen s pistolí a dvěma šavlemi. Později byl rolníky ubit k smrti.¹⁵⁰ Domnělému právu zabíjet povstalce je věnována větší pozornost ve třetí kapitole. Večer do Kamienice přijel

¹⁴⁴ V polských zdrojích „Heyrowski“. Podle poznámek v knize Dembińskiego byl komisař Heyrovský Čech. Viz DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 298–299.

¹⁴⁵ „*Jeszcze to żyjesz Wiktorku, zawsze mi groziłeś kryminálem, teraz ci pokażę, że ty zginiesz, a ja chociaż kilka godzin przeżyć cię muszę: chłopcy, weźcie się do roboty.*“ DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 313.

¹⁴⁶ „*Nie zważajcie na nic, bijcie, zabijajcie, bo mnie go na funty zaplacą.*“ Funt byl v Haliči hlavní jednotkou hmotnosti. Jeden funt odpovídal 0,405 kg. DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 313 a viz Miary galicyjskie. V: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. [online]. [Cit. 2021-01-08]. Dostupné z https://pl.wikipedia.org/wiki/Miary_galicyjskie.

¹⁴⁷ DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 311–313.

¹⁴⁸ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 194. a SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 96, 98.

¹⁴⁹ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 126.

¹⁵⁰ SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 97–98.

komisař Heyrovský se svými muži, kde čelil velkému nátlaku davu rolníků. V krčmě Heyrovský našel Bogusze zmasakrovaného k nepoznání. Šlechtic Pieściński byl ještě naživu, ale nedlouho po příjezdu Heyrovského zemřel. Dítka však přežila. Před krčmou rolník Tomasz Jordys křičel: „*To já jsem zabil Bogusze, já, co jsem sloužil deset let císařovi.*“¹⁵¹

V obci Siedliska, vlastněné rodinou Boguszů, mezitím pobývali Tytus Bogusz, žena Stanisława Bogusze mladšího¹⁵², její dospívající syn Włodzimierz a stařec Stanisław, hlava rodiny. Kolem jejich domu se začal ozývat hluk. Přišla banda Jakuba Szely. Pokus schovat staříka do slámy na půdě selhal, protože banda již vtrhla do domu Boguszů. Syn Jakuba Szely Stanisław na starce vystřelil, ale minul. Maria, snacha starce Stanisława, zkusila rolníky uklidnit rozdáváním peněz. Syn Jakuba Szely Stanisław začal Boguszové rvát kapsy a brát šperky. Stanisław Bogusz rolníky požádal, ať jí šperky vrátí a šel do svého pokoje, kde ze skřínky vzal 500 dukátů, které rolníkům pak rozdával a prosil je, aby ho nechali být. Hned, co si peníze rozebrali, se Stanisława chopili, bili ho a dovlekli do nádvoří, kde čekal sám Jakub Szela. „*Jak se máš, Stando? Ted' už mě nikam zavírat nebudeš, protože nadešel tvůj čas,*“ řekl prý Szela.¹⁵³ Nato na rozkaz Szely (podle Gorayské) rolník Gurzan, starosta vsi Gorzejowa, jenž předtím zavraždil soudce Kalitu a *posesora* Rozkoszného, sekl palašem Stanisława Bogusze do obličeje. Umíral několik hodin. Boguszová i Włodzimierz rolníkům utekli a později se znovu setkali v chalupě u ženy kuchaře, která jim poskytla úkryt.¹⁵⁴ Jakub Szela následně jel do Smarzowé, kde ve své chalupě zřejmě uložil uloupené peníze. Dalším cílem jeho nenávisti byl ochrnutý Nikodem Bogusz, majitel Smarzowé. Jeho dvůr byl Szelovými muži přepaden, vyrabován a jeho samotného na rozkaz Szely zabili Stanisław Dziedzic a Jędrzej Szydłowski. Ženy a děti z rodu Boguszů se zanedlouho ocitly v domě samotného Jakuba Szely.¹⁵⁵ Kolem třetí hodiny odpoledne Stanisław Szela vyrazil na další rabování do okolních vesnic, zatímco Jakub Szela šel do krčmy na poradu s ostatními rolníky, načež šli zabít Němce Kleina, bohatého *posesora*,

¹⁵¹ „*Ja zabiłem Bogusza, ja co Cesarzowi 10 lat służyłem.*“ Podle výpisků Wawela-Louise. SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe.* Cit. d., s. 119–120.

¹⁵² Rozená Maria Stojowska, ve svědectví je označována jako Stanisławowa Boguszowa, podle svého muže, Stanisława Bogusze mladšího, syna hlavy rodu Stanisława. DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich.* Cit. d., s. 316.

¹⁵³ „*Jak się masz Stasiu, już mnie teraz do aresztu wsadzać nie będziesz, bo przyszła twoja godzina.*“ Tamtéž.

¹⁵⁴ DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich.* Cit. d., s. 315–317.

¹⁵⁵ Podle Kieniewiczze šlo o tři vdovy a čtyři dítky. V jeho chatě byly tři dny, dokud je neosvobodila vojenská hlídka. Zřejmě nijak týrány nebyly. Viz KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku.* Cit. d., s. 214.

což se za několik hodin stalo.¹⁵⁶ V Siedliskách mezitím chlapec Jan Siepacz, sluha v domě kuchaře, rolníkům prozradil, že se v domě schovává Włodzimierz. V domu ho rolníci hledali, ale nenašli. Vyhrožovali obyvatelům domu, ať ho vydají. Dívka Marianna Wołowczanka se vyděsila a místo úkrytu rolníkům vyradila.¹⁵⁷ Włodzimierz byl nalezen a navzdory prosbám Boguszové ho rolníci, včetně zmíněného Jana Siepacze, ubili cepy. Večer jakási další dívka rolníkům řekla, že se Tytus Bogusz skrývá na půdě. Nemohli ho tam najít, tak začali kolem sebe bodat vidlemi. Bogusze našli, když vytryskla krev. Poté těžce raněný Bogusz kvůli rolníkům z půdy spadl a zlomil si nohy. Pak ho zabili Wadas a Maciej Orzechowski se svým synem Bartłomiejem.¹⁵⁸

Zpráva Doerfla ovšem obsahuje výrazně odlišný popis vražd Boguszů. Vrahem starce Stanisława byli prý Stanisław Dziedzic, který Stanisława sekl šavlí, a Sebastian Stasiak, který po něm vystřelil z brokovnice. Při vraždě Nikodema prý skutečně hrál největší roli opět Stanisław Dziedzic. Po návratu do Siedlisk byl rolníky nejprve zabit Tytus Bogusz (hlavními provinilci byli Michał Czekay, Jan Wardas a Bartłomiej Orzechowski) a Włodzimierz byl ubit především Janem Wołowcem, Józefem Czernikiem a Wojciechem Gąsiorem. Nejdůležitější ale je, že Doerfl ve zprávě uvádí, že Szelovi lze dokázat jen, co říkal v Kamienici, a že obvinění obou Szelů z účasti na vraždách nejsou podporované žádnými důkazy. Rolníci v době vražd Boguszů prý ještě neměli žádného vůdce. Doerfl ale jednoznačně stranil Breinlovi, a ten zase Szelovi.¹⁵⁹ Proto je dle mého názoru nutné zprávu brát s rezervou. Kromě Boguszů, jejichž vražda tu byla popsána¹⁶⁰, byli zabiti ještě další dva synové Stanisława Bogusze: zmíněný

¹⁵⁶ DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 317–319.

¹⁵⁷ Podle paměti Ludwiky Gorayské. Ostaszewski-Barański, který údajně čerpá ze stejných pamětí, ale uvádí, že Włodzimierze prozradila jeho bývalá kojná. Viz Tamtéž, s. 320 a OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Cit. d., s. 110.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 320 a BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 32.

¹⁵⁹ „Przeciw Jakubowi Szeli świadczą dotychczas tylko jego wypowiedzi z gospody w Kamienicy, przy czym nie wykazano, czy jego syn kogoś uderzył, pomimo że był obecny podczas zajść w Siedliskach i Smarzowej. Podobnie tak wielkie oskarżenia o jego [Jakuba Szely] udział w mordach Boguszów nie dadzą się utrzymać.“ SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 97–99.

¹⁶⁰ Při bádání nad řáděním tarnovských rolníků představuje určitý problém určení pořadí vražd Nikodema, Tytuse a Włodzimierza Bogusze. Snad veškeré prameny i raná sekundární literatura se shodují v tom, že rolníci byli nejprve v Kamienici a poté šli do Siedlisek, kde zabili Stanisława Bogusze. Některé prameny tvrdí, že hned poté došlo rovněž k zavraždění Włodzimierza a Tytuse (viz např. publikaci od Adama Bogusze nebo Kazimierze Ostaszewského-Baraňského). Další část literatury však ale uvádí, že ještě před zavražděním Włodzimierze a Tytuse šli rolníci do Smarzowé zabít Nikodema Bogusze, nikoliv poté (viz třeba paměti Ludwiky Gorayské, zmíněnou zprávu Doerfla a knihu, kterou na téma haličské řeže napsal Moritz von Sala). Pozoruhodné je, že bez ohledu na chronologii obě skupiny pramenů pojednávají o zmíněných událostech v zásadě podobně, byť často připisují Szelovi odlišnou míru odpovědnosti za popisované zločiny. Ve zprávě Doerfla jsou události chronologicky popsány podle druhé varianty, ovšem s jednou změnou: Włodzimierz byl podle ní zabit až jako

Stanisław Bogusz mladší a Feliks Bogusz. Kromě nich tehdy rolníci zavraždili alespoň dvanáct dalších lidí. Nezabili však ani jednu příslušnici rodu Boguszů.¹⁶¹ V souvislosti s vraždami Boguszů se také zachovala poměrně podrobná zpráva z perspektivy Jakuba Szely samotného, pořízena během výslechů po jeho zatčení. Není však překvapující, že ve svých výpovědích Szela vlastní podíl na vraždění Boguszů zapíral.¹⁶² Zločiny vyšetřoval český vyšetřující soudce Václav Řízek¹⁶³ a později Chmelař¹⁶⁴, shodou okolností také Čech.

2.2.3. Obrana Brzostku

Počínaje 20. únorem se Jakub Szela se svými rolníky zmocnil nemalého území, které kromě zmíněných vesnic zahrnovalo alespoň tucet dalších.¹⁶⁵ V sobotu, tj. pouhý den po 20. únoru, byly téměř všechny dvory v této oblasti již přepadené a vyrabované. K Szelovi se přidávalo stále více a více rolníků.¹⁶⁶ Ve stejný den odpoledne se začala banda Jakuba Szely shromažďovat kolem města Brzostek. Na obranu města se postavila skupina bojeschopných mužů pod Stokłosińským, která zahrnovala šest vojáků, pět finančních strážníků, řadu ozbrojených měšťanů a rolníky z blízké vsi Nawsie. Po bandě Jakuba Szely několikrát vystřelili. Útočníci nečekali, že budou čelit vojákům, a ustoupili. Situace se ale začala zhoršovat, když se proti obráncům postavili rolníci ze vsi Nawsie, kteří dříve byli na jejich straně.¹⁶⁷ Ignacy Strzelbicki našel útočiště v Brzostku v kostele, společně s úředníky Flaszkiwiczem a Zwolińským. Dvacátého druhého února začali rolníci požadovat odevzdání oněch tří mužů.

poslední, tj. po Tytusovi. Tato podkapitola se drží – v souladu s paměťmi Gorayské a zprávy Doerfla – druhé zmíněné varianty. Viz BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 32–33, OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Cit. d., s. 110–111, DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 317, 320, VON SALA, Moritz. *Geschichte des polnischen Aufstandes vom Jahre 1846*. Cit. d., s. 276 a SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 98–99.

¹⁶¹ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 110–111.

¹⁶² Tamtéž, s. 111–116.

¹⁶³ V polských pramenech „Wacław Rzizek“ (nebo „Rzirzek“). Adam Bogusz jeho činnost hodnotí záporně. Ve výpiscích Wawela-Louise je označen jako „odporný Čech“ (*obrzydliwy Czech*), ale z výpisků není jasné, jestli ho tak nazval sám Wawel-Louis. Bogusz tvrdí, že při zaznamenávání svědectví Řízek překrucoval výpovědi svědků a při zápise záměrně vynechával svědectví o projevech a výrociích Jakuba Szely, vše zřejmě z velké části kvůli tomu, že polštině příliš nerozuměl a svědci neovládali němčinu. Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 110 a BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 41–42.

¹⁶⁴ V polských pramenech „Chmielarz“. BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d., s. 41–42.

¹⁶⁵ Podle zprávy Strzelbického pro Gubernium ze 17. března 1846. KIENIEWICZ, Stefan. *Rewolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Cit. d., s. 195.

¹⁶⁶ Podle dopisu Strzelbického z 23. února 1846. SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 233.

¹⁶⁷ Z výpisků Wawela-Louise. Tamtéž, s. 116–117.

Ti se nato rozhodli utéct z Brzostku do Jasła, s čímž jim po určitém přesvědčování a podplácení pomohlo pět vojáků a pět finančních strážníků. Sám Szela se v dopise pro městskou správu Brzostku dožadoval odevzdání Strzelbického a dalších úředníků pod hrozbou vyplenění města, ale oni již mezitím úspěšně utekli. V této době byla již většina dvorů v okolí Jasła zplundrovaná. V obci Wiśniowa se nicméně Jabłonowski, Wojnarowští a další zavřeli do zámku a vytrvale se útočníkům bránili palbou z oken. Při obraně prý postříleli desítky rolníků.¹⁶⁸ Szelova banda tehdy čítala okolo 300 rolníků.¹⁶⁹ Dvacátého šestého února byl Strzelbicki s ostatními z Jasła donucen odejít a přesunout se do vsi Kołaczyce, kde byl i Stokłosinski. V celém okolí Brzostka byly dvory už vyrabované, majitelé pozemků zavraždění a šlechtičtí úředníci rovněž buď mrtví, nebo zajatí. V okolí Strzelbického bylo prý zabito asi 60 osob, zatímco do Tarnova rolníci rakouské správě přivezli již 200 mrtvých. V obci Kopaliny prý Szela nechal do jámy zakopat osmnáct osob.¹⁷⁰

Prvního března dopoledne znovu napochodoval Jakub Szela se svými 500 muži k Brzostku. Vyzval Leonarda Łabudzińskiego, aby jim umožnil vstoupit do města a zmocnit se nenáviděných osob. Łabudziński na výzvu přistoupil. Szela se překvapivě rozhodl postupu do města zanechat a rolníci místo toho jen vyrabovali tabák a vodu z krčmy v okolní vsi Nawsie. Szelovým rolníkům padli za oběť kromě Boguszů a zmíněného Rozkoszného, Pieścińskiego, Kality a Kleina také bratři Gorzští, pět Denkerů, dva Pierzchałové, Michalski a jeho dvanáctiletý syn, Zabierzewski, Stradomski, *aktuariusz*¹⁷¹ Bilski, *ekonom* z vesnice Gródna Góra Kaczkowski, *ekonom* z vesnice Jaworze Biało-brzeski, Towarnicki, Pohorecki a mnoho dalších.¹⁷² Strzelbicki uvádí, že rolníci nezabíjeli ani ženy, ani děti mladší sedmi let.¹⁷³ Počet ženských obětí řeže napříč všemi kraji podle Kieniewiczze pravděpodobně nebyl vyšší než dvacet.¹⁷⁴

¹⁶⁸ „W Wiszniowej Jabłonowski, Wojnarowscy i inni zamknęli się w pałacu, obstępiani przez chłopów strzelali z okien, kilkadziesiąt już trupem położyli.“ Podle dopisu Strzelbického z 23. února 1846. Tamtéž, s. 234.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 233–234.

¹⁷⁰ Podle dopisu Strzelbického ze 4. března 1846. Tamtéž, s. 236–237.

¹⁷¹ *Aktuariusz* byl úředník na úrovni dominia, který zprostředkoval komunikaci mezi dominiem a krajem. Podléhal *mandatariuszovi*. Viz *Aktuariusz*. V: *Leksykon genealogiczno-historyczny* [online]. [Cit. 2021-01-07]. Dostupné z <https://genealogia.okiem.pl/glossary/glossary.php?word=aktuariusz>.

¹⁷² Podle výpisků Wawela-Louise. SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 118.

¹⁷³ Podle dopisu Strzelbického z 23. února 1846. Tamtéž, s. 234.

¹⁷⁴ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 214.

2.2.4. Řež ve zbytku Haliče

Plundrování dvorů v bocheňském kraji bylo organizováno rolnickým vůdcem jménem Koryga.¹⁷⁵ Jeden z mnoha dvorů, který zdejší rolníci napadli, se nacházel ve vesnici Grodkowice, vlastněné Marcinem Želeńským. Želeński se předtím ocitl ve sporu se *starostou* Berndem, který Želeńského pokládal za podezřelého a nebezpečného člověka a chtěl omezit jeho vliv. V únoru se Želeński dozvěděl o vraždách, které se odehrály v Tarnovsku a Jaselsku. Kromě toho byly slyšet výstřely z Krakova. Když bylo rodině Želeńských předáno varování, že tu panuje anarchie a ať se pro jejich vlastní bezpečí neprodleně přesunou do města nebo ať zůstanou doma, přemýšleli, jak postupovat dál. Dospěli k závěru, že útěk nepřichází v úvahu, protože v jejich okolí číhaly rolnické hlídky a všechny cesty byly jimi rozvrácené. Rozhodli se prozatím zůstat. Kolem osmé hodiny večer přišel Promer, učitel jejich dětí, a oznámil, že se ke dvoru blíží skupina rolníků. Sluha, který přišel po něm, upřesnil, že jde o povstalce z Krakova. Úleva netrvala dlouho, protože zakrátko dům obklopili rolníci pod velením Witzthuma a nižšího krajského úředníka Hoszara a začali sekerami rozbíjet okna. Ze strachu o manžela a svá čtyři dítky chtěla žena Želeńského dav uklidnit, proto k nim šla ven a poprosila je, aby přestali s násilím a aby v klidu vyjádřili své požadavky. Jejím směrem začaly letět kameny, rolníci ji mlátili cepy a byla shozena z verandy. Želeński vzal palaš a rolníkům se postavil. Udeřili ho několikrát sekerou do hlavy. Pak mu svázali ruce a nohy. V domě se mezitím kromě jejich čtyř dětí schovávali šlechtic Stański a učitel Promer. Pro oba si rolníci za chvíli přišli. Stański byl sekerou silně udeřen do hlavy a na místě zemřel. Promer byl těžce zraněn a poté odvezen do města Bochnia. Nešťastnému Želeńskému nasadili na krk smyčku a za lano ho dotáhli k domu *ekonomy*, kde mu sekerou urazili čelist a nakonec mu dvorský strážník sekerou roztránil hlavu. Rolníci dvůr vyrabovali a všechny mrtvé či živé dali odvézt do města.¹⁷⁶ Zcela

¹⁷⁵ Koryga, zdejší rolnický vůdce (tj. „herszt“), v pramenech téměř vůbec nefiguruje, ale Stefan Kieniewicz mu věnoval heslo v tzv. Polském biografickém slovníku. Kieniewicz v hesle také uvádí několik citací, proto jde o užitečný zdroj pro orientaci v haličské řeži mimo Tarnovsko. Viz KIENIEWICZ, Stefan. „Koryga“. V: KOPERNICKI, Izidor a KOZŁOWSKA, Maria. *Polski Słownik Biograficzny. Tom XIV*. [online]. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1968–1969, s. 144–145. ISBN není. [Cit. 26. 12. 2020]. Dostupné na <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/koryga> a viz OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Cit. d., s. 141.

¹⁷⁶ Podle Dembińského. Antoni Tessarczyk, autor nejstarší knihy o haličské řeži, popsal události jen s menšími rozdíly, nelze proto vyloučit možnost, že Dembiński čerpal mj. i z knihy Tessarczyka. Tessarczyk dodává, že před napadením ženy Želeńského rolníci zabili dva jejich sluhy. Stański byl prý ubit cepem jedním z hersztů, který ale není v knize Tessarczyka jmenován. Tessarczyk také zdůrazňuje, že *ekonom* Niemiec, který byl v onom domě, činům chladnokrevně přihlížel. DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 155–159 a viz TESSARCZYK, Antoni. *Rzeź galicyjska 1846 r. czyli szczegółowy opis dokonanych morderstw, rozbojów i lupieztw*. Cit. d., s. 65–66.

jinak ale popisuje okolnosti vraždy Želeňského rolník Jan Szczepanik, jenž čerpal ze svědectví svého otce. Svědectví se spíše zaměřuje na bitvu u vesnice Gdów, přesto obsahuje řadu nových informací a odlišný popis smrti Želeňského. Uvádí, že Grodkowice byly rolníky považovány za místní centrum organizace šlechtického povstání. *Starosta* bocheňského kraje Bernd prý slíbil rolníkům za každého zajatého šlechtice pět zlatých. Za každého mrtvého dvojnásobek. Císař prý chtěl rolníky emancipovat a šlechtici tomu stáli v cestě. Rolníci tedy šli vykonat rozkaz. V Grodkowicích se setkali rolníci z vesnic Brzezcie, Łysokanie, Szarów a Dąbrowa. Snažili se vtrhnout do dvoru Želeňského, který vystoupil z domu s šavlí v ruce. O jeho ženě tu není ani zmínky. Rolníci se ho zmocnili, odtáhli ho do zahrady nějakých 50 metrů od dvoru a krutě ho zbili. Želeňského, který byl ještě naživu, šli předat bocheňské správě. Když rolníci přejížděli přes most na řece Raba, začal prosit o vodu. Vtom byl probodnut vidlemi a zemřel. Když jeho tělo následně předali bocheňské správě, dostali prý slíbenou odměnu.¹⁷⁷ Není jasné, která z variant je pravdivá.

Jedním z mnoha vyrabovaných dvorů v nowosądeckém kraji byl ten ve vesnici Bruśnik. Pachatelé byli rolníci z Tarnovska, kteří šli přes vsi Brzozowa, Chojnik, Gromnik a Bogoniowice a společně s Bruśnikiem napadli i vesnice Jastrzębia a Kaśna. Do rabování a ničení se ale především zapojil zdejší rolnický vůdce Antoni Jamka, který přesvědčoval ostatní rolníky, aby se připojili k rabování. Dvacátého prvního února došlo k násilnostem a zemřelo šest lidí. Devatenáctiletý lesník Artur Rozen byl zabit při cestě domů. Leon Gojski, *ekonom* z vesnice Papierówka, byl zavražděn, když přišel navštívit svého bratra Nikodema, který ale nebyl doma. Dále byl zabit Józef Zięba, který pracoval pro místního *mandatariusze*. Chudého šlechtice Aleksandra Małuského zabil sekerou rolník Franciszek Głąb. Lesník Tomasz Dreziński byl rolníky pod vedením Błażeje Hadały doveden do krčmy ve vsi Jamna a následně byl Hadałou postřelen do klíční kosti. Poté byl odveden na pole před krčmou a zastřelen Maciejem Potokem. Błażej Hadała v rabování a ničení pokračoval dalších několik týdnů a stal se postrachem okolí. Devatenáctiletý Jędrzej Lampa se pokusil rolníky přimět k zabítí písaře Mikiewicze a starosty, ale odmítli. Pohrozil, že si dojde pro pomoc do vesnice Kaśna a s nimi povraždí písaře a další. Následná roztržka skončila smrtí Jędrzeje Lampy.¹⁷⁸

¹⁷⁷ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 359.

¹⁷⁸ „6° Jędrzej Lampa, syn Sebastyana Lampy karbowego z Siekierczyny lat 19 mający, który namawiając gromadę tamtejszą do zabicia pisarza gorzelanego Mikiewicza i wójta, gdy mu się sprzeciwiło, groził gromadzie, że pojedzie do Kaśniaków, aby za pomocą tychże oprócz pisarza i innych lepszych gospodarzy wymordowali, za

2.2.5. Pacifikace haličského venkova

Již 22. února byla v tarnovském kraji řež *de facto* u konce¹⁷⁹, ale rakouská armáda byla definitivně schopna zamezit násilnostem teprve 7. a 8. března, když se v bocheňském kraji vojsko úspěšně vypořádalo s poslední loupeživou bandou, které velel Koryga. On sám jim však uprchl.¹⁸⁰ Po řeži skýtal haličský venkov věru otřesný pohled. V tarnovském kraji byla většina dvorů vyrabována a spálena, jejich vlastníci a zdejší úředníci vyhnáni, či pozabíjeni. Téměř každá místní šlechtická rodina tu tehdy přišla o bližního. Rakouská vláda se ocitla ve velice nezáviděníhodné situaci. V celé Haliči bylo v důsledku šlechtického povstání pozatýkáno okolo tří tisíc lidí¹⁸¹, v důsledku čehož Lvovské věznice praskaly ve švech a mnoho zatčených muselo být umístěno do provizorních věznic v krajských městech, často v soukromých budovách či kláštorech. Z toho důvodu se zanedlouho rakouská vláda rozhodla upustit od masových procesů a propustit všechny, jejichž vina nebyla jednoznačně prokazatelná.¹⁸² Daleko horším problémem pro „byrokracii“ ale byla skutečnost, že rolníci, kteří byli rakouskou správou úspěšně využiti k potlačení šlechtického povstání, se jí naprosto vymkli. V průběhu následujících týdnů získal Jakub Szela ve Smarzowé a jejím okolí obrovský vliv. Po smrti Nikodema Bogusze převzal ve Smarzowé Szela chod zdejšího hospodářství, což dokazují četná písemná rozhodnutí z března roku 1846, ve kterých Szela uděloval rolníkům příděl dřeva či obilí.¹⁸³ Szela také přísně kontroloval pohyb veškerých osob. Kdokoliv, kdo se chtěl po této oblasti volně pohybovat či cestovat do zdejších měst, musel obdržet od Szely písemné potvrzení, jinak se vystavoval svévoli rolníků. Zásadní bylo ovšem to, že Szela rolníkům zakazoval vykonávat robotu.¹⁸⁴ Prvního dubna napsal Jakub Szela dopis Guberniu ve Lvově, ve kterém jménem již celých 50 vesnic z jaselského a tarnovského kraje žádal o zmírnění,

co gdy konno wyjeżdżał po obcych, kijami od swoich zabity został.“ Na základě zprávy v pamětní knize, psané roku 1846 tamějším proboštem Wojciechem Kowalikiem. DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 83–85.

¹⁷⁹ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 187.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 263.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 260.

¹⁸² SCHNÜR-PEPŁOWSKI, Stanisław. *Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicyi*. Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1896, s. 174–175. ISBN není.

¹⁸³ Většina těchto psaní je řadová a vypadá takto: „[Příjmení a jméno] *ma na furę drew parobydłanę pozwolone.*“ či „[Příjmení a jméno] *ma pozwolenstwo na furę drew na miesiąc parobydłanę.*“ Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 311–315.

¹⁸⁴ Podle zprávy Strzelbického ze 17. března 1846. KIENIEWICZ, Stefan. *Rewolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Cit. d., s. 196.

překvapivě nikoliv však zrušení robotní povinnosti.¹⁸⁵ Odmítání robotovat se rozšířilo také do sanockého a řešovského kraje. Vzpoureu proti robotě rakouská správa považovala za naprosto nepřijatelnou, ale *starosta* tarnovského kraje Breinl si byl dobře vědom vlivu, který v mnoha obcích Szela měl, proto s ním vyjednával a požadoval, aby sám Szela rolníky přesvědčil k návratu k robotě. Breinl počítal s nutností vojenského zásahu, přičemž zároveň připouštěl možnost, že rolníkům budou muset být učiněny ústupky, včetně úpravy robotní povinnosti. Arcivévoda Ferdinand Rakouský-Este, civilní a vojenský generální gubernátor Haliče, se společně s dalšími předními představiteli Haliče místo toho dohodl na okamžitém a nekompromisním vojenském zásahu vůči vzpurným rolníkům. Jakékoliv ústupky v žádném případě nepřicházely v úvahu, protože by mohly být pochopeny jako odměna za spáchané zločiny. Zásah vojáků byl míněn především pro nenásilnou pacifikaci rolníků, ale *starosta* měl v případě nutnosti přikázat násilné potlačení vzbouřenců. Zpráva o rozhodnutí rady byla Breinlovi předána 30. března. Na konci března a během prvních dnů dubna bylo z vůle arcivévody a císaře rozhodnuto, že na území Haliče bude výrazně posíleno vojsko. To mělo být v tarnovském kraji doplněno o jeden prapor generála Haynau a pluk Deutschmeister.¹⁸⁶ Kromě toho obdržel arcivévoda 7. dubna dopis obsahující další instrukce od svého bratrance, císaře Ferdinanda:

„Drahý Pane bratranče, arcivévodo Ferdinande! Aby ve východních částech Mého Království Haličského byl obnoven a zajištěn veřejný pokoj a pořádek a aby se na místní obyvatelstvo, rozdělené na dvě strany, ty, co se bojí a ty, co doufají, mocně zapůsobilo, jest Má vůle do těchto částí přemístiti odpovídající počet vojáků. Vaše Milost má tímto povinnost přesunouti dva hraničářské prapory, ihned uvedené do pohotovosti, ze Sedmihradska k sobě do Haliče a také do východních krajů vyslati přiměřeně silnou jezdeckou posilu, neboť prezidentovi Dvorské rady vojenské bylo přikázáno předati Vaší Milosti pluk husarů k dispozici nad Duklou a dále také neprodleně u pluků haličských najímacích okrsků povolati všechny vojáky na dovolené. Současně má Vaše Milost povinnost zařídit, aby všude v zemi kde možno byl nasazen systém pohyblivých oddílů pro zachování a udržení pokoje, a aby byly příslušné instrukce

¹⁸⁵ Dopis je součástí edice Sieradzského a Wycecha. SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., 316–320.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 314–316.

predány veliteľům, bera přitom zvláště ohled na to, že je nutné vyhnouti se rozdělení vojska do příliš malých oddílů.“¹⁸⁷

Na venkově v Haliči se mezitím znovu začala šířit neblaze proslulá zvěst, že přichází velká vlna násilností ze strany šlechticů vůči rolníkům, tentokrát na Velký pátek. Ze strachu před rolníky se šlechtici uchýlili do měst, zatímco ze strachu před šlechtici se začali rolníci vyzbrojovat. Průběh Velikonoc byl překvapivě klidný, tedy než během velikonočního pondělí v kostele v Brzostku začal někdo křičet: „Lidi, pomozte!“ Zavládl strach. Z plných plic se řvalo: „Poláci nám jdou po krku!“ Ukázalo se však, že příčinou onoho rozruchu nebylo zabíjení rolníků, ale jen vyděšené volání o pomoc jakési ženy, jejíž těhotná sestra v kostele omdlela během bohoslužby.¹⁸⁸ Rozrušení rolníci se zanedlouho ocitli v šarvátce s vojskem a měšťany, v důsledku které bylo několik rolníků raněno, ale nedorozumění brzy vyšlo najevo a ke krveprolití nedošlo.¹⁸⁹ Nedlouho po událostech v Brzostku konečně dorazilo zmíněné vojsko do Haliče a již 15. dubna, tj. dva dny po oněch nepokojích, držela rakouská správa Jakuba Szelu v internaci v Tarnově.¹⁹⁰ Započal tak proces složité pacifikace haličského venkova, která si vyžadovala přítomnost vysokého počtu vojáků.¹⁹¹ V různých podobách se rolnický odpor protáhl až do roku 1848.¹⁹²

¹⁸⁷ „Lieber Herr Vetter Erzherzog Ferdinand! Um in den östlichen Theilen Meines Königreichs Galizien die Wiederherstellung und Sicherung des öffentlichen Ruhe und Ordnung zu bewirken, und um daselbst auf die zwei Parteien getheilte Bevölkerung, in die der fürchtenden und die der hoffenden, imponirend einzuwirken, ist es Mein Wille, daß in denselben eine hinreichende Truppenzahl verlegt werde. Eure Liebden haben daher sogleich die in Bereitschaft gestellten zwei Grenz-Bataillone aus Siebenbürgen nach Galizien an sich zu ziehen, und in die östlichen Kreise auch eine angemessene Verstärkung an Cavallerie zu disponiren, da der Hofkriegsrath-Präsident den Auftrag erhält, das Regiment Erzherzog-Ferdinand-Husaren zu Ihrer Verfügung über Dukla zu stellen, ferner bei den galizischen Werbbezirks-Regimentern eine weitere Einberufung der Beurlaubten bis zum vollen completen Stande, unverzüglich anzuordnen. Zugleich haben Eure Liebden zu veranlassen, daß das System der beweglichen Colonnen, als für die Erhaltung der Ruhe einerseits und andererseits für diesen Zweck präventiv wirkend, überall im Lande, wo es nur immer thunlich ist, angeordnet und den Colonnenführern hiezu die entsprechende Instruction ertheilt werde, wobei jedoch besonders darauf Rücksicht zu nehmen sein wird, daß eine Versplitterung der Truppen in zu kleine Abtheilungen sorgfältig vermieden werde.“ Tamtéž, s. 316–317.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 317–318.

¹⁸⁹ Podle protokolů sepsaných na základě výpovědí Jakuba Szely. JANIK, Michał. *Zesłanie Jakóba Szeli na Bukowinę*. Cit. d., s. 7.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 6.

¹⁹¹ Kieniewicz konkrétně uvádí 55 763 vojáků a 36 děl. Viz KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. 301.

¹⁹² SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 14.

3. Haličská řež v historiografii

Dosavadním účelem mého textu bylo uvést nezasvěceného čtenáře do problematiky tragických událostí v Haliči roku 1846, nejprve zasazených do kontextu polských dějin a následně popsanych na základě pramenů a sekundární literatury. Předchozí kapitola však vzhledem ke svému převážně faktografickému rázu opomenula značnou část výsledků rozsáhlé historické tvorby, která na téma řeže vznikla. Spíše než zatěžovat čtenáře další faktografií v podobě vyčerpávajícího výpisu historiografie se v této kapitole pokusím s pomocí vybrané literatury představit vývoj bádání o haličské řeži, a to od roku 1846 až po současnost. Jde pochopitelně o velice široké téma, proto se kapitola zaměřuje na nejspornější a zřejmě nejdůležitější otázku ze všech: proč k haličské řeži vůbec došlo? Tato otázka může být rozdělena do dvou základních témat. Prvním z nich je analýza faktorů, které ovlivňovaly myšlení a jednání rolníků jednak dlouhodobě, jednak těsně před povstáním a řeží a během nich. Zde je pozornost věnována i Jakubu Szelovi a jeho podílu na haličských zločinech. Druhým tématem je otázka odpovědnosti rakouské správy za tyto zločiny. Její hlavní představitel v tarnovském kraji, Joseph Breinl von Wallerstern, byl již od roku 1846 obviňován ze záměrného vyvolání krvavých událostí roku 1846. Častá polská obvinění, že vyplácel vzbouřeným rolníkům peníze za hlavy mrtvých šlechticů, se opakují jako věrohodná informace v historiografických publikacích doposud.¹⁹³ Obě otázky se v kapitole pokusím zodpovědět na základě analýzy argumentů, o které autoři publikací opírali své interpretace. Je třeba zdůraznit, že bádání o roce 1846 stále pokračuje a dosud v některých otázkách nepanuje jednoznačná shoda. Vzhledem k absenci knihy, která by shrnovala současné poznání o haličské řeži, je kapitola je zakončena mým osobním shrnutím a zhodnocením probrané historiografie.

3.1. Polská a rakouská historiografie 1846–1945

Haličská řež nemohla zůstat bez odezvy dlouho. Již týdny po jejím vypuknutí vedli polští nacionalisté v publicistice polemiku s obhájci metternichovského režimu a v průběhu roku 1846 se z řeže stalo takřka celoevropské téma.¹⁹⁴ Toho roku vyjádřil svou nespokojenost s počínáním rakouské vlády i konzervatívec markrabě Aleksander Wielopolski. V dopise

¹⁹³ Například Ewa Danowska ve své studii z roku 2013 uvádí: „*Administracja wyplacala im [rolníkům] gratyfikacje za zabitych bądź pojmanyh powstańców – według taksy starosty Breinla za ujetego domniemanego powstańca chłopu należało się 5 reńskich, a za zabitego – 10.*“ Viz DANOWSKA, Ewa. „Rabacja chłopska 1846 roku w relacji ks. Jana Popławskiego z Niegowici“. V: *Folia Historica Cracoviensia* 1/2013, s. 225.

¹⁹⁴ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. VI.

adresovaném samotnému kancléři Metternichovi¹⁹⁵ Wielopolski anonymně kritizuje rakouskou neschopnost zachovat v Haliči pořádek a oproti tomu vyzdvihuje ruské carství jako zemi, které vládne ctnostný, silný panovník a jež je schopna poskytnout polské šlechtické společnosti lepší budoucnost než zbylé dva zábořky. Kromě toho Wielopolski v dopise hrozí kancléři Metternichovi myšlenkou slovanské vzájemnosti.¹⁹⁶

3.1.1. Antoni Tessarczyk: *Rzeź galicyjska 1846*

Ačkoliv Wielopolski nešetřil ve svém dopise podobnými výhrůžkami, mnohem agresivněji zaútočil na habsburskou monarchii roku 1848 novinář Antoni Tessarczyk, který využil zrušení cenzury a dal v Krakově publikovat do té doby první knihu o haličské řeži.¹⁹⁷ Tessarczyk byl na rozdíl od konzervativního Wielopolského zastáncem polského povstaleckého hnutí a dokonce se přímo zapojil do chodu povstaleckých aktivit mj. jako spoluautor manifestu krakovského povstání.¹⁹⁸ Jeho kniha sice ještě neshrnuje události roku 1846, ale obsahuje popis tragických smrtí vybraných šlechticů, čímž poskytla oporu pro argumenty Poláků, již byli z počinání rakouské správy zděšeni. Tessarczyk tak uštědřil velkou ránu obhájčům rakouského režimu. Takoví publicisté, jak to vystihuje anonymní přispívatel do *Die gute Presse Österreichs* z roku 1846¹⁹⁹, kategoricky odmítali připustit jakoukoliv možnost skutečné existence „krvavých prémií“ za povstalce či šlechtice v tarnovském a bocheňském kraji²⁰⁰, hájili Breinla jakožto ideálního představitele rakouské vlády²⁰¹ a v neposlední řadě připisovali vinu za krvavé události haličským vrchnostem.²⁰² Toto všechno Tessarczyk zpochybňuje, ale jeho kniha se vyznačuje panegyrickým, někdy vyloženě až patetickým rázem, který převažuje nad jakoukoliv snahou o hodnověrnost. V knize připisuje Tessarczyk vinu za tragické události roku 1846 rolníkům, především však obviňuje rakouskou správu ze záměrného umožnění vražd:

¹⁹⁵ Viz KIENIEWICZ, Stefan. *Rewolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Cit. d., s. 209–216.

¹⁹⁶ „*Szlachta polska będzie pewno wolała iść wraz z Rosjanami na czele cywilizacji słowiańskiej, młodej, jędrnej i pełnej przyszłości, niż wlec się spychana, pogardzana, znieawidziona, zelżona, w ogonie waszej cywilizacji, zgrzybiałej, zrzednej i zbyt pewnej siebie.*“ Tamtéž, s. 214–215.

¹⁹⁷ Viz TESSARCZYK, Antoni. *Rzeź galicyjska 1846 r. czyli szczegółowy opis dokonanych morderstw, rozbojów i łupieztw*. Cit. d.

¹⁹⁸ Viz heslo „TESSARCZYK Antoni“. V: *Městská knihovna Havířov: Osobnosti regionu* [online]. 2012 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <http://knih-havirov.semodata.cz/clanek/2189-tessarczyk-antoni/>

¹⁹⁹ „*Die gute Presse Österreichs und ihr Verhalten bei den galizischen Ereignissen.*“ V: *Unsre Gegenwart und Zukunft 3/1846*, s. 67–108.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 80–81.

²⁰¹ Tamtéž, s. 83.

²⁰² Tamtéž, s. 84.

„Veškeré tyto spáchané vraždy mají svůj kořen v nemoralnosti lidu, protože kdyby nebyly jeho obyčejně zkažené, k řeži by nemohlo dojít ani na rozkaz vlády či po vybízení k ní. Čtenáři se zděsí z podlosti ze strany Byrokracie, která byla příčinou tolika nešťastných obětí zasvěcených svobodě a společnosti – tolik nevinných, věrných synů Polska bylo zavražděno vlastními zaslepenými bratry, kterým Byrokracie dala Kainův kyj na bratrovraždu. Tyto oběti padly za svobodu a lásku k vlasti! Reakce [rakouské správy na polské povstání] tak dosáhla svého cíle.“²⁰³

Tessarczyk řež chápe jako spiknutí rolníků (které vnímá jako jedolitou skupinu) a rakouské správy proti povstalcům-Polákům. Záměrně však opomíjí jemu nepohodlné skutečnosti, třeba vraždu starosty Markla či dlouhodobou agitaci demokratické konspirace mezi rolníky, která byla značně protišlechtická. Rakouská správa v očích Tessarczyka úzce spolupracovala s Jakubem Szelou, „neblaze proslulým vůdcem haličských vražd“.²⁰⁴ Szela je v knize chápán jako hlavní rolnický původce řeže a o jiných vůdcích tu není ani zmínky. Proto je zavádějící tvrzení Franciszka Ziejky, že „pro Tessarczyka byl Szela jedním z mnoha rolnických vůdců a ještě tu není znát Szelova pozdější ‚strašidelnost‘.“²⁰⁵ Ziejka se sice zřejmě vymezuje vůči nelidskému obrazu Szely mj. ve hře *Veselka* od Stanisława Wyspiańskiego, ale jde o velice nešťastnou formulaci, kterou později doslova převzal Stanisław Białas při vlastním pojednání o Tessarczykovi.²⁰⁶

Nad rolníky a jejich motivací se Tessarczyk příliš nepozastavuje, ale připisuje jejich barbarství Szelově demagogii a pomstychtivosti. Před řeží prý byl Breinl se Szelou v úzkém kontaktu a často s ním vedl důvěrné rozhovory. Szela se prý zase setkával s rolnickými

²⁰³ „Wszystkie te popełnione morderstwa mają źródło swoje w ludu niemoralności; bo przy nieskażonych obyczajach, nawet na rozkaz zwierzchniczej władzy i pobudzania do rzezi, nigdy by takowa nastąpić nie powinna była. – Uczucia czytelników przejmą się zgrozą na niegodziwości ze strony Biórokracyi, która była przyczyną tylu nieszczęsných ofiar poświęconých wolności i społeczeństwu – tylu wierných synów Polski, niewinnie zamordowanych prze własnych braci zaślepionych, którym Biórokracya pałkę Kaina na bratobójstwo podała. Poległy ofiary za wolność i miłość ojczyzny! – reakcyja cel swój osiągnęła.“ TESSARCZYK, Antoni. *Rzeź galicyjska 1846 r. czyli szczegółowy opis dokonanych morderstw, rozbojów i łupieztw*. Cit. d., s. 3.

²⁰⁴ „Oslawiony dowódzca mordów galicyjskich“. Tamtéž, s. 72.

²⁰⁵ „Rzecz charakterystyczna: dla Tessarczyka Szela jest jednym z wielu przywódców chłopskich. Daleko mu jeszcze do późniejszej ‚upiornosci‘. Czytamy o Szeli, jako o człowieku chytrym i mściwym, ale działającym pod znakiem uczciwości (...).“ Viz ZIEJKA, Franciszek. „Dwie legendy o Jakubie Szeli“. V: *Kwartalnik Historyczny* 4/1969, s. 831.

²⁰⁶ „Tessarczyk uważał, że Szela był jednym z wielu przywódców chłopskich. Było to istotne spostrzeżenie: nie przywódcą, a jednym z wielu.“ Viz BIAŁAS, Stanisław. *Jakub Szela. Kim był?* Kraków: Nakładem autora, 2006, s. 58. ISBN 83-924480-1-4.

představiteli a nenápadně organizoval rolnické povstání.²⁰⁷ Počátek řeže připisuje Tessarczyk právě Szelovi a jeho rolníkům, ovšem shromážděných ze vzdálených vesnic, aby nezabýjeli šlechtice, které znají. Okolnosti zavraždění Boguszů si Tessarczyk (či jiný původce tohoto popisu) zřejmě vymyslel, aby zdůraznil tragédii jejich smrti, protože jeho popis obsahuje poměrně rozvité dialogy a není v žádném souladu s pozdějšími zdroji. Uvádí například, že stařec Stanisław zemřel teprve poté, co byli zabiti v jeho přítomnosti jeho čtyři synové. Kromě toho je v knize např. uvedeno, že celá rodina vymřela²⁰⁸, což není pravda. Szelovi je tu připsána hlavní iniciativa při organizaci vražd a přímá osobní účast také.²⁰⁹ Tessarczyk dále rozvádí své obvinění rakouské správy. Szela se prý často oháněl tím, že měl moc jako „*druhý arcivévoda v Haliči*“ a že má dovoleno „*24 hodin dělat se šlechtou, co se mu zlíbí*.“²¹⁰ Z každého lupu si prý bral desetinu. Později, v době svého největšího vlivu, prý Szela sám sebe prezentoval jako zástupce rakouské vlády. Po dvou měsících se Szela ze strachu před vlastními spoluviníky, kteří si uvědomili, do jakého neštěstí je uvedl, uchýlil do Tarnova, kde byl čestně přivítán Breinlem.²¹¹ Co se týče uloupeného majetku, ten si prý rakouští úředníci přivlastnili, přičemž sám Breinl si měl z Tarnova odvézt „*do 100 000 zł. v hotovosti, mnoho stříbra a další cennosti*“,²¹² což se ale jeví krajně nepravděpodobné. Je zřejmé, že práce Tessarczyka nemůže sloužit jako spolehlivý zdroj jakéhokoliv poznání o haličské řeži, ale její přínos spočívá v upozornění na tragičnost událostí roku 1846 a zpochybnění rakouského výkladu o řeži.

3.1.2. Rakouská historiografie 60. let 19. století

Spor o haličskou řež po roce 1848 poněkud utichl, a to především ze dvou důvodů. V habsburské monarchii bylo poddanství toho roku prohlášeno za zrušené. Odmítavý postoj velké části elity habsburské monarchie k poddanství však přežil samotnou revoluci a v následujících letech bylo poddanství režimem císaře Františka Josefa I. postupně rušeno²¹³, takže „poddanská otázka“ pomalu ztrácela na své aktuálnosti. Druhým, zřejmě důležitějším

²⁰⁷ TESSARCZYK, Antoni. *Rzeź galicyjska 1846 r. czyli szczególowy opis dokonanych morderstw, rozbojów i łupieztw*. Cit. d., s. 72–73.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 55.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 95.

²¹⁰ „*Sam [Szela] to często powtarzał wiarygodnym osobom później, iż ma taką moc, jak drugi arcyksiążę w Galicyi i że mu wolno było przez 24 godzin robić co mu się podoba ze szlachtą*.“ Tamtéž, s. 73.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² „*Breindl sam, jak wiadomsy rzeczy utrzymują, wywiózł z sobą z Tarnowa, do 100,000 Złr. gotowizny i znaczne srebra, tudzież precjoza. Szela, jego przyjaciel, oddał mu 15,0000 Złr. m. k. w depozyt*.“ Tamtéž, s. 77.

²¹³ KLADIWA, Pavel. „The issue of ‚robot‘ and of hereditary subjection at the Vienna Reichstag during the revolution of 1848“. V: *Hospodářské dějiny 27/1*, 2012, s. 29.

důvodem byla ale skutečnost, že zmíněný konzervativní režim neumožňoval svobodnou diskuzi o haličské řeži. Další publikace o povstání a řeži vyšla teprve roku 1863. Anonymně ji napsal Leopold rytíř von Sacher-Masoch, otec známého stejnojmenného spisovatele.²¹⁴ Sacher-Masoch sloužil v roce 1846 jako policejní ředitel ve Lvově. Kniha poskytuje nejen popis některých vražd, ale i dějiny povstaleckého hnutí a podrobnější výklad průběhu roku 1846. Sacher-Masoch byl v době řeže takřka ve středu dění, ale stejně jako v případě Tessarczyka není jeho dílo příliš spolehlivé. Sacher-Masoch rozvíjí „metternichovskou“ interpretaci událostí: v knize se energicky ohrazuje vůči polským obviněním, která prý nejsou postavena na realitě a která svým dosahem pošpinila jméno habsburské monarchie po celé Evropě. Sacher-Masoch si cení rolníků, kteří potlačili proticísařské povstání v haličském venkově, čímž v jeho očích prokázali svou oddanost rakouskému státu. Krakovské povstání prý zaneprázdnilo haličské vojenské posádky natolik, že do většiny tarnovského kraje nemohla být nasazena armáda. Toto vyvolalo v Tarnovsku bezpráví, v důsledku kterého se v řadách rolníků začaly vytvářet vražedné bandy, složené ze „*spodiny, přítomné v každém společenském stavu,*“²¹⁵ která se chtěla pomstít šlechtě a jejím úředníkům. Tyto bandy se prý Breinl pokoušel co nejrychleji utlumit, ale podařilo se mu to až na začátku března.²¹⁶ Z komplikací spjatých s armádou viní Sacher-Masoch arcivévodu Ferdinanda.²¹⁷ Pozoruhodné je ale především to, jakou roli v řeži připisuje Sacher-Masoch Szelovi. Právě on je totiž autorem nešťastného a neblaze proslulého výroku o tom, že Szela „*zemřel tak jak žil, jako vzor nejkrásnější oddanosti.*“²¹⁸ Na Szelu bylo údajně nazíráno jako na „*vraha a žháře, i když se sám na ukrutnostech vůbec nepodílel.*“²¹⁹ Szela prý již od začátku řeže využíval svůj vliv, sahající do stovek vesnic, aby nikde nedošlo k vraždám a loupení: „*Kam sahal jeho vliv, tam nebyl nikdo zavražděn ani oloupen,*“²²⁰ což je zcela absurdní tvrzení. S vraždami Boguszů neměl prý Szela

²¹⁴ Viz VON SACHER-MASOCH, Leopold. *Polnische revolutionen. Erinnerungen aus Galizien*. Prag: F. A. Credner, 1863. ISBN není.

²¹⁵ „*Der grössere Theil des Landvolkes beschränkte sich darauf, die Dränger zu tödten, aber in Kurzem bildeten sich aus dem Abschaum, der in jedem Stande zu finden ist, förmliche Banden, welche herumzogen und mordeten, so wie plünderten.*“ Tamtéž, s. 97.

²¹⁶ Tamtéž, s. 98.

²¹⁷ Tamtéž, s. 56, 62.

²¹⁸ „*Die Entfernung aus der Heimath wirkte zwar ungünstig auf ihn, aber er protestirte mit keinem Worte gegen dieselbe und starb wie er gelebt hatte, ein Muster schönster Loyalität.*“ Tamtéž, s. 116.

²¹⁹ „*Man sah in ihm einen Mörder und Mordbrenner, während er an den Greueln durchaus nicht theilhaftig war.*“ Tamtéž, s. 108.

²²⁰ „*An der Metzelen hatte er [Szela] keinen Antheil, im Gegentheil wirkte er ebenso im Sinne der Humanität, als der Regierung; so weit er Einfluss nehmen konnte, wurde an Niemandem ein Mord oder Raub begangen. Die Greuelszenen in Siedlisko und Smarzowa geschahen ohne sein Wissen.*“ Tamtéž, s. 114.

nic společného, spáchali je totiž rolníci z jiných vesnic. Szela prý Bogusze chtěl bránit, ale přišel pozdě; tak alespoň mnoho dní ochraňoval ženy a děti z jejich rodu ve svém domě.²²¹ V očích Sachera-Masocha Boguszové utlačovali své poddané²²² a byli spjatí s povstáním (popisuje třeba přistižení Stanisława Bogusze mladšího se dvěma šavlemi a pistolí), takže jejich osud „*nebyl nezasloužený*.“²²³ V souladu s „humanitou“ a rakouskou vládou prý udržoval ve svém okolí pořádek mj. i pochyťáváním či zabíjením povstalců. Všechny majetek, který rolníci sebrali povstalcům, byl předáván správě. Szela podle Sachera-Masocha tak byl „*duší kontrarevoluce*.“²²⁴ Když po řeži rolníci v Haliči odmítali vykonávat robotu, Szela prý slíbil, že je k tomu přiměje, a jeho vlastní vesnice se jako první přidala.²²⁵

Byla to právě tato kniha, která svou subjektivitou, zavádějícími tvrzeními a zvláště pomluvami arcivévody Ferdinanda podnítila (či spíše vyprovokovala) vznik první obsáhlé a kvalitní knihy o událostech roku 1846.²²⁶ Její autor, Moritz baron von Sala, působil v době řeže jako arcivévodův poradce a hlava jeho kanceláře. V knize von Sala čerpá z pramenů rakouské provenience, které mnohdy uvádí v jejich úplnosti, a kromě toho poskytuje tak do té doby nejpodrobnější analýzu roku 1846, která byla ve svém měřítku předčena až o mnoho desítek let později. Podobně jako Sacher-Masoch i von Sala považuje řež za neblahý důsledek povstání a předcházející mnohaletou agitaci polských demokratů (v rakouském slovníku komunistů), ale na rozdíl od Sachera-Masocha zdůrazňuje, že tím nemá na mysli všechny haličské venkovské šlechtice, nýbrž jen ty, kteří otevřeně podporují ideu sociální revoluce.²²⁷ Von Sala, navzdory své nepopíratelné loajalitě rakouské monarchii, jednoznačně vyvrací absurdní představu o Szelovi jako symbolu oddanosti. Upozorňuje na to, že Sacher-Masoch sám vlastní tezi podkopává svým konstatováním o vlivu Szely během řeže. Pokud je toto pravda, tak podle Saly určitě tento vliv získal již dávno před řeží; a pokud ho měl již na začátku řeže, tak mohl zabránit vraždě Boguszů, ale schválně to neudělal. Tento argument dále podle von Saly podporuje skutečnost, že Szela prokazatelně následoval vražedné rolníky a byl při

²²¹ Tamtéž, s. 107.

²²² Tamtéž, s. 112.

²²³ „*So furchtbar das Schicksal der sechs Familienglieder des Hauses Bogusz ist, so ist es nicht unverdient.*“ Tamtéž, s. 106–107.

²²⁴ Tamtéž, s. 114–115.

²²⁵ Tamtéž, s. 115.

²²⁶ Viz VON SALA, Moritz. *Geschichte des polnischen Aufstandes von Jahre 1846*. Cit. d.

²²⁷ Tamtéž, s. IV.

zabíjení Boguszů přítomen.²²⁸ Von Sala zpochybňuje, že se Boguszové dopustili velezrady a tvrdí, že pro takový odsudek neexistuje dostatek důkazů.²²⁹ Von Sala také věnuje prostor vyvrácení polských obvinění o příčinách řeže. Podle hlavního takového obvinění Breinl vyplácel rolníkům peníze za každého přivezeného zabitého (deset zl.) či zajatého (pět zl.) povstalice. Stejně jako Sacher-Masoch považuje von Sala toto obvinění za naprosto nesmyslné, nicméně uvádí hlavní důvody, které přispěly k jeho vzniku. Zaprvé, rakouská vláda skutečně vyhlásila odměnu tisíc zlatých na dva povstalecké organizátory: Edwarda Dembowského a Teofila Wiśniowského. Von Sala ovšem zdůrazňuje, že nešlo o odměny za hlavy polských šlechticů, nýbrž za dopadení nebezpečných činitelů polského demokratického hnutí.²³⁰ Zadruhé, Breinl opravdu rolníkům peníze dával, ale ne za hlavy povstalců, nýbrž za dopravu, mýtné a podobné věci.²³¹ Podle von Saly se všechny tyto lži (např. právo zabít 24 hodin, Szela jako druhý po arcivévodovi apod.) šířily především mezi rolníky, zvláště pak mezi těmi oddanými Szelovi, aby tak obhájili vlastní zřůdnosti.²³² Kromě toho von Sala vyvrací i obvinění, že rakouská správa šířila zvěsti o tom, že se vrchnosti chystaly vraždit rolníky. Podobně jako zbytek obvinění i toto považuje za absurdní a odbíjí ho vtipnou poznámkou, že kdyby to byla pravda, to si rakouská správa mohla rovnou najmout Dembowského, aby jim s tím pomohl.²³³ Von Sala také věnuje patřičnou pozornost obhájení arcivévody Ferdinanda před obviněními Sachera-Masocha. Právě arcivévoda údajně totiž zavedl opatření, která vedla k utlumení vražedných band na počátku března.²³⁴ I kdyby prý do okolí Tarnova Breinl podle své (zamítnuté) žádosti arcivévodovi z 15. února poslal dva až tři tisíce mužů, revoluce by se beztak odehrála, protože tato žádost přišla příliš pozdě. A kdyby poslal již v lednu dvanáct až patnáct tisíc mužů, povstalci by revoluci jednoduše odsunuli a ta by se stala roku 1848, kdy byla rakouská vláda ve výrazně horším postavení.²³⁵ V neposlední řadě von Sala otevírá zajímavé, dosud opomíjené téma: vliv tzv. bratrstev střízlivosti na haličskou společnost. Ta byla prý zakládána polským duchovenstvem, aby se utužila vazba mezi duchovenstvem a rolníky. Duchovenstvo tak hrálo důležitou roli při přesvědčování rolníků, aby se přidali k povstání, ale

²²⁸ Tamtéž, s. 278–279.

²²⁹ Tamtéž, s. 281.

²³⁰ Tamtéž, s. 305.

²³¹ Tamtéž, s. 307.

²³² Tamtéž, s. 312.

²³³ Tamtéž, s. 303–304.

²³⁴ Tamtéž, s. 313.

²³⁵ Tamtéž, s. 334.

rakouská správa prý vnímala jen pozitivní dopady těchto bratrstev. Ta totiž podle von Saly na venkově přispěla ke klidu a pořádku.²³⁶

3.1.3. Rok 1896

Po zmíněných dvou knihách znovu ustoupil zájem o řež do pozadí. Navzdory zavedení konstituční monarchie v roce 1867 přišel nový podnět k bádání teprve roku 1896, kdy si polská společnost připomínala padesátileté výročí řeže. Tehdy po sobě vyšly tři knihy: *Krwawa karta* publicisty Schnüra-Peplowského,²³⁷ *Rok 1846* kněze Stefana Dembińskiego²³⁸ a *Krwawy rok (1846)* novináře Ostaszewského-Barańskiego.²³⁹ Knihy Ostaszewského-Barańskiego a Schnüra-Peplowského slouží především jako přehledové publikace, shrnující události roku 1846. Dembiński místo toho zhotovil edici různých pramenů a svědectví z polského prostředí. Všechny tři knihy rozvíjejí interpretaci, kterou již předtím zformuloval Tessarczyk: zodpovědnost za řež nese rakouská správa, která poštvála ignorantské lidové masy proti jejich „přirozeným pánům a opatrovníkům“ a cynicky zneužila rolníky jako nástroj pro potlačení národního povstání, jehož cílem přitom bylo úděl rolníků zlepšit. Schnür-Peplowski je ale překvapivě ochoten uznat, že povstalci neměli proti vojenským posádkám v Haliči šanci.²⁴⁰ Oproti Tessarczykovi si ale Ostaszewski-Barański a Schnür-Peplowski také všímají vlivu židovských výčepníků, kteří prý konspirovali proti šlechticům. Ostaszewski-Barański píše: „*Lid se neřídil žádným vyšším cílem, když propadl strašlivému zločinu, ovládal ho Žid, který mu dával vodku, a úředník cinkající penězi.*“²⁴¹ Náležitou pozornost všichni autoři věnují poměrům v Haliči v první polovině 19. století. Pojednávají také o zdejším správním systému, který podle nich již od období záborů machiavelisticky rozděloval společnost v duchu *divide et impera*. Rakouská správa prý svými poddanskými reformami záměrně likvidovala do té doby v zásadě dobré vztahy mezi poddanými a jejich pány. Politika rozdělování polské společnosti se podle autorů projevovala také tím, že správa zatížila venkovskou šlechtu jakožto představitelku správy na úrovni *dominia* skutečně nezáviděníhodnými povinnostmi: právě šlechta a její úředníci totiž vybírali od rolníků daně, dohlíželi na odvod branců a také rolníky trestali. Toto

²³⁶ Tamtéž, s. 120–122.

²³⁷ Viz SCHNÜR-PEPŁOWSKI, Stanisław. *Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicyi*. Cit. d.

²³⁸ Viz DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d.

²³⁹ Viz OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Cit. d.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 29.

²⁴¹ „*Nie cel wyższy władał tym ludem, gdy się porwał do okropnej zbrodni, rządził nim Żyd podający mu wódkę i biurokrata brzękający trzosem.*“ Tamtéž, s. 7.

všechno vyústilo v rolnickou nenávist vůči haličské šlechtě, která se ocitala ve stále větší izolaci.²⁴² Co se týče samotných rakouských úředníků, o těch měl Ostaszewski-Barański nevalné mínění:

*„Haličské úřednictvo před rokem 1848 tvořili sociální vyvrhelové. Vyšší posty zastávali Němci a Češi. Nikdo se jich neptal na jejich kvalifikace, jen se požadovalo, aby z celého srdce nenáviděli všechno polské. Těmto lidem nezáleželo ani na zemi, která jim byla svěřena do péče, ani na zájmu monarchie.“*²⁴³

Sám Breinl podle Ostaszewského-Barańskiego v rámci protišlechtického spiknutí spolupracoval mj. právě s židovskými krčmáři a jejich pomocníky, kteří jim sloužili jako špehové a donašeči. Právě Židé společně s vojáky na dovolené a kriminálníky v krčmách těsně před řeží údajně šířili zvěst, že se šlechtici chystají zabíjet rolníky. Cílem tohoto všeho mělo podle Ostaszewského-Barańskiego být odstranění společenského řádu šlechty a duchovenstva a jeho nahrazení vládou Židů a dalších zmíněných skupin.²⁴⁴

Při popisu průběhu řeže všichni tři autoři čerpali z různých pramenů a svědectví, čímž nahradili Tessarczykovy mnohdy zcela vymyšlené popisy tragických událostí. Při popisu průběhu řeže všichni autoři čerpají mj. z paměti Ludviky Gorayské, která již byla citována v minulé kapitole. Jejich názor na věc se však od Tessarczyka neodchyluje. Ostaszewski-Barański oproti Tessarczykovi (s největší pravděpodobností v návaznosti na von Salu) zdůrazňuje, že Szela nebyl jediným rolnickým vůdcem²⁴⁵, ale opakuje Tessarczykovo tvrzení o úzké spolupráci Szely a Breinla již před řeží a také jako fakt uvádí celou řadu obvinění, včetně „práva zabíjet“ uděleného Szelovi Breinlem, Szelovi jako „druhém po arcivévodovi“, krvavých premiích a podobně.²⁴⁶ Schnür-Peplowski se vyjadřuje o událostech v podobném duchu. Zatímco Ostaszewski-Barański zdůrazňuje tragičnost haličských událostí²⁴⁷, Schnür-Peplowski

²⁴² OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846)*. Cit. d., s. 17; SCHNÜR-PEPŁOWSKI, Stanisław. *Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicyi*. Cit. d., s. 7; DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 40.

²⁴³ „Stan urzędniczy w Galicyi przed r. 1848 składał się z wyrzutek społeczeństwa. Wyższe posady zajmowali Niemcy i Czesi: nie pytano ich o kwalifikacye, żądano tylko, ażeby przejęli się serdeczną nienawiścią do wszystkiego, co polskie. Ludziom tym nie chodziło ani o kraj powierzony ich pieczy, ani o interes monarchii.“ Podobně se o situaci vyjadřoval i Stefan Dembiński. OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846)*. Cit. d., s. 28 a viz DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Cit. d., s. 8.

²⁴⁴ OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846)*. Cit. d., s. 64–65.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 74.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 68.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 7.

si poněkud strážlivěji také všimá jejího významu pro následný vývoj. Podle něj totiž řež „obohatila politický smysl polské společnosti bolestivou, ale nutnou zkušeností.“²⁴⁸ Schnür-Peplowski dále píše:

„Pokud byla únorová revoluce nejen předchůdkyní, ale i matkou hnutí za svobodu roku 1848, tak to ona vytyčila našim státníkům veliký cíl, jehož dosažení bude vyžadovat mnoho let práce: Vše pro lid, ale skrze lid!“²⁴⁹

Nakonec je třeba vyzdvihnout několik zásadních kladů těchto tří publikací. Součástí publikace Schnüra-Peplowského je první seznam obětí řeže a zničených dvorů, což ve svém přehledu starší historiografie historik Stefan Kieniewicz omylem připisuje Ostaszewskému-Barańskému.²⁵⁰ Ostaszewski-Barański zase zpřístupnil celou řadu důležitých archiválií. Dembiński shromáždil různá svědectví spíše ze šlechtického prostředí, která jsou navzdory určité tendenčnosti dosud využitelná při výzkumu. Žádná z těchto prací se však svou kvalitou nedokáže vyrovnat skvělé publikaci von Saly, na které byli tito autoři z velké části závislí.

3.1.4. Bádání Bronisława Łozińskiego

Po roce 1896 zájem o řež stoupl a v následujících letech vyšlo o událostech roku 1846 mnoho dalších publikací.²⁵¹ Soubor pramenů, zpřístupněných především v pracích von Saly, Ostaszewského-Barańského a Dembińskiego, byl tehdy doplněn o několik velice cenných textů, včetně pamětí samotného Breinla, které byly zpřístupněny po více než 50 letech od svého napsání²⁵², a svědectví rakouského úředníka Ferdinanda Hosche, zpřístupněné Bronisławem Łozińským.²⁵³ Łoziński byl na rozdíl od všech dosavadních autorů historikem z povolání a jeho

²⁴⁸ „Pól wieku minęło od pamiętnej doby, rzezi, która bolesnem, lecz koniecznem doświadczeniem wzbogaciła zmysł polityczny polskiego społeczeństwa. Jeżeli bowiem rewolucya lutowa była nietylko poprzedniczką, ale i matką wolnościowego ruchu w roku czterdziestym ósmym, to zarazem wskazała ona naszym mężom stanu cel wielki, na którego ziszczenie lat rzetelnej pracy potrzeba: Wszystko dla ludu, ale przez lud!“ SCHNÜR-PEPŁOWSKI, Stanisław. *Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicji*. Cit. d., s. 208.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d., s. VIII.

²⁵¹ Viz např. VON MISES, Ludwig. *Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien 1772-1848*. Wien, 1902. ISBN není; BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Cit. d.; RADZIKOWSKI, Stanisław Eliaz. *Powstanie chochołowskie*. Lwów: Polskie Tow. Nakładowe, 1904. ISBN není; LIMANOWSKI, Bolesław. *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.* Cit. d.

²⁵² Paměti byly zpřístupněné rakouským historikem Johannem Loserthem. Viz LOSERTH, Johann. „Zur vormärzlichen Polenpolitik Oesterreichs. Aus den Aufzeichnungen des Tarnower Kreishauptmanns Joseph Breinl Ritters von Wallerstern.“ V: *Preußische Jahrbücher* 112, 1903, s. 249–287.

²⁵³ Łoziński svědectví Hosche zpřístupnil v polském překladu ve svých textech. Viz ŁOZIŃSKI, Bronisław. „Głos Niemca biurokraty“. V: *Kwartalnik Historyczny* XXII., 1908, s. 46–77 a ŁOZIŃSKI, Bronisław.

tvorbu lze považovat za počátek objektivního bádání o haličské řeži. Łoziński, který se netají svým odporem k rakouskému režimu před rokem 1848, se věnuje především otázce viny rakouské správy. Jak je možné, že rakouská správa řeži nezabránila? Podle Łozińskiego je třeba odpověď na tuto otázku nejprve hledat v tehdejších rakouském správním zřízení. Łoziński zdůrazňuje, že na rozdíl od jiných obdobných zřízení postrádalo silného panovníka, a častým problémem bylo nejednoznačné rozdělení pravomocí mezi různá správní centra.²⁵⁴ Za výraznou slabinu tehdejší rakouské vlády vnímá Łoziński skutečnost, že moc byla *de facto* rozdělena mezi „triumvirát“ složený z arcivévody Ludvíka Josefa, knížete Metternicha a hraběte Františka Antonína Kolowrata, mezi nimiž nepanovala shoda, a tudíž společně nedokázali čelit výjimečným událostem jako těm z roku 1846. Tento stav si prý dobře uvědomoval i sám Metternich. Podle autora to byly právě tyto neshody v rámci rakouské správy, kvůli kterým se habsburská monarchie nedokázala vypořádat s řeží.²⁵⁵ Haličské úřednictvo údajně záměrně rozdělovalo místní společnost, což prý dokládá mj. svědectví Ferdinanda Hosche, který o tom pojednává navzdory vlastní oddanosti rakouské monarchii.²⁵⁶

Ve svém svědectví, které napsal již v červenci 1846²⁵⁷ a jež bylo adresováno jako stížnost rakouské vládě²⁵⁸, Hosch jakožto přímý svědek řeže kritizuje nečinnost správy vůči přípravám povstání a nechotě zdejších velitelů posílat na venkov vojenskou pomoc.²⁵⁹ Łoziński zdůrazňuje, že rakouský „oficiální“ názor na řež (formulovaný v mj. knize Sachera-Masocha) byl silně ovlivněn zkreslenými informacemi, které byly posílány ze Lvova do Vídně.²⁶⁰ Podle Hosche každý dobrý voják věděl, že při správném rozmístění mohlo zdejší vojsko proti povstalcům vystačit bez větších problémů. Vyšší správa (včetně arcivévody) ale zareagovala příliš pomalu a úředníci na nižších úrovních nevěděli, jak mají postupovat. Ti proto rolníkům neposkytli žádnou pomoc. Ke všemu byla rolníkům ještě uzavřena města. Právě v krajských městech (s výjimkou několika málo jiných měst) se soustředilo veškeré haličské vojsko, čímž byli rolníci *de facto* vydáni napospas povstalcům. Rolníci se tak museli

Szkice z historii Galicyi w XIX wieku. Warszawa – Lwów: Nakładem Gebethnera i Wolffa w Warszawie, Gubrynowicza i syna we Lwowie, 1913, s. 300–333. ISBN není.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 192–193.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 196–197.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 205.

²⁵⁷ Viz ŁOZIŃSKI, Bronisław. „Głos Niemca biurokraty.“ Cit. d.

²⁵⁸ ŁOZIŃSKI, Bronisław. *Szkice z historii Galicyi w XIX wieku.* Cit. d., s. 265–266.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 54.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 50.

rozhodnout, jestli se postavit na stranu povstalců, nebo vlády.²⁶¹ Hosch dle mého názoru přesvědčivě a zřejmě definitivně zpochybňuje myšlenku o rolnické oddanosti císařovi: pokud byli rolníci skutečně oddaní vládě, určitě by to projevovali jinými způsoby už před řeží. Povstalci by si proto včas uvědomili, že snaha získávat si rolníky na svou stranu je odsouzená k neúspěchu, a povstání, pro které byla podpora rolníků nezbytná, by proto nevyvolali. Z toho vyplývá, že povstalci vůbec neočekávali násilnou rolnickou protireakci na povstání. Skutečnost, že se rolníci postavili na stranu vlády, Hosch vysvětluje jednoduchým oportunistem, a ne oddaností císaři, jak to bylo vnímáno ve Vídni.²⁶² Ale proč byli rolníci tak násilní? Hosch uvádí několik faktorů. Rolníci prý byli pod silným vlivem tzv. pokoutných písařů, kteří rolníkům pomáhali podávat stížnosti všeho druhu. Tyto písaře Hosch charakterizuje jako vrstvu sociálních vyvrhelů a neúspěšných kandidátů do státní správy, kteří prováděli mezi rolníky protivládní agitaci v duchu „komunismu“.²⁶³ Tuto agitaci Hosch vnímá jako zdroj rolnické nenávisti vůči vrchnostem, která ale prý nebyla odůvodněná. Rolníci byli údajně vrchnostmi utlačováni už jen *de iure*, a nikoliv *de facto*. Hosch také mluví o tzv. „trojitém útlaku“.²⁶⁴ První z nich Hosch spatřuje v domnělém zhoubném vlivu místní židovské populace. Hosch se netají svým mnohdy až nehorázným antisemitismem, přičemž v textu se vícekrát objevují podobné pasáže:

„Zkáza a neštěstí Haliče tkví pouze a jedině v tom, že si ji vybralo toto plémě [Židé] jako své hlavní sídlo a zahnízdilo se tu jako úhlavní nepřítel. To židi podkopali v Haliči veškerou mravnost, poctivost a čestnost, a to kvůli nim přišlo na denní pořádek úplatkářství, podvody, neslýchaná lichva a krádeže. V žádné zemi není žid zatížen více daněmi než v Haliči, a kdyby se živil jen dovolenými způsoby, nikdy by je nesplatil. A přece mají židi Halič za zemi zaslíbenou a tato země je tak strašně zaplavená těmito vyvrheli lidstva [!].“²⁶⁵

²⁶¹ Tamtéž, s. 55–56.

²⁶² Tamtéž, s. 56–57, 59.

²⁶³ Tamtéž, s. 57, 68.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 56, 58.

²⁶⁵ „*W tem, że plemię to wybrało sobie Galicyę za główne siedlisko i tutaj, jak ciężki wróg się zagnieździło, w tem jedynie tkwi ruina i nieszczęście kraju. Przez żydów zostały w Galicyi podkapane wszelka moralność, prawość i uczciwość, a przekupstwo, oszustwo, niesłychana lichwa i kradzież weszły na porządek dzienny. W żadnym kraju żyd nie jest obciążony wyższymi podatkami, aniżeli w Galicyi, a byłyby one dlań wprost niemożliwe do uiszczenia, gdyby oddawał się tylko dozwolonym zatrudnieniom. A przecież Galicya jest krajem obiecanyim żydów i straszliwie zalana temi mętami ludzkości.*“ Tamtéž, s. 63.

Druhým „zlem pro Halič“ bylo prý samotné správní zřízení na úrovni dominií, které podle Łozińskiego přispělo k neštěstí jak pro lid, tak pro vládu. Místní úředníci (Łoziński konkrétně mluví o *mandatariuszich*) byli existenčně závislí na vrchnostech, ačkoliv měli sloužit monarchii. Právě vrchnosti jim totiž vyplácely roční platy. Pokud byli vůči nim úředníci neposlušní, nedostali plat, a hledat ochranu u vyšších úrovní správy bylo nadmíru obtížné. Hosch takového úředníka přirovnává k chameleonovi, který musel lhát oběma stranám a své závazky ve výsledku mohl plnit jen polovičatě.²⁶⁶ Posledním negativním vlivem bylo podle Hosche duchovenstvo, jehož představitelé si ze sobeckosti údajně nechávali platit i za nejmenší služby a nedbali o duše obyvatelstva ani trochu.²⁶⁷ Co se týče „krvavých prémie“, které měl Breinl údajně vyplácet, ty podle Hosche skutečně rolníkům placené byly. Při svém úsudku se Hosch opíral o svědectví Franciszka Szlagórského, kterého rolníci přivezli do Tarnova a dostali za něj prý jen dvacet krejcarů, i když za ostatní bylo rozdáváno pět zlatých. Dále se opíral o svědectví profesora Serwatowského, který viděl, jak jsou rolníkům, kteří později z Partyně dovezli první zabitě, Breinlem dány koně. Kromě toho ještě Hosch argumentuje tím, že Breinl vyhlásil odměnu tisíc zlatých za hlavu šlechtice Karola Kotarského, který však podle Hosche povstalec vůbec nepodporoval. Další důkazy Hosch nesehnal, a to proto, že se podle vlastních slov bál o život.²⁶⁸ Není jasné, zda má Hosch pravdu, ale domnívám se, že od jeho výpovědi ohledně „prémie“ je třeba držet určitý odstup. Během řeče totiž v tarnovském a bocheńském kraji, kde údajně byly vypláceny, vůbec nebyl. Kromě toho sám Łoziński, který se ve svých textech snažil Breinla co nejvíce diskreditovat, z tohoto svědectví žádné závěry nevyvozuje.

„Krvavým prémie“ se Łoziński věnuje i při analýze paměti *starosty* Breinla. Sepsány byly někdy před ukončením procesu s Jakubem Szelou a text je psán v podstatě ve stejném duchu jako pozdější kniha Sachera-Masocha. Ačkoliv má podle Łozińskiego Breinl pravdu, když tvrdí, že nikomu doslova nevyplácel peníze za hlavy povstalců²⁶⁹ (což je ze strany antirakouského Łozińskiego skutečně významný ústupek), rehabilitace Breinla je podle

²⁶⁶ Tamtéž, s. 64–65.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 68.

²⁶⁸ ŁOZIŃSKI, Bronisław. *Szkice z historii Galicyi w XIX wieku*. Cit. d., s. 295–296.

²⁶⁹ „Nie było bowiem rzeczywiście ‚premií‘ w tem znaczeniu, jakie temu wyrazowi ówczesne rozporządzenia gubernialne o ‚premiach‘ za tępienie wilków, dzików, za chwywanie zbiegów wojskowych i t. p. nadawały, nie było wtedy nagród, urzędowym pismem cyrkularnem według pewnej tarify z góry ustanowionych za powstańców żywcem pojmanyh lub rannych, ewentualnie zabitych. Ale że pieniądze w grę wchodziły (...), to stwierdza także pamiętnik Breinla, jeżeli się rdzeń jego wyluszczy ze skorupy frazeologii biurokratyczno-rabulistycznej.“ Tamtéž, s. 262–263.

Łozińskiego nemyslitelná. V souvislosti s chystaným povstáním se Breinlova sebejistota skokem přeměnila na strach o vlastní bezpečí²⁷⁰ a začal rolnickým představitelům, kteří za ním ve vysokých počtech chodili pro radu, rozdávat peníze, aby si zajistil jejich poslušnost.²⁷¹ Těm rolníkům, kteří se obávali, že budou povstaleckými vojsky donuceni k účasti v revoltě, sdělil, že jim v případě nutnosti dává právo se bránit.²⁷² Podle Łozińskiego mohl Breinl k potlačení povstání jednoduše využít vojsko, ale místo toho se rozhodl apelovat na rolnickou lakotu a nakázal rolníkům v případě nutnosti se bránit, což v kombinaci se skutečností, že rolníci byli manipulováni povstaleckou i rakouskou agitací, vyústilo v brutální únorové události. Łoziński dokonce dodává, že tyto události je třeba považovat za „výsev d'ábelských semen zasetých Breinlem.“²⁷³ Je pravda, že samotné paměti tarnovského *starosty* obhajobu jeho jednání příliš neulehčují. Breinl se v nich totiž staví na obranu Szely. Podle Breinla Szela nejen k rolnickým excesům nepřispěl, ale dokonce mu pomáhal se zadržováním rolníků, aby nevozili povstalce do Tarnova.²⁷⁴ Ke konci textu se Breinl dále staví na obranu Szely: „*Rozsudek v tomto rozsáhlém vyšetřování [vraždy rodiny Boguszů] proti Szelovi ještě nebyl vyneseno, ale věřím, že [Szela] bude shledán nevinným.*“²⁷⁵ Sám Breinl tedy svou náklonnost k Szelovi vůbec nepopírá.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 234–235.

²⁷¹ „*Bei der absoluten Unmöglichkeit, Entsendungen von Militärdetachements aus der bedrohten Stadt [Tarnov] zuzulassen und die ohnehin schwache militärische Gewalt auf solche Weise aufzulösen, blieb mir nichts übrig, als diese vielen Deputationen je nach der Wichtigkeit ihrer Meldungen mit kleinen Geldgeschenken zu belohnen und dieselben feierlichst aufzufordern, sich unter keinem Vorwand den Verschwörern anzuschließen und in ihrer Treue und Anhänglichkeit an die Regierung fest zu verharren (...).*“ LOSERTH, Johann. „Zur vormärzlichen Polenpolitik Oesterreichs. Aus den Aufzeichnungen des Tarnower Kreishauptmanns Joseph Breinl Ritters von Wallerstern.“ Cit. d., s. 261.

²⁷² „*Denjenigen, die Verfürchtungen äußerten, daß man sie mit Waffengewalt zur Theilnahme werde zwingen wollen, erklärte ich das Recht der Nothwehr, mit der ausdrücklichen Warnung, davon nur in den Grenzen der äußersten Nothwendigkeit Gebrauch zu machen.*“ Tamtéž, s. 262.

²⁷³ „*Jeżeli tedy urzędnik tej miary, znający dobrze prawo karne, a więc i to, że obrona konieczna co do swoich kryterów stanowi w tem prawie jedną z najtrudniejszych kwestyi, pozostawia te kryteria na dyskretyę chłopstwu, już poprzednio agitacyą spiskową i w przeciwnym kierunku prowadzoną agitacyą biurokratyczną obalamuconemu, a małymi datkami pieniężnymi z rąk starosty upojonemu – to wypadki, które w ciągu kilkunastu godzin potem rozegrały się pod Tarnowem i w Tarnowie, uważać należy tylko za plon szatańskiego posiewu Breinla.*“ ŁOZIŃSKI, Bronisław. *Szkice z historii Galicyi w XIX wieku*. Cit. d., s. 241–242.

²⁷⁴ „*Sie [rolníci] nahmen Alles, was ihnen verdächtig schien, gefangen, schleppten es Anfangs nach Tarnow, bis ich durch Zurückweisung derselben an den Uebergängen in den Tarnower Kreis dies einstellte, worauf sie die Gefangenen nach Bochnia führten. Das Landvolk im Jasloer Kreise ahmte dies Beispiel nach, und an der entlegenen Grenze des Tarnower Kreises hielt der Smarzower Unterthan Jakob Szela mit seinem großen Anhang jeden Versuch zurück, von dort in den Tarnower Kreis einzudringen.*“ LOSERTH, Johann. „Zur vormärzlichen Polenpolitik Oesterreichs. Aus den Aufzeichnungen des Tarnower Kreishauptmanns Joseph Breinl Ritters von Wallerstern.“ Cit. d., s. 269–270.

²⁷⁵ „*Der Spruch in dieser großen Untersuchung gegen Szela ist noch nicht gefällt, ich glaube aber, daß ihm keine Schuld angerechnet werden wird.*“ Tamtéž, s. 286.

Na závěr pojednání o Łozińského díle je třeba zdůraznit, že zřejmě jde o vrchol bádání o otázce „krvavých prémie“, s čímž souhlasí i současný historik Tomasz Szubert.²⁷⁶

Jak upozorňuje historik Stanisław Kieniewicz, meziválečné období bylo z hlediska bádání o řeži nečekaně chabé. K žádné výrazné změně nedošlo a „povstalecká“ interpretace, objevující se např. v krátkém přehledu povstání roku 1846 vojenského historika Zygmunta Zygmuntowicze²⁷⁷, nadále přetrvávala. V polské historiografii se ale začíná ukazovat nový fenomén: snaha o rehabilitaci Jakuba Szely. Ta je viditelná např. ve studii Michała Janika²⁷⁸, který otevřel do té doby ne příliš jasnou kapitolu roku 1846, a sice osud Szely po řeži a pokračování rolnického hnutí po dubnu roku 1846.

3.2. Historiografie období komunismu (1945–1989)

3.2.1. Stanisław Kieniewicz: *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*

V poválečném období se začaly hlasitěji ozývat hlasy volající po reinterpetaci haličských událostí. Prvním pokusem o uplatnění takové reinterpetace v knižní podobě byla monografie Stefana Kieniewiczze²⁷⁹ z roku 1951. Na rozdíl od ostatních účastníků tehdejšího „sporů o haličskou řež“ byl Kieniewicz etablovaným předválečným historikem a svůj vlastní výzkum mohl opřít o velkou sbírku archiválií zejména rakouské provenience, kterou zhotovil tehdy nedávno zemřelý ředitel Lvovských archivů Eugeniusz Barwiński.²⁸⁰ Kieniewiczowa monografie, jež se překvapivě interpretačně příliš neodchyluje od starší polské literatury, se záhy stala základním zdrojem pro další výzkum a bez jakékoliv nadsázky lze konstatovat, že i ve 21. století zůstává nejlepší prací, která na téma haličských událostí roku 1846 vznikla.

Kieniewicz se v knize na základě úctyhodného výzkumu vyjadřuje ke všem důležitým otázkám, které se objevovaly v dosavadní literatuře. První polovina monografie je věnována podrobné analýze společenské atmosféry na haličském venkově, kde je brána v potaz celá řada faktorů. Náležitou pozornost tu Kieniewicz věnuje i analýze právního i faktického postavení rolníků a haličské sociální diferenciaci. Z tohoto hlediska jde o novum, nicméně se domnívám,

²⁷⁶ SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 88.

²⁷⁷ Viz ZYGMUNTOWICZ, Zygmunt. *Zbrodnia Austrjaków*. Lwów: Nakładem Polskiego Towarz. Opieki nad Grobami Bohaterów we Lwowie, 1934. ISBN není.

²⁷⁸ Viz JANIK, Michał. *Zesłanie Jakóba Szeli na Bukowinę*. Cit. d.

²⁷⁹ Viz KIENIEWICZ, Stefan. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Cit. d.

²⁸⁰ SIMONS, Thomas Winston Jr. „The Peasant Revolt of 1846 in Galicia: Recent Polish Historiography“. V: *Slavic Review* XXX, 1971, s. 800, 802.

že pro vysvětlení motivací rolníků není analýza jejich společenského postavení nejpodstatnější. Místo toho je důležitější to, jak rolníci sami své postavení vnímali a do jaké míry s ním byli nespokojeni, což se podle mého názoru nemuselo *a priori* odvíjet od jejich skutečné situace. Proto považuji za přínosnější ty kapitoly, které rekonstruuji tehdejší společenské nálady. Druhou polovinu knihy Kieniewicz věnuje průběhu šlechtického i rolnického povstání, čemuž byla již věnována pozornost v předešlé kapitole. Tematickou šíří Kieniewiczovy knihy by nebylo snadné ani žádoucí v této práci shrnout, proto se v tomto textu zaměřím na dvě otázky, avizované na začátku kapitoly, a sice jaké faktory přiměly rolníky vraždit své vrchnosti, a do jaké míry za to nese odpovědnost rakouská správa.

U Kieniewiczovy analýzy haličské společenské atmosféry v první polovině 19. století je zřejmá jeho návaznost na bádání Łozińskiego a dřívějších polských autorů. Kieniewicz tak přejímá a na základě archivního výzkumu rozvíjí celou řadu argumentů, jež není v této práci nutné znovu opakovat (*divide et impera*, zkorumpovaní úředníci, duchovenstvo neplnící svoje poslání, pokoutní písaři). Pro úplnost si však dovoluji z knihy uvést některé konkrétní argumenty, kterými Kieniewicz doplňuje či koriguje představy o tehdejší haličské společnosti. Kieniewicz například částečně zpochybňuje starou polskou tezi o rakouské nenávisti vůči polské šlechtě. Od dob Josefa II. a jeho reforem se totiž střídala období, kdy rakouská vláda vystupovala buď na straně rolníků, či šlechty, takže zatímco v období let 1813–1820 úřady horlivě podporovaly rolnické stížnosti, např. období vlády gubernátora Augusta Longina Lobkovice (tj. 1826–1832) bylo polské šlechtě jednoznačně pozitivně nakloněné. Kvůli šlechtické účasti na sílících hnutích o nezávislost však roku 1833 došlo ke zhoršení vztahů mezi správou a šlechtici. Tento systém, který byl po řezí dlouhodobě Poláky odsuzován jako machiavelistický, prý šlechticům dlouhodobě vyhovoval, a to až do období stoupajícího napětí na venkově.²⁸¹ Kieniewicz dále věnuje pozornost haličskému duchovenstvu, přičemž v zásadě potvrzuje teze Łozińskiego. Zdejší církevní úřady byly obsazovány Němci a Čechy, kteří neměli k haličskému prostředí vztah a kteří počítali předem s tím, že jejich služba je tu dočasná. V tarnovské diecézi připadalo na jednoho kněze 1488 katolíkům, což bylo horší než v sousedních diecézích. Na jeden kostel jich připadalo 2589. Jedna farnost musela vystačit pěti či více vesnicím. Faráři se snažili prostřednictvím svých škol šířit mezi rolníky osvětu, ale kvůli nedostatečné finanční podpoře ze strany vlády bylo těchto škol v Haliči méně než tisíc

²⁸¹ Tamtéž, s. 4, 7.

a analfabetismus byl všudypřítomný. Tento problém s financemi se projevil i tak, že si duchovenstvo – jak už uváděl Łoziński – nechávalo platit i za nejmenší služby.²⁸²

Zajímavé je Kieniewiczovo pojednání o dění v Haliči v letech 1844 a 1845. Zde Kieniewicz uvádí mj. tři důležité jevy, které vyvolaly v Haliči hlubokou nestabilitu. Prvním z nich byly přírodní katastrofy. Léto roku 1844 bylo neobvykle deštivé, což vyústilo v povodně kolem Visly a znehodnocení úrody, které se projevilo na jaře 1845 obrovským hladem. V květnu a srpnu následovaly další povodně, v důsledku čehož přišlo v tarnovském kraji 100 tisíc lidí o živobytí. Cena obilí se zvýšila o 60%. Rakouská vláda ani vrchnosti neprokázaly nečinnost, ale jejich pomoc nevystačila.²⁸³ Druhým faktorem, který situaci zásadním způsobem ovlivnil, byla bratrstva střízlivosti, vytvořena haličským duchovenstvem roku 1844 jako reakce na zvýšenou produkci vodky a následné opilství. Podle Kieniewiczze nebyla vůbec rakouskou správou zavrhaná (jak tvrdili dříve polští autoři), ba naopak. Správa si uvědomovala jejich blahodárné dopady a arcivévoda je podporoval. Dokonce i Breinl je vnímal kladně.²⁸⁴ Kieniewicz se domnívá, že bratrstva iniciovali konspirátoři, a to mj. proto, že ve 30. letech byly některé kněžské konspirace odhaleny.²⁸⁵ Činnost bratrstev byla nejsilnější ve střední a západní Haliči, kde zároveň došlo k největším násilnostem, ale osobně zastávám názor, že jejich přímý vliv na řež je zpochybnitelný, protože ačkoliv ke zdaleka nejhorším násilnostem došlo v tarnovském *děkanátu* (ekvivalent českého vikariátu), v roce 1846 se tu abstinenční slib týkal 38,6% obyvatel, což je v rámci střední a západní Haliče víceméně průměrné číslo. Například ve wadowickém děkanátu složilo slib 57,8% lidí – což je v rámci Haliče vysoké číslo – a řež tu měla mnohem mírnější průběh. Například v Řešově složilo slib 16,8% obyvatel a řež se tu skoro neodehrála. Hnutí pro střízlivost také nebylo příliš populární na východě Haliče, kde byla řež slabší.²⁸⁶ Vliv bratrstev na průběh řeže tedy není jednoznačný. Kromě toho sám Kieniewicz dále uvádí, že abstinenční slib se netýkal vojáků mimo službu, a ti se přitom do řeže zapojili velice výrazně,²⁸⁷ což vyvolává další pochybnosti o přímém vlivu bratrstev. Tato iniciativa polských kněží s sebou každopádně nesla jiný, zcela zásadní důsledek. Abstinence měla výrazně negativní dopad na výdělečnost propinačního práva, které šlechtici pronajímali

²⁸² Tamtéž, s. 37–38.

²⁸³ Tamtéž, s. 49

²⁸⁴ Tamtéž, s. 73, 75.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 69.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 74.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 223.

výčepním. Tito výčepní byli často židovského původu, protože haličská židovská populace, čítající 300 až 400 tisíc, měla zakázáno vykonávat většinu obvyklých povolání. Jenže zatímco šlechtici mohli alespoň těžit ze sblížení s kněžími a rolnictvem, výčepní z toho nezískali vůbec nic. Kněžská propaganda se kromě toho mnohdy vyznačovala antisemitským akcentem a rabíni podávali stížnosti, že kněží vybízejí k pogromům. Krčmy, které rolníkům sloužily jako jedno z hlavních center společenského života, tak zahájily kampaň proti hnutí střízlivosti a začaly šířit zvěsti např. o tom, že císař na abstinenty uvalí specifickou daň či že jim zvýší robotní povinnosti.²⁸⁸ Krčmáři se proto kvůli okolnostem ocitli na rakouské straně.

V neposlední řadě byly nálady rolníků silně ovlivněny povstaleckou revoluční agitací, která na Haliči probíhala v různých formách již dlouhodobě, ale nejsilnější byla od roku 1845, kdy tu obnovilo svou činnost TDP. Zatímco povstalci jmenovaný haličský velkosprávce Franciszek Wiesiołowski či Teofil Wiśniowski prosazovali hlavní linii TDP (zrušení všech privilegií bez náhrady, *uwłaszczenie*, tj. udělení rolníkům plné právo na půdu, na které pracují, apod.) a svou agitaci směřovali hlavně k haličským statkářům, existovala i radikálnější část povstaleckého hnutí, zosobňovaná především Edwardem Dembowským. Ta byla zcela otevřeně nakloněna revolučnímu teroru včetně vraždění nejen osob loajálních rakouské správě, ale i odpůrců sociální revoluce. Kromě toho agitovala mezi rolníky.²⁸⁹ Manifestem tohoto levicového křídla byla kniha *O prawdach żywotnych narodu polskiego*, napsaná Henrykem Kamińským a vydávaná od roku 1844 z iniciativy jeho bratrance, zmíněného Dembowského.²⁹⁰ Kieniewicz z tohoto manifestu cituje:

*„Běda polské šlechtě, která se okamžitě nezapojí do sociální revoluce a nepostaví se do jejího čela! Může tak napravit svévoli svých předků. Jestli to však neudělá, sama za ni zodpoví a před záhubou ji nic nezachrání!“*²⁹¹

Dembowski v říjnu roku 1845 jmenoval 31 agentů (Kieniewicz zdůrazňuje, že nejeden z nich byl vrchnostenským úředníkem) a pověřil je agitací v bocheńském, tarnovském, řešovském a jaslenském kraji. Jejich propaganda byla vyhroceně protirakouská a proti

²⁸⁸ Tamtéž, s. 41, 76, 78.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 53, 63.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 58.

²⁹¹ „*Biada szlachcie polskiej, która by zaraz do rewolucji społecznej nie przystąpiła i jej nie przewodziła, naprawiając dziadów swoich swawolę, bo wtenczas sama za nią odpowie i nic jej od zagłady nie uchroni!*“ Tamtéž, s. 63.

vrchnostem, ale na lid podle Kieniewiczze nezapůsobila ani zdaleka tolik jako akce Juliana Goslara, který se během listopadu převlékal za rolníka, objížděl vesnice a zdůrazňoval schopnost lidu osvobodit sama sebe, byť nevedl přímo antišlechtickou agitaci. Goslar musel zanedlouho utéct ze strachu před zatčením na území Slovenska. Zde Kieniewicz dle mého názoru právem zdůrazňuje, že rolníci slyšeli mnohem více na protipanská než protirakouská hesla, protože byli utlačováni především svými vrchnostmi. Na začátku prosince Wiesiołowski zakázal Dembowskému kvůli jeho radikalismu agitovat mezi rolníky, což Dembowski nakonec uposlechl. Během prosince a ledna se ke konspiraci přidala většina statkářů a velké procento kněží a šlechticů, a to buď dobrovolně, anebo pod hrozbou smrti.²⁹²

Zajímavé je i Kieniewiczovo pojednání o haličském dění bezprostředně před vypuknutím povstání. Monografie poskytuje poměrně podrobný vhled do činnosti rakouské správy, která sice o organizaci povstání věděla, ale kvůli určitým neshodám v jejím vedení a pomalé rychlosti rozhodování nebyla schopna zavést nutná opatření včas. Kieniewicz tu potvrzuje von Salův názor, že arcivévoda Ferdinand situaci nezpůsobil, a o to více zodpovědností za rež zatižil jiné představitele rakouské správy. Jedním z nich byl kancléř Metternich, který se prý domluvil s carem Mikulášem na anexi Krakova a potřeboval pro to záminku. Proti žádným opatřením se sice nestavěl, ale prý proti konspiraci nevyvíjel výraznou energii.²⁹³ Hlavním viníkem je ovšem podle Kieniewiczze Breinl. Právě tato část knihy je (nejen) dle mého názoru sporná. Kieniewicz (opět v návaznosti na Łozińského) již Breinlovi na rozdíl od starší polské literatury nepřipisuje vyplácení „krvavých prémií“, zato ho obviňuje z přispění k vypuknutí řeže: Breinl prý v prosinci nezávisle na zbytku rakouské správy v rámci boje proti agitátorům nakázal rolníkům, ať zorganizují rolnické hlídky, a slíbil jim odměnu za pochytní povstalců. Dále prý podezřele zahálel, když od arcivévody 15. února 1846 obdržel rozkaz zatknout bratry Wiesiołowské (což podle Kieniewiczze dělal Breinl proto, že v rolnících již našel lepší oporu pro potlačení povstání a chtěl mít pro svoji „akci“ opodstatnění). V neposlední řadě organizoval za pomoci svých agentů vlastní agitaci, kterou nechal nenápadně šířit v krčmách. Tato agitace byla také prováděna např. tak, že jakýsi tajemný jezdec objížděl vesnice a hlásal, že se pánové chystají zabíjet rolníky. Kieniewicz je přesvědčivě schopen potvrdit svůj první argument (mj. existuje pravděpodobně autentický dokument napsaný Breinlem ze 3. prosince

²⁹² Tamtéž, s. 91–94, 98–99.

²⁹³ Tamtéž, s. 122–123.

1845, který dokazuje, že na rozdíl od např. arcivévody byl Breinl otevřen myšlence organizování rolnických hlídek a rolníků k potlačení povstání obecně) a nemám žádné důkazy pro zpochybnění druhého argumentu. Pro své odvážné tvrzení o cíleném šíření zvěstí však Kieniewicz neposkytuje žádnou přesvědčivou oporu, jen nepřímé důkazy. Kdo jiný mohl prý nechat šířit fámy o vraždění rolníků než Breinl? Podle Kieniewiczze určitě ne povstalci, protože ti by v okamžik před povstáním neměli důvod vyvolávat nepřátelství mezi rolníky a pány, a Vídeň ani Lvovské Gubernium k tomu také nemělo žádné důvody.²⁹⁴ Na závěr je ještě třeba uvést jeden Kieniewiczův argument proti Breinlovi. Vývoj řeže se totiž do velké míry odvíjel od přístupu jednotlivých *starostů*. Řež vypukla především v Breinlově tarnovském kraji a měla zároveň intenzivní průběh např. v bocheňském kraji *starosty* Karla Bernda. Příkladně se však zachoval wadowický *starosta* Joseph Loserth, který byl schopen včas zatknout hlavního vůdce povstání a zavedl s pomocí rolníků řád, který excesům zabraňoval.²⁹⁵

3.2.2. Bádání Czesława Wycecha

Zmíněné nedostatky spatřoval v monografii Kieniewiczze také významný komunistický politik²⁹⁶ Czesław Wycech, který svými publikacemi²⁹⁷ navázal na Kieniewiczovu práci, jejíž přínos si plně uvědomuje, avšak zároveň dodává, že „*vážený historik [Kieniewicz] ze shromážděných a publikovaných materiálů ještě nevyvodil plnohodnotné závěry,*“²⁹⁸ jinými slovy, že nepřejal marxistická schémata. Wycech uvádí haličskou řež do kontextu předešlých rolnických povstání (Kieniewicz to ve své knize nedělá) a také občas cituje dílo Josifa Stalina. Podle názoru Wycecha došlo v roce 1846 k plnohodnotnému rolnickému protifeudálnímu povstání s vlastním programem, cíli a metodami. Jejich hlavním cílem bylo zrušení feudálního útlaku a rozdělení panských pozemků mezi sebe. Formulovali požadavek vlády rolníků nad místy zbavenými pánů, a to i navzdory rakouské správě. Tím, že se rolníci postavili proti povstalcům, neprokázali odpor vůči národnímu povstání samotnému, ale proti feudálnímu

²⁹⁴ Tamtéž, s. 117, 129, 132–133.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 243–244.

²⁹⁶ SIMONS, Thomas Winston Jr. „The Peasant Revolt of 1846 in Galicia: Recent Polish Historiography“. Cit. d., s. 800, 802.

²⁹⁷ Viz SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji*. Cit. d. a WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846*. *Jakub Szela*. Cit. d.

²⁹⁸ „*Studium Kieniewicza oparte o bogatą korespondencję władz rządowych austriackich oraz relacje świadków i uczestników daje nowe oświetlenie ruchu chłopskiego. Jednakże zasłużony historyk nie wyciągnął jeszcze pełnych wniosków z zebranych i opublikowanych materiałów.*“ WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846*. *Jakub Szela*. Cit. d., s. 14.

útlaku, ztělesňovanému právě šlechtici. Proto se následně postavili i rakouské správě.²⁹⁹ Podle Wycecha a Sieradzkiego tak hnutí nebylo motivované pouhou touhou po pomstě.³⁰⁰ Příčinu řeže spatřují v útlaku rolníků, kteří se proto rozhodli, že „*nejefektivnějším způsobem odstranění útlaku a vykořisťování je vyvraždění pánů.*“³⁰¹ Jakub Szela je Wycechem chápán pozitivně, jako bojovník proti feudálnímu útlaku. Obraz Szely jako kladné osobnosti sdíleli v době psaní Wycechovy knihy i mnozí haličští venkované.³⁰²

Wycechovo bádání však navzdory všem nedostatkům slouží jako kýžené doplnění dosavadního bádání, neboť přehodnocuje Kieniewiczův názor jednak na rolnické motivace, jednak na roli rakouské správy. Zatímco Kieniewicz zdůrazňoval všemožné vlivy na chování rolníků (zvláště pak manipulaci ze strany Breinla), Wycech se vůči tomu vymezuje a tvrdí, že se Kieniewicz nedokázal oprostít od starého schématu rolníků jakožto něčího nástroje. Podle Wycecha byli rolníci autonomní skupinou s vlastní vůlí a jejich motivace nebyla v zásadě příliš ovlivnitelná tou či onou agitací. Při dokazování této teze se Wycech uchyluje k zajímavému tvrzení, a sice že mezi rolníky a rakouskou správou nepanovala ani zdaleka tak velká shoda, jak naznačoval mj. i Kieniewicz. Wycech sice připouští, že se rolníci často odvolávali na autoritu císaře, ale zdůrazňuje, že to dělali čistě z kalkulu, což prý v dějinách rolnických povstání v Polsku nebylo ojedinělé. Wycech zároveň poskytuje velice silné argumenty proti tezi o Breinlově údajné snaze podněcovat řež. Organizování rolnických hlídek prý nebylo nic neobvyklého a dělo se to např. i během roku 1848. Argument o komplikacích se zatýkáním považuje Wycech za nedůležitý³⁰³, a co se týče prémií, ty byly prý vždy polskou historiografií zveličovány, a existují dobré důvody si myslet, že tyto peníze nebyly jejich hlavní motivací. Jako důkaz Wycech uvádí mj. skutečnost, že rolníci v okolí Szely své oběti do Tarnova vůbec nevozili, což je skutečně doložené různými svědectvími. Dalším Wycechovým argumentem ve prospěch Breinla je jednoznačný fakt, že během šlechtického povstání a následné řeže docházelo k násilným střetům rolníků s finančními strážníky a rakouským vojskem, které často poskytovalo ochranu polským statkářům. Takové chování vojska podle Wycecha nemohlo být

²⁹⁹ Tamtéž, s. 198, 206–207.

³⁰⁰ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 29.

³⁰¹ „*Naszym zdaniem, zgodnie z wymową materiałów należy ich [příčiny řeže] szukać przede wszystkim w straszliwych warunkach chłopskiego bytowania, w okrutnym ucisku i bezprawiach pańskich oraz w przekonaniu szerokich mas chłopskich, że najskuteczniejszą drogą do usunięcia ucisku i wyzysku jest wygubienie panów.*“ SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Cit. d., s. 23.

³⁰² WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846. Jakub Szela*. Cit. d., s. 164.

³⁰³ Tamtéž, s. 112.

v nesouladu s Breinlem.³⁰⁴ Kromě toho Wycech také uvádí, že šlechtici byli často zatýkáni záměrně, aby byli ochráněni před řáděním.³⁰⁵ Ačkoliv Wycech místy až křečovitě prosazuje myšlenku rolnické autonomie a zdůrazňuje roli rolnických vůdců včetně Szely, je ochoten uznat, že na rolníky měla vliv krajně levicová propaganda, hlásající násilí proti šlechtě nespjaté s povstáním.³⁰⁶ Tuto propagandu Wycech považuje za důležitější než agitaci v krčmách³⁰⁷, kterou na rozdíl od Kieniewiczze nezdůrazňuje. Jakub Szela žádnou medaili nedostal a byl spolu s několika desítkami rolníků vyhoštěn do Bukoviny.³⁰⁸ Pojednání o Wycechově bádání zakončím konstatováním, že ačkoliv má řadu problémů (především rigidní ideologické schéma třídních bojů, vyobrazování Szely jako kladné postavy), jeho dílo vneslo do polské historiografie pochybnosti o dosavadním obrazu rakouské správy jako hlavní podněcovatelky řeže a odhalilo rolníky jako samostatné aktéry dění roku 1846, kteří sledovali vlastní cíle.

Kieniewicz a Wycech nebyli jedinými autory, kteří psali o roce 1846, ale jejich dílo bylo natolik vlivné a uspokojující, že v podstatě bádání o haličské řeži uzavřelo. Od té doby jsou podle britského slavisty Thomase W. Simonse mladšího události chápány takto: rolnické hnutí sice výrazně přispělo k potlačení polského národního povstání, ale emancipace rolnictva byla nezbytným krokem k národnímu osvobození.³⁰⁹ Haličská řež tak byla úspěšně interpretačně zařazena do dějin komunistického Polska a místo toho se během období komunismu v souvislosti s rokem 1846 začal prosazovat jiný směr bádání: studium obrazu haličské řeže v polské kultuře, ztělesňovaný např. texty Franciszka Ziejky³¹⁰ či monografií Krystyny Poklewské z roku 1986³¹¹.

3.3. Současný stav bádání (1989–)

Po roce 1989 nedošlo v bádání o haličské řeži k významnějším postupům.³¹² Jak již bylo také řečeno, žádný historik zatím nebyl schopen napsat knihu, která by nahradila

³⁰⁴ Tamtéž, s. 135–136.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 109.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 115, 152.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 79.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 192.

³⁰⁹ SIMONS, Thomas Winston Jr. „The Peasant Revolt of 1846 in Galicia: Recent Polish Historiography“. Cit. d., s. 811–812, 815.

³¹⁰ Viz např. ZIEJKA, Franciszek. „Dwie legendy o Jakubie Szeli“. V: *Kwartalnik Historyczny* 4/1969, s. 831–852.

³¹¹ Viz POKLEWSKA, Krystyna. *Krew na śniegu. Rzecz o rabaacji galicyjskiej w literaturze polskiej*. Wrocław; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. ISBN 83-04-02068-8.

³¹² SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d., s. 23.

Kieniewiczovu základní monografii. Roku 1846 je však stále věnována pozornost. Pominu-li odborné publikace zabývající se obrazem řeže v kultuře³¹³ a texty publicistického rázu³¹⁴, bádání se rozvíjí v mnoha odlišných oblastech. Historik Tomasz Szubert vydal po mnohaletém výzkumu archiválií především rakouské provenience v roce 2014 svůj životopis Jakuba Szely³¹⁵, který představuje nezpochybnitelný vrchol současného bádání o roce 1846. Szubert na základě dosud nejobjektivnějšího studia pramenů osobu Jakuba Szely demytologizuje a odhaluje ho jako pouhého člověka, který měl osobní motivace a jehož nelze chápat jako zosobnění abstraktního rolnického boje za emancipaci a mstitele rolnického útlaku.³¹⁶ Navzdory nemalému výzkumu však Szubert nebyl schopen jednoznačně určit, jakou vinu Szela nese za vraždění Boguszů a dalších, a to z velké části kvůli tomu, že vyšetřování ovlivňoval právě Breinl.³¹⁷ Jak Szubert shrnuje na závěru své knihy, „*odhalovaný obraz Szely jako člověka není velice příznivý, ale zároveň není zklamáním.*“³¹⁸ Szubert souhlasí s tvrzením Kieniewiczze, že řež by se odehrála i bez Szely, a že Szela získal výrazný vliv teprve později, když se rolnické hnutí začalo více organizovat.³¹⁹ Stejně jako Kieniewicz je však Szubert přesvědčen o Breinlově vině. Zvěsti prý šířil (mj. s pomocí Židů) a řež připravil, přičemž jedinou otázkou prý zůstává, jestli Breinl jednal sám, či v součinnosti se zbytkem rakouské správy. Nezdá se však, že by Szubert odhalil jakýkoliv jednoznačný důkaz pro svá obvinění. V otázce „krvavých premií“ je ale pod vlivem poznatků Łozińskiego ochoten uznat, že zůstává nejednoznačná.³²⁰

Szubert byl také jedním z editorů kolektivní monografie z roku 2016, věnované nejružnějším badatelským problematikám spjatých s Haličí v roce 1846.³²¹ Tato publikace

³¹³ Viz především IVASYUK, Lesya. *Die polnische Revolution von 1846 in Galizien*. Wiesbaden: J.B. Metzler, 2017. ISBN 978-3-658-17819-2.

³¹⁴ Viz BIAŁAS, Stanisław. *Jakub Szela. Kim byl?* Cit. d.; TRACIŁOWSKI, Krzysztof. *Jakub Szela*. Warszawa: Warszawska Firma Wydawnicza, 2011. ISBN 9788361748472; MONTOWSKI, Michał. *Krew, która woła: pamięć i niepamięć o rzezi galicyjskiej 1846*. Kraków: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, 2016. ISBN 8388121685.

³¹⁵ Viz SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Cit. d.

³¹⁶ Tamtéž, s. 222.

³¹⁷ Tamtéž, s. 146.

³¹⁸ „*Wylaniający się wizerunek człowieka nie jest dla Szeli zbyt korzystny, ale też nie rozczarowuje.*“ Tamtéž, s. 222.

³¹⁹ Tamtéž, s. 213–214.

³²⁰ „*Wypadki pokazały, że ‚plan starosty‘, wydawałoby się zasadny z punktu widzenia osamotnionego zarządcy cyrkułu, niemal natychmiast go przerósł. Sama rabacja spełniła swoje polityczne zadanie znakomicie. Jednak kwestia, czy było to wyłącznie zamierzenie Breinla, czy też stały za tym opisane powyżej ‚machinacj‘ mocarstw, musi zostać — jak już byla mowa — gruntownie zbadana.*“ Tamtéž, s. 87–89.

³²¹ V souvislosti s problémy s heuristikou, avizovaných v úvodu práce, jsem bohužel zmíněnou kolektivní monografií nemohl využít. Viz DASZYK, Krzysztof, KARGOL, Tomasz a SZUBERT, Tomasz. (edd.) *Rok 1846*

obsahuje celou řadu zajímavých příspěvků, včetně studie slovenského historika Michala Chvojky³²², který upozorňuje na policejní opatření podniknutá v důsledku haličských událostí na území českého Slezska a Moravy³²³ či textů týkajících se reflexe povstání roku 1846 v britské politice³²⁴. Dalším badatelským počinem v knižní podobě je útlá monografie duchovního a historika Jana Kracika z roku 2008³²⁵, týkající se bratrstev střízlivosti. Většina nového poznání je však v podobě nejrůznějších studií či příspěvků ve sbornících. Na základě některých těchto textů se v následujících řádcích pokusím nastínit některé směry, kterými se současné bádání ubírá.

3.3.1. Haličští rolníci po řeži

Franciszek Ziejka, který proslul jako badatel haličské řeže jako kulturního fenoménu již v 60. letech minulého století, přispěl do sborníku z roku 1999³²⁶ pozoruhodným, byť krátkým textem o situaci v Haliči po potlačení rolnického hnutí.³²⁷ Studie se opírá hlavně o *Wspomnienia misyjne z roku 1846*, jež sepsal jako své paměti kněz Karol Antoniewicz. Ten byl společně s dalšími mnichy poslán na území Haliče, aby svou misí pomohl s reintegrací rolníků, z nichž ne jeden se zapojil do vražd a loupení, zpátky do společnosti. Antoniewicz přišel na území Haliče pouhých několik týdnů po krvavých událostech.³²⁸ Paměti Antoniewicze upozorňují na důležitý rozměr haličské řeže: šlo o výbuch nejen protivrchnostenských nálad, ale i o proticírkevních. Rolníci totiž svoji agresi směřovali i vůči kostelům a farám.³²⁹ Podle Ziejky takové útoky svědčí o skutečnosti, že rolnické povstání bylo obecně protipolské.³³⁰ Co se týče příčin haličské řeže, tak podle Ziejky *Wspomnienia misyjne* dokazují vinu rakouské správy při připravování rolníků na násilí vůči vrchnostem. Antoniewicz totiž píše:

w Krakowie i Galicji. *Odniesienia, interpretacje, pamięć*. Kraków: Historia Jagellonica, 2016. ISBN 978-83-65080-45-5.

³²² CHVOJKA, Michal. „Zwischen Revolution und Stabilisation. Der galizische Aufstand von 1846 und die Habsburger Nachbarprovinz Mähren-Schlesien“. V: Tamtéž, s. 79–97.

³²³ Tamtéž, s. 6.

³²⁴ Viz ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, Paweł. „Powstanie krakowskie 1846 roku w relacjach dyplomatów brytyjskich“. V: Tamtéž, s. 163–177 a MARCHLEWICZ, Krzysztof. „Echa wydarzeń galicyjskich w parlamencie Zjednoczonego Królestwa w 1846 roku“. V: Tamtéž, s. 177–189.

³²⁵ Zmíněnou knihu jsem taktéž nebyl schopen využít. Viz KRACIK, Jan. *W Galicji trzeźwiejącej, krwawej, pobożnej*. Kraków: Salwator, 2008. ISBN 978-83-60703-69-4.

³²⁶ Viz ŚLIWA, Michał (ed.). *Rok 1846 w Galicji. Ludzie, wydarzenia, tradycje*. Kraków: WN WSP, 1997. ISBN 83-86841-73-7.

³²⁷ Viz ZIEJKA, Franciszek. „Misjonarz pośród rabantów“. V: Tamtéž, s. 65–76.

³²⁸ Tamtéž, s. 67–68.

³²⁹ Tamtéž, s. 72.

³³⁰ Tamtéž, s. 73.

„Ta bizarní zvěst, že Poláci a vrchnosti budou masakrovat lid, jež byla už rok před těmito nepokoji d'ábelsky vymyšlena a šířena mezi lidmi, našla u lidí navzdory své nesmyslnosti velký ohlas a nemálo přispěla k jejich zuřivému řádění.“³³¹

Antoniewicz zde upozorňuje na skutečnost, že zvěst o vraždění rolníků se šířila i na Velikonoce v roce 1845. Ziejka je sice přesvědčen, že jde o solidní důkaz viny rakouské správy, ale osobně jsem jiného názoru. Zaprvé, Kieniewicz na základě studií rakouských archiválií zjistil, že správa včetně *starostů* sama netušila, proč se mezi rolníky tato zvěst na jaře rok před řeží šířila.³³² Zadruhé, Antoniewicz nikde neuvádí, že zvěst byla konkrétně šířena rakouskou správou. Zvěst mohla být cíleně šířena někým jiným, třeba krčmáři. A zatřetí, Ziejka poněkud podkopává svou vlastní myšlenku tím, že upozornil na zajímavou věc: tyto zvěsti mohla přiživovat skutečnost, že bezprostředně před řeží nakupovali šlechtici, zvláště ti spjatí s povstaleckou konspirací, ve velkém množství zbraně.³³³

3.3.2. Mise Felixe prince ze Schwarzenbergu

Jedním z nejpozoruhodnějších výsledků současného bádání je nepochybně studie britského historika Alana Skeda z roku 2010³³⁴, ve které je na základě nově objevených archiválií odhalena dosud neznámá epizoda z dějin haličské řeže. Felix princ ze Schwarzenbergu, známý především pro svou působnost jako ministerský předseda Rakouského císařství v letech 1848–1852, byl někdy v únoru či březnu roku 1846 osobně pověřen kancléřem Metternichem, aby odjel do Haliče a vypracoval posudek místní situace. O tom prý všechny dosavadní biografie Felixe ze Schwarzenbergu mlčí, což Sked právem považuje za zvláštní. Studie se opírá o anonymně napsaný článek v časopise *Grenzboten* (podle Skeda však téměř jistě napsaný Schwarzenbergem) a především dvě archiválie z vídeňského *Haus- Hof- und Staatsarchivu*: Schwarzenbergovo memorandum pro kancléře Metternicha z 2. dubna 1846 a raport Metternichovi ze 17. ledna 1847³³⁵. Všechny tři texty Sked alespoň částečně ve studii edičně zpracoval. Sked zasazuje Schwarzenbergovu činnost do kontextu propagandistické

³³¹ „Ta dziwaczna pogloska, że Polacy i panowie będą lud wyrzynać, piekielnie wymyślona i między lud już rokiem przed tymi zaburzeniami w obieg puszczona, pomimo całej niedorzeczności swojej, mocną wiarę u ludu znalazła, i niemáło się przyczyniła do tej wścieklej zawziętości ludu.“ Tamtéž, s. 75.

³³² KIENIEWICZ, Stefan. *Revolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Cit. d., s. 85.

³³³ ZIEJKA, Franciszek. „Misjonarz pośród rabantów“. Cit. d., s. 75.

³³⁴ Viz SKED, Alan. „Austria and the ‚Galician massacres‘ of 1846.“ V: HÖBELT, Lothar a OTTE, Thomas G. (edd.). *A Living Anachronism?. European Diplomacy and the Habsburg Monarchy. Festschrift für Francis Roy Bridge zum 70. Geburtstag*. Böhlau: Wien, 2010, s. 49–118. ISBN 978-3-205-78510-1.

³³⁵ Tamtéž, s. 67.

války mezi Rakouským císařstvím a jeho odpůrci. Tuto válku habsburská monarchie podle Skeda bez sebemenších pochyb prohrála³³⁶, s čímž nelze nesouhlasit. Sked přejímá argumenty anonymního přispívatele do *Die gute Presse Österreichs* z roku 1846³³⁷, podle kterého vedla rakouská strana svou obranu „sebevražedně“. Měla být věrnější pravdě, tj. nehájit za každou cenu Breinla, nepřipisovat povstání všem haličským vrchnostem a nechválit rolníky jako vzor oddanosti. Podle Skeda dále neměla tvrdit, že si za to Poláci můžou sami. Pátou chybou byly rakouské propagandistické útoky na spřízněné země, které rakouská tvrzení zpochybňovaly.³³⁸

Schwarzenberg ve svém článku v *Grenzboten* vyjadřuje v souladu s pragmatickou politikou kancléře Metternicha oficiální rakouský názor na věc: polská venkovská šlechta při povstání hrála rozhodující roli a utlačovala své poddané, kteří na povstání zareagovali příkladně a projevili svou oddanost císařovi, i když někteří z nich spáchali zločiny. Prémie byly vyplácené prý jen za živé agitátory.³³⁹ Schwarzenberg však v době řeže pravděpodobně nebyl přítomen, proto má v tomto ohledu jeho svědectví menší hodnotu. Otázce viny rakouské správy věnuje Sked pozornost v jiné studii a domnívá se, že existuje mnoho důvodů k obhajobě habsburské monarchie.³⁴⁰ Sked upozorňuje na to, že ve zprávách adresovaných přímo kancléři Metternichovi Schwarzenberg uvádí trochu jiné myšlenky. Schwarzenberg ve zprávě z 2. dubna 1846 navrhl seznam konkrétních opatření a postupů, jak by se rakouská vláda měla postavit k haličským nepokojům, resp. jak pacifikovat haličské rolníky, jak se vypořádat se zatčenými a jak zamezit s pomocí vojska podobné situaci do budoucna. Schwarzenberg si dobře uvědomoval nutnost potlačování rolnických excesů, proto doporučil např. snížení robotní povinnosti o třetinu či zavedení četnických oddílů pro bezpečnost venkova. Polská aristokracie je v jeho zprávě chválena za její neúčast na povstání, a Schwarzenberg zdůrazňuje, že stejně jako po bitvě na Bílé hoře je důležité netrestat šlechtice loajální císaři. Stejně tak ale konstatuje, že polské katolické duchovenstvo, s výjimkou jezuitů, se většinou do konspirací zapojilo. Navrhl také propustit většinu ze čtyř tisíců zatčených povstalců. Co se týče vojenských opatření, tak Schwarzenberg doporučil např. zavést nové opěrné body.³⁴¹ Podle Skeda je velice

³³⁶ Tamtéž, s. 49.

³³⁷ Viz „Die gute Presse Österreichs und ihr Verhalten bei den galizischen Ereignissen“. Cit. d.

³³⁸ SKED, Alan. „Austria and the ‚Galician massacres‘ of 1846“. Cit. d., s. 53–55.

³³⁹ Tamtéž, s. 70–71.

³⁴⁰ Viz SKED, Alan. „Benedek, Breinl and the ‚Galician Horrors‘ of 1846“. V: PÉTER, László a MARTYN, Rady. *Resistance, Rebellion and Revolution in Hungary and Central Europe: Commemorating 1956*. London: Hungarian Cultural Centre London, 2008, s. 87–98. ISBN 978-0903425797.

³⁴¹ SKED, Alan. „Austria and the ‚Galician massacres‘ of 1846“. Cit. d., s. 75–80.

pravděpodobné, že Schwarzenbergova mise v Haliči určila charakter jeho politické činnosti v letech 1848–1852.³⁴²

3.3.3. Identita haličských rolníků

Zajímavou oblastí současného bádání, která může pomoci vysvětlit dění v Haliči, je analýza rolnické identity během první poloviny 19. století. Takovým směrem se ubral ve své krátké studii z roku 2017 Tomasz Kargol.³⁴³ Kargol upozorňuje na to, že bádání tohoto typu a o tomto období je teprve v raném stádiu, což dále ztěžuje malý počet pramenů, způsobený rolnickou negramotností. Haličští polskojazyční rolníci se v první polovině 19. století nepovažovali za příslušníky jakéhokoliv národa. Těmto rolníkům byla „polskost“ něčím cizím a „Poláci“ byli v jejich očích šlechtici. Místo toho byli rolníci loajální vůči svému panovníkovi, což se ovšem výrazně neprojevovalo v ochotě rolníků platit daně či sloužit ve vojsku. Proto se mnoho z nich, Jakuba Szelu nevyjímaje, uchýlovalo k sebemrzačení.³⁴⁴ Další podstatnou částí identity haličských rolníků byla příslušnost k obci. Ta měla především význam ve společném vystupování vůči dvoru a rakouským úředníkům.³⁴⁵ V neposlední řadě byli haličští rolníci ovlivněni lidovou náboženskou kulturou. Rolníci byli mnohdy ochotni poskytovat místní církvi peněžní podporu, ale nejednou docházelo i ke krádežím církevního majetku.³⁴⁶

3.3.4. Haličská řež a konspirace Piotra Ściegiennyho

Pro současné bádání o řeži a jejím kulturním obrazu je typická snaha o rehabilitaci rolnického hnutí³⁴⁷, jednoznačně viditelná už v díle Wycecha. Na jeho bádání o autonomii rolnického jednání navazuje ve své studii z roku 2019 Kasper Pfeifer.³⁴⁸ Jeho základní tvrzení je, že rolnické hnutí z let 1846–1848 svou ideovou náplní, ale i praxí přímo navazovalo na předešlá rolnická hnutí v ruském záboru, a to především hnutí kněze Piotra Ściegiennyho

³⁴² Tamtéž, s. 82.

³⁴³ Viz KARGOL, Tomasz. „Świadomość chłopów w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku. Zarys problemu“. Cit. d.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 403–405

³⁴⁵ Tamtéž, s. 407.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 409.

³⁴⁷ Např. Dorota H. Kutyla na začátku své studie o literárním obrazu Jakuba Szely dokonce provokativně deklaruje svou náklonnost k tradici revoluce: „*Nasze stanowisko jest jasne: uważamy rewolucję za wielką i pozytywną tradycję i dlatego też chcemy zrobić swoistą stopklatkę i pisać, opierając się na tomie, którego autorzy także uważają (uważali, kiedy to pisali) rewolucję za fakt pozytywny.*“ Viz KUTYŁA, Dorota H. „Polskie piekło rewolucji, czyli rabacja galicyjska i Jakub Szela“. V: *Civitas. Studia z filozofii polityki* 23, 2018, s. 142.

³⁴⁸ Viz PFEIFER, Kasper. „Oj skończy się nam, skończy nasze mordowanie“. Ludowe pieśni antyfeudalne, Ściegienny, Szela i możliwy wpływ chłopskiej teologii emancypacyjnej na rabację galicyjską“. V: *Praktyka teoretyczna* 3/2019, s. 89–114.

a tzv. *Związek Chłopski*. Jako hlavní důkaz Pfeifer uvádí písně, kterými rolníci projevovali svou ideologii. Pfeifer upozorňuje na to, že rolníci byli většinou negramotní, a o to více byly důležité lidové písně, které jim *de facto* sloužily jako jedna z hlavních forem komunikace. Šlechta si toto prý uvědomovala, a proto antifeudální písně buď zakazovala či nenápadně nahrazovala umírněnějšími.³⁴⁹ Pfeifer upozorňuje na společné znaky myšlenek Piotra Ściegiennyho a písní účastníků haličského rolnického hnutí:

*„Zajímavé je, že ozvěny tohoto ‚programu‘ můžeme ve velice detailní podobě pozorovat v písních doprovázejících haličskou rabacju. Podobně jako v případě děl doprovázejících konspiraci Ściegiennyho vyhledávají tyto písně nutnost zrušení roboty jako podmínku emancipace lidových mas, označují šlechtu za třídu těžící z rolnické poroby, opakují Ściegiennyho tvrzení o diskurzu legitimizujícím robotu, který je reprodukován institucionální církví, a popularizují přesvědčení, že feudální útlak může být ukončen jedině násilím vyvolaným subjektem sociální změny.“*³⁵⁰

Takto by ale v podstatě mohlo být popsáno jakékoliv rolnické antifeudální hnutí. Pro svou hypotézu Pfeifer žádné lepší důkazy neuvádí a sám připouští, že žádný přímý důkaz spojitosti zatím nebyl nalezen, jen paralely mezi oběma hnutími, projevujícími se ve zmíněných písních a v rolnickém chování.³⁵¹ Pfeifer zároveň není přesvědčivě schopen dokázat, že nejde o projev vlivu „romantických socialistů“, jak sám nazývá agitátory Edwarda Dembowského a Juliana Goslara, ale jejich vliv na myšlení rolníků alespoň připouští.³⁵² Je zcela možné, že má Pfeifer pravdu, ale pro dokázání případné spojitosti bude potřeba dodatečný historický výzkum. Hodnověrnost studie zároveň podkopává skutečnost, že ji Pfeifer zcela očividně napsal ve službě svému aktivismu, který výslovně deklaruje.³⁵³ Pfeifer nicméně svou studií připomněl zajímavé téma, které si pozornost historiků nepochybně zaslouhuje.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 90, 93.

³⁵⁰ „Co ciekawe, echa tego ‚programu‘, nierzadko w postaci wysoce zniuansowanej, możemy odnaleźć w pieśniach towarzyszących rabacji galicyjskiej. Podobnie jak w przypadku utworów towarzyszących konspiracji Ściegiennygo, eksponują one konieczność zniesienia pańszczyzny jako warunek upodmiotowienia mas ludowych, wskazują na szlachtę jako na klasę czerpiącą korzyści z niewoli chłopskiej, powtarzają uwagi Ściegiennygo na temat legitymizującego pańszczyznę dyskursu reprodukowanego przez kościół instytucjonalny oraz popularyzują przekonanie, że ucisk feudalny może zakończyć się jedynie dzięki przemocy zainicjowanej przez podmiot społecznej zmiany.“ Tamtéž, s. 104.

³⁵¹ Tamtéž, s. 107

³⁵² Tamtéž, s. 106–107.

³⁵³ Pfeifer na začátku studie uvádí: „Moim zamiarem byłaby więc relacyjna lektura teologii emancypacyjnej Piotra Ściegiennygo oraz pieśni chłopskich z okresu niepokoїв lat 1842–1848; lektura, która

3.4. Shrnutí a zhodnocení historiografie

Na základě znalosti výše probrané historiografie se pokusím v následujících řádcích zformulovat vlastní stanovisko k příčinám krvavých událostí roku 1846. Je zřejmé, že dosud jde o sporné téma. Proto si uvědomuji, že některé moje závěry budou kontroverzní, a to zvláště v kontextu polského prostředí.

V roce 1846 byly poměry na území Haliče, zvláště pak v tarnovském kraji, patologické a dysfunkční, čehož nejlepším důkazem je koneckonců samotná řež. Polští historici včetně Bronisława Łozińskiego a Stefana Kieniewiczze byli v návaznosti na starší polskou historiografii schopni přesvědčivě dokázat, že k dlouhodobému společenskému napětí výrazně přispěla haličská rakouská správa, jež se vyznačovala celou řadou vad. Kieniewicz dále velice výstižně shrnuje stav rolnické společnosti, jež byla v období před řeží ovlivňována třemi hlavními faktory. Prvním z nich byla vlna povodní, která zdevastovala tarnovský kraj. Druhým faktorem byla radikální povstalecká agitace, která volala po smrti revolucionářů a zdůrazňovala schopnost rolníků osvobodit sebe sama. Posledním hlavním faktorem bylo působení bratrstev strážlivosti, jež byla zorganizována polskou katolickou církví. Tato bratrstva silně poškodila ekonomické zájmy krčmářů, kteří proto začali mezi rolníky šířit různé protišlechtické fámy. Mezitím byla velká část haličské šlechty buď dobrovolně, či pod hrozbou fyzické likvidace začleněna do povstaleckých konspirací. Taková byla v Haliči společenská atmosféra bezprostředně před povstáním. Tehdy se začala nejen v krčmách šířit ona známá zvěst o tom, že pánové budou masakrovat rolníky. Není proto překvapující, že když nakonec v noci z 18. na 19. února k povstání došlo, rolníci se postavili proti němu a svůj vztek někteří z nich obrátili proti vrchnostem. Rakouská vláda svou neschopností zabránit těmto násilnostem závažně pošramotila vlastní pověst, čemuž nepomohlo ani její následné bagatelizování řeže během hájení svého stanoviska.

pozvolilaby na zakwestionowanie nauki królewskiej, czyli wiedzy legitymizującej epistemologiczną narrację klasy dominującej. Takie odczytanie, zrywające z wielkimi narracjami, powinno polegać na możliwie drobiazgowym operowaniu głosami wypartymi przez „pozytywistyczną” historiografię, wciąż ochotco reprodukującą Tocquevillovską dewaluację warstw ludowych jako podmiotów rewolucyjnych. Aby zaprzeczyć fałszywemu uniwersalizmowi, trzeba oddać głos polskim chłopom, warstwie społecznej, jak to ujmuje Jan Sowa, skolonizowanej, zniewolonej, a co za tym idzie, niedoreprezentowanej w policyjnych dyskursach historycznych, które – uwikłane w politykę – nadal ponad wszystko służą produkcji tożsamości zakorzenionej w heroicznym dziejach narodu szlacheckiego.“ Tamtéž, s. 91.

S řeží bývá obvykle spojován sedlák Jakub Szela. Rakouská strana ho dlouho považovala za „vzor nejkrásnější oddanosti“. Starší polská historiografie mu zase připisovala zásadní podíl na haličských vraždách, ale postupně i ona musela uznat, že haličská řež měla více vůdců a měřítkem ho výrazně přesahovala. Otázka jeho provinění je poněkud sporná. Neexistuje žádný jednoznačný důkaz pro to, že Szela kohokoliv osobně usmrtil. Sám však souhlasím s argumentem Moritze von Saly, že Szela mohl vraždám ve svém okolí jednoduše zabránit, ale záměrně to z nenávisti ke svým vrchnostem neudělal. Proto je podle mého názoru zcela absurdní a odsouzeníhodné považovat Szelu za pozitivní vzor čehokoliv, jak bývá i dnes občas vnímán. Podle zprávy Doerfla, nalezené historikem Tomaszem Szubertem, nicméně není vyloučené, že Szela v době největších rolnických excesů skutečně neměl na chování rolníků vliv, což se mi ale osobně zdá nepravděpodobné.

Szelovi byl v rakouské správě pozitivně nakloněn nejvyšší představitel tarnovského kraje Joseph Breinl von Wallerstern. Zastával totiž (pravděpodobně) názor, že Szela žádné zločiny nespáchal. Z Breinla se v očích Poláků stala zrůda, která řež záměrně naplánovala a vyvolala. Základem pro tento obraz bylo obvinění, že Breinl rozběsněným rolníkům vyplácel peníze za každého zabitého povstalece. Bronisław Łoziński, jenž se pokoušel na začátku 20. století na základě archivního výzkumu toto obvinění potvrdit, však jen zjistil, že ačkoliv Breinl opravdu rolníkům peníze platil, k tomuto rozdávání ve skutečnosti docházelo v menším množství a na jiné účely. Zdá se, že má pravdu, a polští historici od tohoto argumentu již většinou upustili. Obraz Breinla jakožto původce řeže v polském povědomí však dosud převládá a objevuje se i v současné historiografii. Breinlovi bývá i historiky dosud jízlivě vyčítáno, že před vypuknutím polského národního povstání údajně záměrně připravoval rolníky na vystoupení nejen proti povstaleckému hnutí (což se zřejmě skutečně dělo, ale podle mého názoru to nebylo z perspektivy Breinla neopodstatněné), ale i proti polským vrchnostem. V rámci toho Breinl údajně bezprostředně před povstáním záměrně nechal mj. s pomocí židovských výčepníků šířit zvěsti o tom, že pánové budou vraždit rolníky. Důkazy pro toto obvinění jsou však (navzdory názoru některých historiků, včetně např. zmíněného Kieniewiczze či Tomasze Szuberta) přinejmenším chabé, což si dobře uvědomovali i Czesław Wycech či Alan Sked. Osobně se domnívám, že pro tvrzení, že agitace byla vedena z iniciativy Breinla či rakouské správy obecně, neexistuje žádný přesvědčivý důkaz. Zároveň je ale třeba zdůraznit, že popřít Breinlovu zodpovědnost za průběh řeže lze jen těžko. Ačkoliv Wycech dokázal, že

Breinl rolnické násilnosti nepodporoval, a mnohdy se jeho vojáci mnohdy střetávali s agresivními rolníky či bránili vrchnostenské dvory, odpovědnost skutečně alespoň do určité míry nese. Nebyl totiž ve svém kraji schopen násilnostem zabránit, a jak uvádí von Sala a Łoziński, jeho rozdávání peněz rolníkům – byť s největší pravděpodobností na jiné účely než za hlavy povstalců – vedlo k tomu, že se mezi rolníky začala šířit fáma o vyplácení „krvavých prémie“, která k řeži výrazným podílem přispěla. Proti Breinlovi také jednoznačně hovoří skutečnost, že k obrovské vlně násilí došlo v podstatě jen v oblasti, kterou spravoval on. Dosud tak není jasné, jestli řež byla výsledkem záměrných kroků z jeho strany (nebo ze strany rakouské správy obecně), či jestli šlo o projev špatného úsudku. To samé platí o jeho spolupráci s Jakubem Szelou, kterého se posléze zastával.

Proč tedy rolníci vraždili šlechtice? Byly již zmíněny různé vlivy, které měly na rolnické chování nepopíratelný vliv. Osobně se však přikláním k názoru, že rolníky přimělo k násilí především povstalecké hnutí samotné, zvláště pak jeho radikálně revoluční část, která agitovala mezi rolníky. Byla to právě agitace raných socialistů, jako byl Edward Dembowski či Julian Goslar, která mezi rolníky vyvolávala nespokojenost s vlastním postavením a která (hlavně v případě Dembowského) rolníky radikalizovala svou otevřenou podporou násilí nejen vůči představitelům rakouské správy, ale – jak zdůrazňuje Kieniewicz – i vůči šlechticům a vrchnostem, kteří by nepodpořili sociální revoluci. Vypuknutí samotného povstání dočasně oslabilo moc rakouské správy, což rolníkům jako byl Szela dalo ojedinělou příležitost vypořádat se s vrchnostmi, které byly (jak zdůrazňuje opět Kieniewicz) nenáviděné více než rakouští úředníci. Jak tvrdí Ziejka, není také vyloučené, že šlo i o kulminaci nálad protipolských. Rolníci ale určitě nebyli loajální ani vůči rakouské straně. Wycech právem zdůrazňuje, že během řeže došlo k mnoha střetům vojska s rolníky. O tom svědčí také následný odpor vůči vykonávání roboty, završený pacifikací haličského venkova rakouským vojskem.

Závěr

Haličská řež zůstává navzdory všemu badatelskému úsilí v mnoha ohledech záhadou. Bakalářská práce ukázala, že polský společenský život první poloviny 19. století byl doprovázen neutuchající organizací různých konspirací, které usilovaly o obnovení polské státnosti. Dále byl čtenář seznámen s průběhem polského národního povstání roku 1846. Nejen, že toto povstání bylo již od okamžiku vypuknutí příliš slabé, aby dosáhlo svých cílů, ale zároveň se proti němu postavil zničující rolnický odpor. Následné masakry šlechticů byly popsány se zaměřením na sedláka Jakuba Szely, který je starší polskou historiografií vnímán jako nejdůležitější protagonist rolnických zločinů, i když ve skutečnosti zdaleka nebyl jediný. Szely působil v širokém okolí měst Jasło a Tarnov, kde byla řež nejhorší, ale sám většinu těchto masakrů nezpůsobil. Zde, v tarnovském kraji, byla srovnána se zemí naprostá většina dvorů a zemřela tu více než polovina všech obětí roku 1846. Rolníci však zpravidla nevráždili ženy ani malé děti. Přesný vliv Jakuba Szely na průběh řeže dosud nebyl jednoznačně určen, ale podle mého názoru je jasné nejen to, že násilí schvaloval, ale také že za některé vraždy nese alespoň částečnou vinu. Proto je nemyslitelné postavu Szely vnímat v pozitivním světle jakožto lidového hrdinu.

V tehdejším společenském chápání se záhy vytvořilo několik zcela odlišných „haličských řeží“, které se postupně začaly objevovat i v historiografii. Rakouská strana rolnické chování vnímala jako projev oddanosti císaři a spáchané hrůzy bagatelizovala. Původcem neštěstí byla prý sama haličská venkovská šlechta, která povstala proti vládě, a kromě toho utlačovala své poddané. Polští povstalci události interpretovali zdánlivě jinak, ale vlastně podobně. Podle nich se rakouská správa spikla s vražednými rolníky a Židy proti všemu polskému. Rolníci se totiž skutečně nejednou odvolávali na oddanost k císaři. V období komunismu se začala v historiografii objevovat třetí, marxistická interpretace událostí: rolníci prý nebyli ničím nástrojem a jednali v rámci svých třídních zájmů. Jak bylo však v práci ukázáno, nejde jen o názory toho či onoho historika, nýbrž o způsoby vysvětlení skutečného původu haličské řeže, které nejsou navzdory úctyhodnému záběru historiografie o roce 1846 doposud vůbec jednoznačné. Dnes mají historici za to, že rolnické nálady byly vyvolané směsicí mnoha faktorů, včetně útlaku ze strany vrchností, vln povodní devastujících středozápadní Halič, radikální povstalecké agitace hlásající násilí vůči kontrarevolucionářům a také

tzv. bratrstev střízlivosti, zakládaných polskou katolickou církví. Tato bratrstva v důsledku svého působení začala ohrožovat živobytí krčmářů. Ti se začali bránit svou vlastní agitací, která záměrně ničila vztahy mezi šlechtici a rolníky.

Oproti tomu je však dosud kontroverzní otázka, proč rakouská správa haličské řeži nezabránila. Velká část polských historiků uváděla (a uvádí dosud), že řež byla záměrně podnícena rakouským úředníkem Josephem Breinlem von Wallerstemem, který v době řeže spravoval území, kde zemřela většina obětí. Již v roce 1846 byl obviňován z toho, že vzbouřeným rolníkům vyplácel peníze za hlavy mrtvých povstalců, což se někdy opakuje v historických publikacích dodnes. Hlavní linie těchto obvinění se však v současnosti opírá o jiné argumenty. Breinl před vypuknutím polského národního povstání prokazatelně vyjednával s rolnickými předáky a přesvědčoval je k loajalitě vůči rakouskému státu, čímž si dopomáhal i rozdáváním peněz během řeže, a kromě toho prý těsně před řeží nechával kolovat zvěsti o tom, že vrchnosti budou vraždit své poddané, což prý také k průběhu řeže přispělo. Navzdory těmto (zajisté opodstatněným) argumentům ale část historiků uvádí, že neexistují žádné nezpochybnitelné důkazy pro jakákoliv tvrzení o Breinlově záměrné organizaci násilností. Na základě vlastního výzkumu se přiklání ke druhé zmíněné skupině historiků. V každém případě zůstává nepopíratelným faktem, že Breinl společně s rakouskou správou v roce 1846 řeži nezabránil a způsobil tak smrt mnoha nevinných šlechticů.

Streszczenie

Rzeź galicyjska 1846 roku stanowi jeden z najkrwawiejszych buntów chłopskich w historii Polski, ale po dziś dzień pozostaje w czeskim środowisku prawie zupełnie nieznaną. Głównym celem pracy jest więc zapoznanie czeskiego czytelnika z powstaniem polskim 1846 roku i rzezią galicyjską. Pierwszy rozdział zapoznaje czytelnika z historią Polski w okresie od Wiedeńskiego kongresu do powstania 1846 roku, przy czym uwagę zwracano na rozwój społeczeństwa polskiego we wszystkich trzech zaborach oraz w Wolnym Mieście Kraków. Druga część tego rozdziału podejmuje temat polskich powstań i konspiracji od powstania listopadowego do powstania krakowskiego. Drugi rozdział zawiera szczegółowy opis przebiegu polskiego powstania 1846 roku oraz rzezi galicyjskiej na podstawie źródeł wtórnych i pierwotnych, w tym akt sądowych i różnych relacji naocznych świadków w formie korespondencji, pamiętników i jednej kroniki parafialnej. Według pierwotnych planów powstanie miało wybuchnąć na obszarze całej Polski, ale w końcu miało miejsce tylko w Krakowie i w Galicji. Powstanie, którego celem było także zniesienie pańszczyzny, ale zostało obalone przez chłopów samych. Zaraz potem jednak nastąpił jeden z najkrwawiejszych buntów chłopskich w historii Polski. Biurokracja tej fali przemocy nie powstrzymała (czy raczej nie była w stanie powstrzymać), w wyniku czego setki dworów zostały zgrabione i zniszczone i zabito ponad tysiąc polskich ziemian, ich rodzin i urzędników dominialnych. Większość ofiar zginęła na obszarze tarnowskiego cyrkułu. Trzeci rozdział zapoznaje czytelnika z historiografią napisaną na temat powstania i rzezi, zwracając uwagę przede wszystkim na przyczyny wydarzeń. Od 1846 roku do chwili obecnej prowadzono bardzo obszerne badania. Istnieje wiele przez historyków uznawanych wyjaśnień przemocy chłopów, w tym ucisk feudalny, agitacja radykalnych demokratycznych emisjariuszy głosząca wśród chłopów przemoc wobec konserwatywnych ziemian, fala powodziów niszcząca tarnowski cyrkuł i w końcu tzw. bractwa wstrzemięźliwości, wprowadzone do Galicji przez polski Kościół katolicki. Przeciw tym bractwom występowali karczmarze, którzy zaraz zaczęli rozpowszechniać pogłoski, zaszkadzając w taki sposób stosunku między dziedzicami i chłopami. Kwestia roli biurokracji austriackiej w owych masakrach pozostaje nierozwiązana do dziś dnia. Joseph Breinl von Wallerstern, urzędnik odpowiedzialny za tarnowski cyrkuł, według starszej polskiej literatury nawet płacił chłopom w florenach za głowy zabitych powstańców, co zostało już mocno zakwestionowane. Duża część polskich historyków ale wciąż uważa, że Breinl przed

powstaniem rzeczywiście chłopów celowo podżegał. Miał bowiem szerzać pogłoski o rżnięciu chłopów przez szlachtę i podczas powstania rzeczywiście płacił chłopom pieniądze (choć nie za głowy powstańców czy szlachciców), podburzając ich jeszcze więcej przeciw ziemianom. Niektórzy historycy jednak zwracają uwagę na fakt, że dla twierdzeń o winie Breinla nie ma dotychczas żadnych niepodważalnych dowodów, co owa praca licencjacka do dużej miary potwierdza. Jest zatem oczywiste, że wbrew 170 latom badań pozostaje rzeź galicyjska pod wieloma względami tajemnicą.

Summary

Despite being one of the bloodiest peasant revolts in modern Polish history, the events known in Poland as the Galician slaughter of 1846 have so far barely attracted the attention of Czech historians, much less that of the Czech public. On account of this, the primary purpose of this thesis is to fill this undeniably conspicuous gap in the Czech knowledge of Polish history. The first chapter familiarizes the reader with the history of Poland in the first half of the 19th century. The Polish–Lithuanian Commonwealth was extinguished during the infamous Partitions of the late 18th century as the state’s territory was divided into the Austrian, Prussian and Russian empires. The Poles never came to terms with this development and immediately started to take steps to restore their statehood. Those with a conservative tendency sought to reestablish the Polish state in close cooperation with the partition powers, but a more radical part of Polish elites, influenced by romantic nationalism, intended to restore Poland using violent means. This culminated first in the November Uprising of 1830–1831 and later in the Kraków Uprising of 1846. The second chapter provides a detailed description of the Galician events of 1846, utilizing secondary as well as primary sources, including court records and various testimonies of eyewitnesses, including personal and official correspondence, memoirs and a Galician parochial record. The uprising of 1846 was initially supposed to take place in all of partitioned Poland but in the end managed to erupt only in Kraków and the Austrian Partition, then known as Galicia. Not only was this uprising brought down by peasants, the very social class the rebels wished to emancipate, but what followed was one of the worst peasant rebellions in all of Polish history. The Austrians did not stop the violence in time and as a result, hundreds of manor houses were looted and destroyed and well over a thousand Polish nobles and officials were murdered. The third chapter examines the historiography written on the topic ever since 1846 and focuses primarily on attempts to explain the causes of the peasant revolt. There has been considerable research produced on the topic over the years. Commonly cited reasons for the cause of the peasant violence include feudal oppression, radicalization of the peasants by those Polish agitators calling for violence to the feudal lords, a wave of floods which ravaged parts of Galicia prior to 1846 and finally the temperance movement, which found its way to Galicia on the initiative of the Polish Catholic Church. The movement was met with distrust and fear by the innkeepers, who retaliated by spreading false rumors which gravely damaged the relationship of the nobles and peasants. However, the role of the Austrian bureaucracy in

the massacres is unclear to this day. Older Polish literature commonly stated that Joseph Breinl von Wallerstern, the Austrian bureaucrat responsible for the region where the slaughters were the worst, directly incited the massacres by paying the peasants blood money for each murdered Pole. This has since been discredited. However, a large number of contemporary Polish historians still conclude that Breinl deliberately incited the peasants into killing the nobles. Their claims are based on some evidence that in the period preceding the slaughter, Breinl covertly and deliberately spread a rumor that the lords were going to massacre the peasants. Their position is also backed up by Breinl's willingness to use the peasants against the uprising itself, as well as by the argument that Breinl did in fact pay the peasants some money during the massacre (though not for the heads of Poles), inciting them further. Still, there are historians who contest claims of Breinl's guilt on account of insufficient evidence. Breinl certainly let the massacres happen regardless of his intentions, making him at least partially culpable for the events, but the research of this thesis corroborates that there is no conclusive proof that he deliberately incited or helped the murderous peasants in any way. It is therefore clear that even after over 170 years of research, the Galician slaughter still remains something of a mystery.

Seznam pramenů a literatury

Edice pramenů

1. DEMBIŃSKI, Stefan. *Rok 1846. Kronika dworów szlacheckich*. Jasło: Nakł. autora, 1896, s. 167–169. ISBN není.
2. KIENIEWICZ, Stefan. *Rewolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1950. ISBN není.
3. SIERADZKI, Józef a WYCECH, Czesław. *Rok 1846 w Galicji. Materiały Źródłowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. ISBN není.
4. WIESIOŁOWSKI, Franciszek. *Franciszka hr. Wiesiołowskiego Pamiętnik z r. 1845-1846*. Lwów: Nakł. Wydaw. Dziennika Literackiego, 1868. ISBN není.

Sekundární literatura

5. „Die gute Presse Östreichs und ihr Verhalten bei den galizischen Ereignissen“. V: *Unsre Gegenwart und Zukunft* 3/1846, s. 67–108.
6. BIAŁAS, Stanisław. *Jakub Szela. Kim był?* Kraków: Nakładem autora, 2006. ISBN 83-924480-1-4.
7. BOGUSZ, Adam. *Wieś Siedliska-Bogusz*. Kraków: nakł. aut., 1903. ISBN není.
8. DANOWSKA, Ewa. „Rabacja chłopska 1846 roku w relacji ks. Jana Popławskiego z Niegowici“. V: *Folia Historica Cracoviensia* 1/2013, s. 223–245.
9. DAVIES, Norman. *God's Playground. A History of Poland, Vol. II: 1795 to the Present*. Oxford: OUP Oxford, 2005. ISBN 9780199253401.
10. FRIEDL, Jiří, Tomasz JUREK, Miloš ŘEZNÍK a Martin WIHODA. *Dějiny Polska*. Praha: NLN, 2017. ISBN 978-80-7422-306-8.
11. GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Historia Polski, 1764-1864*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985. ISBN 8301037326.
12. GILL, Arnon. *Die polnische Revolution 1846. Zwischen nationalem Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung*. München – Wien: R. Oldenbourg, 1974. ISBN 3-48644131-0.
13. GRODZISKI, Stanisław. *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie*. Kraków: TAIWPN Universitas Kraków, 2012. ISBN 97883-242-1517-1.

14. CHWALBA, Andrzej. *Historia Polski 1795-1918*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000. ISBN 83-08-03053-X.
15. KALEMBKA, Sławomir. *Wielka Emigracja. Polskie Wychodźstwo Polityczne w latach 1831–1862*. Wiedza Powszechna: Warszawa, 1971. ISBN neni.
16. KARGOL, Tomasz. „Świadomość chłopów w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku. Zarys problemu“. V: *Prace Historyczne 144 (2)*, 2017, s. 401–411.
17. KIENIEWICZ, Stefan. *Historia Polski, 1795-1918*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. ISBN 8301121378.
18. KLADIWA, Pavel. „The issue of ‚robot‘ and of hereditary subjection at the Vienna Reichstag during the revolution of 1848“. V: *Hospodářské dějiny 27/1*, 2012, s. 3–29.
19. KOSMAN, Marcell. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1842-5.
20. KRAUSHAR, Aleksander. „Życie potoczne Warszawy w czasach listopadowych (1830–1831)“. V: *Przegląd Narodowy, tom V., nr. 5.*, 1910, s. 543–593.
21. LIMANOWSKI, Bolesław. *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.* Kraków: Spółka Nakładowa „Książka“, 1913. ISBN neni.
22. LOSERTH, Johann. „Zur vormärzlichen Polenpolitik Oesterreichs. Aus den Aufzeichnungen des Tarnower Kreishauptmanns Joseph Breinl Ritters von Wallerstern“. V: *Preußische Jahrbücher 112*, 1903, s. 249–287.
23. ŁOZIŃSKI, Bronisław. „Głos Niemca biurokraty“. V: *Kwartalnik Historyczny XXII.*, 1908, s. 46–77.
24. ŁOZIŃSKI, Bronisław. *Szkice z historii Galicyi w XIX wieku*. Warszawa – Lwów: Nakładem Gebethnera i Wolffa w Warszawie, Gubrynowicza i syna we Lwowie, 1913. ISBN neni.
25. MACKOVÁ, Marie. *Finanční stráž v Čechách 1842-1918*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017. ISBN 978-80-7560-033-2.
26. OSTASZEWSKI-BARAŃSKI, Kazimierz. *Krwawy rok (1846). Opowiadanie historyczne*. Złoczów: Wilhelm Zukerkandl, 1913. ISBN neni.
27. PFEIFER, Kasper. „Oj skończy się nam, skończy nasze mordowanie“. Ludowe pieśni antyfeudalne, Ściegienny, Szela i możliwy wpływ chłopskiej teologii emancypacyjnej na rabację galicyjską“. V: *Praktyka teoretyczna 3/2019*, s. 89–114.

28. ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-668-8.
29. SCHNÜR-PEPŁOWSKI, Stanisław. *Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicyi*. Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1896. ISBN není.
30. SIMONS, Thomas Winston Jr. „The Peasant Revolt of 1846 in Galicia: Recent Polish Historiography“. V: *Slavic Review XXX*, 1971, s. 795–817.
31. SKED, Alan. „Austria and the ‚Galician massacres‘ of 1846.“ V: HÖBELT, Lothar a OTTE, Thomas G. (edd.). *A Living Anachronism?. European Diplomacy and the Habsburg Monarchy. Festschrift für Francis Roy Bridge zum 70. Geburtstag*. Böhlau: Wien, 2010, s. 49–118. ISBN 978-3-205-78510-1.
32. SZPOTAŃSKI, Stanisław. *Powstanie listopadowe, 1830–1831*. Warszawa: Komitet Główny Obchodu Setnej Rocznicy Powstania Listopadowego, 1930. ISBN není.
33. SZUBERT, Tomasz. „Kilka fakt z życia Jakuba Szeli“. V: *Kwartalnik Historyczny 2013/3*, s. 485–531.
34. SZUBERT, Tomasz. *Jak(ó)b Szela. (14)15 lipca 1787 - 21 kwietnia 1860*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014. ISBN 8371818513.
35. TESSARCZYK, Antoni. *Rzeź galicyjska 1846 r. czyli szczegółowy opis dokonanych morderstw, rozbojów i łupieztw*. Kraków: W Drukarni Stanisława Cieszkowskiego, 1848. ISBN není.
36. VON SACHER-MASOCH, Leopold. *Polnische revolutionen. Erinnerungen aus Galizien*. Prag: F. A. Credner, 1863. ISBN není.
37. VON SALA, Moritz. *Geschichte des polnischen Aufstandes von Jahre 1846*. Wien: Im Verlage von Carl Gerold's Sohn, 1867. ISBN není.
38. WANDY CZ, Piotr. *The Lands of Partitioned Poland, 1795–1918*. Seattle: University of Washington Press, 1974. ISBN 0-295-95358-6.
39. WYCECH, Czesław. *Powstanie chłopskie w roku 1846. Jakub Szela*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955. ISBN není.
40. ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795-1914*. Warszawa: WN PWN, 2005. ISBN 83-01-14506-4.
41. ZGÓRNI AK, Marian. *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*. Wielka Historia Polski. Tom 7. Kraków: Fogra, 2014. ISBN 978-83-60657-17-1.

42. ZIEJKA, Franciszek. „Dwie legendy o Jakubie Szeli“. V: *Kwartalnik Historyczny* 4/1969, s. 831–852.
43. ZIEJKA, Franciszek. „Misjonarz pośród rabantów“. V: ŚLIWA, Michał (ed.). *Rok 1846 w Galicji. Ludzie, wydarzenia, tradycje*. Kraków: WN WSP, 1997, s. 65–76. ISBN 83-86841-73-7.

Internetové zdroje

44. „TESSARCZYK Antoni“. V: *Městská knihovna Havířov: Osobnosti regionu* [online]. 2012 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <http://knih-havirov.semodata.cz/clanek/2189-tessarczyk-antoni/>
45. Baśń o węzowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli. V: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. [online]. [Cit. 2021-04-19]. Dostupné z https://pl.wikipedia.org/wiki/Baśń_o_węzowym_sercu_albo_wtóre_słowo_o_Jakóbie_Szeli
46. Ekonom. V: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. [online]. [Cit. 2021-01-08]. Dostupné z <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ekonom>
47. KIENIEWICZ, Stefan. „Koryga“. V: KOPERNICKI, Izydor a KOZŁOWSKA, Maria. *Polski Słownik Biograficzny. Tom XIV*. [online]. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1968–1969, s. 144–145. ISBN není. [Cit. 26. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/koryga>
48. Mandatariusz. V: *Leksykon genealogiczno-historyczny* [online]. [Cit. 2021-01-07]. Dostupné z <https://genealogia.okiem.pl/glossary/glossary.php?word=mandatariusz>
49. *Zaujímavé miesta v Poloninách*. V: Národný park Poloniny [online]. [Cit. 2020-11-21]. Dostupné z: <http://nppoloniny.sopsr.sk/navstevnici/zaujimave-miesta/>